

# Жах на вулиці в'язнів

Олег Криштопа

*Увага! Дорослий контент! 18+*

**-роман-**

## ЧАСТИНА 1

### 1

Все, що тобі потрібно — це правда. Але не щоденна здрібніла правдочка, яка вгризається в очі шокроку, шматуючи тіло і дух, не та, що плаває на поверхні, як шматок лайна, а якась інша — потаємна, прихована за діями і бездіяльністю, за хаосом днів, за світлом вікон. Причому озвучити цю правду може лише хтось зовні.

Біда лише, що той хтось теж чекає на одкровення від іншого, а інший — від ще іншого... Так ми і помираємо, не дізнавшись найголовнішого, не почувши чогось вкрай важливого, бо ж єдина інколи доступна нам правда — це смерть...

### 2

... Врешті, не було навіть збудження; просто він відчував потребу щось, ну бодай щось зробити.

— Ходімо, — пробурмотів Марко невпевнено (це було чи не єдине, що їх поєднувало - цілковита непевність у вчинках, словах, навіть намірах).

— Куди? — так само нечітко, ледь ворущачи губами, озвалася Анна, втім добре розуміючи про що йдеться.

Він лише роздратовано хитнув головою — мовляв, швидше, ніколи гаяти час на дурні балачки.

— Не треба... — прошепотіла вона, слухняно вийшовши за ним в коридор, що ще більше його влютило.

Єдине, чого зараз хотілося Маркові — це, щоб ніхто їх не перестрів дорогою до туалету, де він планував із нею усамітнитися. На щастя, в тихе пообіддя офіс ніби вимер — до них не долиняло жодного звуку, який би свідчив про чийсь присутність. Він рвучко смикнув перекошені дверцята з великою літерою "М", схожою на емблему метрополітену. Порожньо.

Аня нерішуче стояла на порозі.

— Заходь, — наполегливо і нетерпляче змахнув рукою, — ну, на що ж ти чекаєш?!

— Я не хочу, — ледь не заскиглила вона.

В цю мить він ненавидів це пухке, злегка прищасте обличчя; спалах якоїсь невмотивованої агресії до жінки, світу і себе засліпив очі, аж хотілося трощити ногами двері, бити стільці і, біжучи світ за очі, щодуху кричати, кричати, кричати... Він вхопив її за руку і рвонув до себе. Втім, вона майже не пручалася, була покірною і млявою. Проте й це не приносило полегшення, навпаки — дратувало ще дужче. Тремтячим руками зачинив дверцята, педантично перевірив, чи надійно.

— Роздягайся! — похмуро звелів безнадійно заляклій супутниці.

— Не треба, — заметала вона головою, — я не хочу.

Він наблизив свої уста до її губ і поцілував їх. Вони були трохи шерехатими і мали присмак гуми. Було бридко, але він продовжував. Жінка задоволено терлася обличчям до його уст і він подумав, що не дарма називав її кішкою — щось муркїтливе у ній, певно, є. Руками між тим намагався дати раду з її одягом – наосліп розщипав гудзик за гудзиком ширінку джинсів. Пальці тремтіли, але все ще не від збудження – швидше від нетерпіння. Дрож охопив його всього, від п'ят до потилиці – він уявив собі, як хтось підходить до туалету, смикає за руків'я, потім, почувши його зрадливо-тремтяче "зайнято!", чекає під дверима, насвистуючи якусь попсову мелодію. "Ти ще довго?" – набридливо запитає той хтось за хвилину, а потім грюкатиме кулаками, ногами, врешті, зніме від нетерплячки двері з завіс. Вона так само боялася чогось — може, як і він, потенційної чужої присутності, а може, його або себе. Він не відчував з її боку жодних відчуттів – жінки не вистачало навіть на опір. Ще кілька разів пробурмотіла "може не треба?", а потім дозволила йому робити все, що забагнеться. Він стягнув її джинси до литок, свої – до колін. Трохи довго мордувався з трусиками і прокладкою. Вправним рухом обернув її обличчям до кльозету, підняв догори светра, оголивши спину.

— Нахилися! — звелів, і вона підкорилася.

Вказівним і середнім пальцем розвів її статеві губки, які були надивовиж сухі, і встромив в утворену щілину свого прутня. Обидвоє водночас зітхнули — з видимим полегшенням. Він покрутив тазом, входячи в неї під різними кутами і відчуючи м'яке невибагливе задоволення. Потім відсторонився і кілька разів штовхнув її щосили. Вона похитнулася і, щоб не втратити рівновагу, вхопилася руками за унітаз. Він дивився на її зад, розсував рукою сідниці, і думав, що все це паскудно та нецікаво, що він знову робить не те, що слід; але що слід? – він і сам не знав; знав лише, що це — не те. Він щось втрачає, губиться у днях, які змінюють один одного, наче сні у пекучий літній день перед грозою – важкі і непідвладні, безперервні та тоскні.

Вона похитувалася від його поштовхів, і все, що бачила – це жовте дно унітазу зі смужкою брудної води, яке то наближалося, то віддалялося. Звідти випаровувався м'який сморід, пом'якшений ароматизатором. Всередині неї щось жило, рухалося, ніби якийсь хробачок, що підточував і скуботав піхву.

Нарешті він відчув, що щось ніби викручує яйця, наповнює їх чимось твердим і тисне... В цю ж мить, ніби накликані його уявою, в коридорі почулися чийсь гострі, пронизливі кроки. Обое завмерли, здавалося, навіть дихання їхнє урвалося. Кроки спинилися зовсім поруч, біля дверей, вони все ще з'єднані в одне ціле (вона продовжувала опиратися долонями на унітаз, лише обернула до дверей обличчя) відчували вібрацію повітря від руки, яка саме потяглася до руків'я дверей. Секунда і... скрикнули двері жіночого туалету. Марко трохи не зареготав. Він навіть наважився ще кілька разів штовхнути Аню, щоб його плоть була не залякла від довгого чекання. За перегородкою хтось шморгнув носом, зашарудів одягом, знову шморгнув, потім почулося зітхання і звук, характерний для сідання. Потужний струмінь жіночої сечі вдарив до води, затим настала секундна тиша. Легкий стогін і знову зітхання. Щось

хлюпнуло, ніби у воду впало тіло. До коханців долинули звуки шматування паперу, втирання його в тіло, ще кілька зітхань і шморгань. Потім все нарешті стихло – двері зачинилися, кроки повернулися у небуття.

Без зайвих слів Марко повернувся до перерваного акту, але щось вже було не так – він геть втратив інтерес до сексу, його більше займала думка про ту, хто щойно випорожнювалася поруч із ним. Він таки кінчив, але якось напружено, неповноцінно – частина сперми, здається, пішла в сечовик.

Марко вийшов із неї і втомлено прихилився до дверей, витираючи свій обм'яклий фалос рукою. Дівчина продовжувала нерухомо стояти в тій самій, тепер вже неприродній позі – високо задерши дупу, зігнувшись головою до унітазу. Марко хотів гукнути її і щось сказати – якусь дурницю, просто, щоб прочути свій голос і побачити бодай якусь її реакцію на те, що сталося. Але коли він вже простягнув руку, щоб торкнутися напівоголеної дівочої спини, та раптом здригнулася, напружилася, наче від удару електрострумом; крізь шкіру проступив рельєф м'язів, а з горла вирвалося клетотіння. Вона блювала...

Він знервовано натягнув штани і важко зітхнув – це було вже геть недоречно.

### 3

Постійне відчуття, що від тебе щось приховують – це параноя. Жити з таким, певно, важче, ніж знати про смертельну хворобу... Жахлива непевність і страхи (обов'язково у множині, бо вони, як і обідранці та всіляка наволоч, на зразок бліх і паразитів, швидко плодяться). За кожною випадковою, незумисною двозначністю уявляється натяк на щось потаємне, потворне і вбивче, насмішка з того, що ти цього не знаєш, ницість...

### 5

Нема нічого гіршого, як наближення старості. Можливо згодом, коли вона таки надійно всотається в мене, витіснить до рештки всі джерела молодості і рушії життя, я звикну, примирюся... Я боюся старітися (помирати, інакше кажучи), я боюся безглуздості і незворотності цих фізіологічних регалій – на зразок випадання волосся (постійно доводиться видирати ці сухі ламкі ворсинки з гребеня), сивих щетинок на бритві після гоління, відчуття важкості в животі і ще сотень неприємних дрібничок.

### 6

Втома стає нав'язливою і постійною, як власна тінь між вуличними ліхтарями – перший її пік припадає на ранок, коли заледве прокидаєшся (світло сліпить в очі, страждання ще попереду – тінь позаду), другий – на вечір, коли заледве волочиш ноги, щоб приплестися додому (важка тінь маячить перед очима, як покута за невдатність чергового дня). Якби ж лише існувала можливість не повертатися! Але я надто змучений, щоб сидіти в якійсь смердючій прокуреній заабігайлівці з одним із нудних балакучих "приятелів", що віритиме у цікавість для мене всіх своїх звірянь... Тоскно, аж дух запирає, аж обривається щось всередині з кожним безповоротним кроком до...

Вдома принаймні є ліжка, в яке можна зануритися, як у холодну воду (скільки вже років цей стрибок головою вперед у зім'яте покривало замінює мені справжнє пірнання?). Потім лежати, душачись від запаху пледу, кількаразово обісцяного котом, і

дратуючись від того, що ворсинки скубочуть мені ніздрі... Потім доводиться підводитися і втуплюватися на якусь мить у каркатість цієї незмінної картини – тканина, що увібрала форму моєї потворної порожньої голови.

## 7

Ще вдома на мене чекає дружина, яка почувається так само нещасливою, але оскільки мої страждання не видаються їй достатньою компенсацією за невдатність її життя, у дні менструацій вона скаженіє. Передчуваючи клімакс – сатаніє. Фурія, істеричка з безтямними очима... Її ревності стають маніакальними. Вона бачить зраду скрізь – навіть у моїх цілком обґрунтованих затримках на роботі; що вже казати про флірт із молодими кобитами, який вона прочуває на відстані, наче який медіум...

Її варикозні ноги, з фіалковими чи синіми судинами, що випинаються з-під шкіри, як торішнє зів'яле листя з-під напіврозталого чорного снігу. Щось розладналося з метаболізмом і вона стала брякнути – роздуватися навсібіч як повітряна кулька, в яку хтось щосили, аж червоніючи, надмухує повітря. Ось-ось лусне з тріском... А колись, повірити важко, вона була милою лялечкою, що сюсюкала наді мною, не дозволяла волосинці впасти з моєї світлої, на її тодішню думку, голови...

## 8

Сьогодні знову не хочеться повертатися – вчора все летіло шкереберть (посуд і слова) і – що найгірше – у себе ж таки вдома мені нікуди від цього подітися. Єдина кімната, на яку я спромігся, стала нашим спільним гробиком, міні-могильником для помираючих решток, для з'ясування ступеню провини кожного у тому, що доводиться займатися саме цим банальним заняттям... Інколи мені стає навіть цікаво: скільки ще пар з шестимільярдного планетарного вулика повторюють у цю мить наші слова, навіть не намагаючись змінити їхнього розташування у цій класичній, хоча й бездарній п'есі.

## 9

Квартал, в якому ми мешкаємо, жахітний і небезпечний – щодня когось забивають мало не до смерті; темними брудними вулицями і пустирями снує п'яна чи обкурена шпана, здатна на все – навіть на вбивство, без жодних докорів сумління. Вони не вміють ненавидіти (це лише ті, хто мав з ними які стосунки, вже вміють ненавидіти – їх), в щілинках очей – порожнеча безтямності. Настрій на руйнацію задля руйнації. Слова, помережені матом і блатним жаргоном, позбавлені змісту, однакові, як і їхня зовнішність – лише куртки різного кольору і різної зношеності – у залежності від їхньої, незрозумілої мені ієрархії. Навіть місцеві крутії – прищаві міні-пахани – наче позбавлені особистості, ніякі від народження, вражені німічними генами цієї місцевості.

Сіра трава на напівоблисілій, точнісінько як моя голова, землі, ще дужче сіріє в темряві. Світлячки вікон відлунюють у вічних калюжах, які давно оселилися у вибоїнах дороги. Якийсь, найпридуркуватіший із компанії нічних волоцюг пацанчик стрибає у багно обома ногами, збиваючи фонтан бризок мені (і собі) аж до обличчя. Знімаю затраскані окуляри, щоб протерти; згряя ж поволі обступає мене з хижими намірами.

— Сігарети є, хімік? – підходить впритул пахан.

Я мовчки дістаю пачку – спеціально для них заготовлену, сам я не курю. Вони, по-

ідіотськи регочучи, пригощаються, по колу обходячи мене, обступивши з усіх боків. Пахан, який зростом ледь дістає мені до плеча і тому змушений дивитися знизу вгору, робить ще крок вперед, сподіваючись, що я відступлю (дарма, треба сказати)... Він наступає мені на ногу, але заточується сам, що викликає регіт його ж друзів...

— Бля!... Малчать, сукі!.. А ти, скатіна, спічкі гані!!! – кидається він до мене.

Ще якихось 5 років тому я би не стерпів – змолотивши двох-трьох сосунків, примусив би решту розсипатися, наклавши повні штани. Тепер же відчуваю, що будь-яка моя необережність або просто перелив їхнього настрою може скінчитися фатально – у кращому разі доведеться як мінімум два місяці працювати на дантиста. Навіть із псами краще, – думаю, – тих, якщо не боїшся, не роздратуєш, а ці реагують не на твій, а на свій адреналін. Запах власної сечі доводить їх до сказу – очі вилазять з орбіт, морди оскалюються – ще би шерсть на спині з'явилася – чистісінькі тобі вовкулаки.

Але я їм не підходжу – не достатньо інтелігентний, та й вік, певно, щось та й важить – не їхня вагова категорія. Крім того, вони ще як слід себе не накрутили алкоголем і наркотою. Отож, мене милостиво відпускають, попередньо обізвавши "старим мудаком" і "педиком" – особливо старається наймолодший і найслабший серед його падла, який, відчувши себе під захистом натовпу, умліває від всевладдя і вседозволеності. Я впізнаю його голос і даю собі слово віддячитися – цей малолітній кримінальник живе у моєму дворі. Його мати безперервно в загулах, у той час як батько горбатиться на полуничних плантаціях та будовах Португалії.

Мене проймає дрож ненависті – але я розважливий, і доводиться терпіти. Віддаляються у пошуках нової жертви – інтелігентика без сигарет. Якщо когось знайдуть – хай начувається, бо просити у них пощади – це все одно, що сподіватися на оживлення схололого трупа.

Тепер мені майже нічого боятися – крім хіба іншої компанії чи навіть повторної зустрічі із цими самими хлопчиками – вдруге вони мені мене не подарують. Болять ноги, в голові гуде. Хочеться присісти, сховатися в надійному місці... Я шукаю фортецю, але її ніде нема. Подумую про повернення додому, але йти ще так далеко і так не хочеться. Поруч парк, я поволі крокую туди, намагаючись забавити себе думками про можливу бійку. Одяг геть вимазаний – пальто, штани, про взуття взагалі мовчу. В такому вигляді додому краще не повертатися. У пачці ще залишилося кілька сигарет – одну з них я кладу собі у писок, але не припалюю, просто пожовую до нудотності смердючий фільтр. Чергова поразка, про яку ніхто, крім мене, не знатиме, а все ж...

## 10

— ...Де тебе носить?

Я нічого не кажу у відповідь – навіть правди, бо вже давно згубив звичку ділитися з дружиною пережитим, ховаючи його лише у архіви своєї пам'яті. Розповіді і озвученню підлягають лише якісь німі побутові рефрени щоденності.

Ноги гудять, як рейки метрополітену. Я ще з хвилин 20 вишукував харчі, поневіряючись крамничками, які чомусь в моєму районі рідкість – найближча знаходиться метрах у трьохстах від дому. Бідоті нашого кварталу не потрібна така

розкіш – що на нас заробиш? А проте ті, що ризикують торгувати, накручують шалені націнки.

Назад довелося йти пустирем, який перетворився на м'яку трясину. До ніг чіплялося багно, поволі обплітаючи туфлі, як невідчепна смола чи клей.

Вона вмикає світло і зойкує – мелодраматичний ефект цієї сцени дратує мене до неможливості. Я втуплююся у її ноги – жахливі, криві, товсті – і думаю, що за кілька років вони стануть ще потворнішими, слонячими. Їй неможливо буде придбати взуття, тому що такого розміру не виробляють. Вона буде безперервно скаржитися на біль, кульгати, врешті не зможе пересуватися. Її обличчя запливе жиром, розтовстіють навіть губи, і нижня звисатиме над подвійним (потрійним) підборіддям, як "шмарок" індика. А я ж ще пам'ятаю її інакшою – граційним дівчиськом, що швидко бігало, усміхалося мені назустріч... Я заплющую очі, сподіваючись повернути час бодай у такий спосіб, але бачу лише розмиті контури – якісь невизначені кольорові плями.

— Ти п'яний! – виривається у неї обурений вигук.

Очі дружини від такого святотатства лізуть на лоба, їй бракує повітря, щоб висловити своє обурення. Її батько помер від алкоголізму і тепер кожна випита мною чарка наче повертає для неї з потойбіччя той синій, майже чорний труп, який знайшли під ранок на вулиці.

## 11

Відчай і зневіру я ношу з собою завжди, наче носовичок у кишені. Дивуюся, як мені ще вистачає сил на постійну боротьбу з ними – я наче затявся і цілими днями тільки й роблю, що регочу, кепкую та розсипаю навсібіч дотепи. Я геній чорного гумору. Над розказаними мною анекдотами ридають найбрутальніші і найцинічніші потвори. І лише я щиро шкірю зуби – єдине, що в мені ще збереглося твердого – бо деякі з них штучні.

Робочий день у редакції починається десь опів на десяту. Заспані обличчя журналісток, мішки і синці під очима у чоловіків, які перебрали звечора. Починається процес чаювання – обговорення пліток за кавою та цигарками. Курять майже всі – без поділу на статі і раси, незалежно від національної приналежності. Вони поєднуються цією своєрідною "сигаретою миру" і допоки курять, справді майже не кривдять один одного. Щоб кривдити відкрито, потрібна сміливість, а її у них немає. Вони роблять якесь запаadlo зпідтишка, аби їх не засікли, не помітили. І щойно підклавши комусь велику купу лайна, одразу солодкаво шкіряться тому, для кого її сотворили. Але кожен із них, якщо би прочитав ці рядки, відрікся б від них і показав би пальцем на іншого.

## 12

Редактор у нас молодий, настільки, що в його рудій борідці (а він завдає собі клопіт поголитися не частіше як один раз на тиждень) ще багато прогалин. Щоранку він марно намагається зібрати всіх на планірку, щоб роздати завдання. Він вдає суворого, навіть підвищує голос (хоча сам же одразу й лякається своєї сміливості), щоб закликати підлеглих до порядку. І вони, хоча й бурчать, але коряться. Він злегка усміхається своїй перемозі, бо відчуває, що його влада над ними не віртуальна, а таки справжня. І все ж певності хлопчині вистачає ненадовго. Він побоюється мене, довірливо водячи час від

часу на пиво (о, горе мені, моя дружино з нюхом пантери!) і допитуючись схвалення того чи іншого свого кроку. Я для нього загадка, йому ж бракує мого досвіду і знань. Цинічно користуюся своїм становищем непідвладного, раз-по-раз заробляючи невеликі гроші на замовних статтях. До хлопця наразі мало хто звертається – його ще не знають і тому побоюються. Він здогадується, що я беру хабарі, обходячи його, заздрить і лютиться. Він вже ненавидить мене, бо ж першопричина ненависті – це, звісно, гроші. Якби він раптом позбавив мене мого маленького бізнесу, завдяки якому я зараз можу не відмовити собі у зайвому пиві, тож чи не зненавидів би і його я? Певно, що так. Але наразі нагорі я, а отже, можу дозволити собі благородство зневажати.

Ось і сьогодні я подаю йому на стіл відверту фальшивку, навіть не почервонівши. Підписую якимось безглуздим псевдо, щоб не псувати іміджу. Замовлення однієї політичної струкутри, яку очолює без'язикий мерзотник. Але що мені до того? Марко кілька разів перечитує, поступово червоніє від сорому переді мною. Він усе розуміє, але заперечити не може. Знає, що я запитаю у нього безневинним голосом "у чому річ?" і він не зможе мені нічого довести, хоча міг би в принципі не доводити нічого. Я блідий і спокійний – хоча мав би почуватися винним, він – багряний, наче щойно з окропу, і знервований, хоча міг би легко впоратися із ситуацією, якби проявив бодай трохи наполегливості та стійкості. Але ж молодість! Я сумую за нею, та мушу визнати, що у досвідченості свої переваги. Наприклад – звідси ближче до смерті.

### 13

За кілька годин усіх охоплює страшенна нудьга. Дівки туляться в коло і шепочуться – біс його зна про що, певно про шмаття, яким прикривають тіло і про чоловіків, які це шмаття мусять здирати, ризикуючи заплутатися. Інколи звідти чути сміх – якийсь неповноцінний і єхидний, інколи, регочучи, вони позирають у наш бік. Мене такі ескапади жіночих гормонів вже давно залишають байдужим, а от Марко страшенно лютиться. У чоловіків свій гурт, щоправда менш балакучий. Здебільшого, наші просто втуплюються у газети, нічого там не помічаючи. Хтось розшифровує кросворд. Хтось позіхає і ця напасть за мить інфікує всіх. Епідемія напівсну охоплює редакцію. За вікном темнішає і, здається, настала ніч.

— Ти дивився вчора футбол? — як і щотижня підходить до мене від нічого робити наш "спортовець" Валентин.

Я заперечливо хитаю головою і він засмучено повертається на своє місце. Йому знадобиться кілька хвилин летаргії, щоб повторити свою спробу і звернутися із цим же запитанням або до Марка, або до Дмитра, що відає громадським життям.

Пожвавити цей смутний занепад здатен своєю появою лише Микола, рекламник, рот котрого не закривається ні на мить. Він знає все, про всіх, і навіть те, чого він не знає, він все одно знає. Проте до його балаканини теж звикаєш і вона стає з часом чимось таким страшенно нудним, як звичка щоранку, ще не прокинувшись до кінця, чистити зуби.

Ця нестерпна пауза триває, здається, вічність. Нарешті лунає телефонний дзвінок, від якого ми з Марком наче здригаємося і мимоволі обидвоє робимо рух в бік рурки,

потай сподіваючись, що це – до нас і, що саме цей дзвінок принесе зміни. Але ні, це всього лише запрошення на прес-конференцію. Марко розчаровано простягає мені трубу, я слухаю, дякую, зітхаю і хитаю головою. Марко розводить руками. Нарешті він наважується запросити мене на пиво – ці запросини він виношує в собі із самого ранку, але редакційна рутинна і нерухомість обличчя довкола викликали у нього непевність і апатію.

## 14

На вулиці він озирається, надто часто, наче за нами стежать. Мені навіть на якусь хвилину починає здаватися, що або справді хтось вперто переслідує нас, або хлопець мене розіграє. Втім стурбованість на його обличчі надто щира, шкіра надто бліда, очі – надто яскраві. Я озираюся сам. Перехожих не надто багато, всі вони витворюють якесь місиво кольору схожих курток та пальт. Я згадую різні шпигунські "закваски" – вичитані з книжок поради про те, що слід робити, щоб перевірити, чи за тобою стежать, як уникнути "хвоста" тощо. Вже готуюся застосувати одну із таких ідіотських рекомендацій, все ж доволі практичну, але раптом усміхаюся. Здитиніння під впливом Маркової параної триває лише кілька секунд, потім до мене повертається глибока і темна, як дупа, байдужість – ну навіть якби за нами стежили, то й що? І кому ми врешті потрібні...

— Кого ти там видивляєшся? – грубо запитую, коли мені вкрай обридають його озирання.

— Мені здається, що за нами йдуть назирці.

Я зітхаю, знову озираюся, ковзаю поглядом по зосереджених на собі обличчях людей – жодного підозрілого.

— Тобі здається, старий, можеш заспокоїтися, — втішаю я.

— Та ні ж бо! – його голос тремтить і я розумію, що сперечатися з Марком нема сенсу – хлопець чомусь вбив собі в голову, що він – крутий журналіст, якого починають переслідувати за його опозиційність чи ще казна що.

Зарадити я тут безсилий, але навіть, якби міг щось зробити, то навіщо себе силувати? Я ще раз кидаю на нього погляд і розумію, що ця гра, в яку він вжився, страшенно йому подобається. Життя насправді надто нудне, щоб такі дієві і невизначені натури як він могли розважливо терпіти цю тоскную незмінність. А коли цікавого довкола катма, на допомогу приходить уява. Трохи (саму крихту) навіть заздрю йому – я би вже ніяк не прореагував навіть на реальну загрозу.

## 15

За пивом він заспокоюється, проте погляд все ще мигтить безтямним вогником.

— Мені вчора радили бути поміркованішим, — хвалиться мені Марко.

Буцімто це героїство – іронізувати над розжирілим і злобним губернатором, а потім тішитися із думки, що ти вже переслідуваний та гнаний і трохи боятися. Та станься так, що його справді вирішать злегка провчити (а вони вміють це робити), він заспіває іншої пісні – він стане нитиком і депресивним мудаком, що боїться визирнути з дому і втратив смак до життя.

— Хто? — запитую, аби запитати.

— Це виходить з адміністрації, мені переказували... — його обличчя набуває пафосного виразу, ніби на мітингу.

Ковтаю прохолодну рідину і заплющую очі. Чую легке ненав'язливе гудіння, ніби в мізках запрацював якийсь невидимий генератор. За вікном дощ – холодний і цупкий. Люди зіщулюються, кидаються зі своїми угнутими вітром парасольками у під'їзди, автобуси, кав'ярні. Втеча, скрізь навальна панічна втеча.

## 16

— Я втомився, — зітхнув Марко, падаючи на диван одягненим і взутим, — Господи, як я дико втомився.

— Я теж, — пробурмотіла Аня, яка стояла перед дзеркалом і вичавлювала з підборіддя прищі. Під тиском пальців шкіра розчервонілася і, здавалося, розпухла.

Марко, уважно вивчаючи відображення цього непроникного, наче й незнайомого обличчя, відкоркував чергову пляшечку пива, пожбурих корок кудись під стіл і позіхнув.

Його дратувало її вторгнення у його життя, де й без того панували хаос і невизначеність. Спочатку ця історія ще хоч щось приносила із собою, принаймні заповнювала порожнечу і відволікала, не давала нудьгувати. Однак тепер, коли Аня навчилася порядкувати у його барлозі, вносячи у тимчасовість цього помешкання елементи постійності (наприклад? Та хоча би мотузки, які вона натягувала вздовж і впоперек кімнати, щоби на них сушити власноруч випрані Маркові шкарпетки, труси, джинси, светри чи, що найгірше – свої ліфи, панчохи і блузки), він відчув, що маховик випадковості набрав небезпеної швидкості і, якщо не загальмувати, не спинити його, – далі може бути пізно. Проте зробити щось знічев'я, разово – неважко, а от боротися із наслідками, вигадувати якісь комбінації для порятунку від обважнілої спонтанності – морока, з якою нелегко впоратися. Маркові було вже не до снаги сваритися зі своєю новою пасією, його нудило від думки про можливий скандал, верески, погрози вчинити самогубство й інші банальні нісенітниці, що ними, надивившись теле— і начитавшись літературної кічухи, вагітніють його і її ровесниці. Однак і залишати все, як є, не випадало – кожен день наче додавав їй сил у цьому неоголошеному наступі, а його навпаки, позбавляв здатності опиратися. Отож, зітхнувши і зробивши відчайдушного ковтка з пляшки (аж мало не захлинувся), Марко наважився на рішучий крок. Пиво, нашарувавшись у шлунку на кількохякісну алкогольну сферу, додало йому певності і мужності.

— Слухай, що би ти робила, якби мене раптом не стало? — чомусь запитав Марко.

Аня, не підозрюючи лихого і тому почуваючись занадто певно, навіть не змусила себе відвести погляд від дзеркала і обірвати свій косметичний сеанс – черговий прищик саме луснув і на щоку цвіркнуло підшкірним гноем. Вона задоволено відітхнула:

— Ух-х... Як це – не стало? Такого не може бути. Ти є і нікуди не подінешся, правда ж? – нарешті вона обернулася до нього обличчям, але все ще не з передчуття змін, а просто раптом згадавши, що хтось колись її вчив, буцімто неввічливо розмовляти з людиною, сидячи до неї спиною.

Марко насилу усміхнувся – він часто робив це, гвалтуючи себе, бо давно не мав сміху та веселості у душі. Хвилини ж надмірного реготу і агресивних, інколи брутальних, образливих для навколишніх жартів оберталися згодом падінням у глибоку яму чорного депресняку.

— Ну, ти ж знаєш, яка небезпечна професія – журналіст. От, скажімо, мене замочать, як Гонгадзе. Або сфабрикують справу. Або викинуть з роботи і затравлять так, що доведеться тікати світ за очі...

— Я поїду з тобою. — надто твердо озвалася дівчина.

Марко зітхнув. Він пильно поглянув на неї і зрозумів, що зовсім її не знає — як особистість вона його не цікавила, тому всі розповіді дівчини він пропустив повз вуха і не пам'ятав навіть, хто Аніні батьки та де вони. Одне Марко відчував напевно – він не хоче продовжувати мордувати себе чужою присутністю. Він втомився від її набридань, бурмотінь над вухом, від того, що вона є.

— Я стаю небезпечний. Мене вже попередили.

— То, може, плюнь, стань обережнішим? Воно тобі треба? – Аня встала з-перед трюмо і, підходячи до Марка, почала розплітати своє пишне мідного кольору волосся. — В житті є чимало приємніших занять, ніж когось обсирати і обливати брудом.

— Але ж ти не розумієш — обсирають якраз вони! – чомусь не на жарт розійшовся Марко, хоча насправді йому було байдуже і нападки на губернатора були для нього радше такою ж забавкою, як Аня, він робив це від розгубленості і порожнечі, — обсирають всіх нас! – зірвався він мало не на крик, – і тебе теж, до речі, – вже спокійніше завершив.

— То й що? Кожному своє. Плюнь. Забий. Живи і тішся.

Але Марко не міг. Це було б надто просто, так не могло бути. Тому він хотів негайно позбутися від неї. Він втомився.

— Я не можу більше, не знаю, не розумію. Ти повинна піти, — нарешті вирвалося у Марка заповітне, — далі залишатися зі мною тобі буде небезпечно.

Вона сіла поруч із ним на ліжко, лагідно торкнулася плеча і він від того дотику здригнувся.

— Що ти, любий? Не хвилюйся. Я не пішла би від тебе навіть, якби за це розстрілювали. Думаю, що ти перебільшуєш безпеку, але якщо вона таки є, то я не піду тим більше. Я не можу залишити тебе самого.

— Будь ласка. Ти мусиш. Я так вирішив і ти повинна підкоритися.

Аня відсторонилася і йому стало шкода дівчини. Якийсь тонкий, невловимий жаль прокинувся у ньому, протяг все тіло жалібною ниточкою втраченості і безглуздості, але це не був жаль до Ані – він жалів себе. Йому захотілося плакати, йому було зле, як ніколи... Він ще щось говорив, пояснював їй, вже геть знесиліло, але наштотував на затяте мовчання та опір. Слова кудись втікали, заплітався язик, він подовгу екав, пригадуючи про що йшлося, бо думка і погляд перебігали на геть інше.

— ...Ти мене просто використав! – в якийсь момент вона перейшла до звинувачень і Марко полегшено зітхнув – це ніби давало алібі його совісті, карт-бланш для злоби,

звільняло від усіх моральних імперативів, якщо такі й існували раніше. Проте спинити Аню було вже не так просто. — Тобі просто хотілося трахатися!

— Ніби тобі ні? - в'яло озвався Марко, навіть не підводячись.

— Та ти ж не вмієш трахатися! Ти дбав тільки про те, щоб ублажити свою плоть, не дбаючи про елементарну естетику кохання! Про яке задоволення від такого сексу може йтися?! Я хотіла щось змінити, якимось наповнити твій згаслий погляд, але тепер розумію, що марно... Ти як мрець - в тобі немає життя, ти від усього тікаєш і ховаєшся. Тебе ні на яке захоплення не вистачає довше, ніж на день чи два.

Але щодо мене ти перевершив себе. Здавалося, що всі свої найгірші, найтемніші сторони, ти заповзаявся вилити на мене. Я вдавала, що не помічаю цієї байдужості, відстороненості, але ти ж наче давав ляпаса, ти позіхав у обличчя, коли йшлося про щось вкрай важливе для мене.

— Гаразд, я зрозумів. Думаю цього достатньо. Можеш збирати речі.

Проте вона не вгамовувалася. Маркові було трохи прикро - як він і очікував, скандал затягся, що вже завдавало дискомфорту. Він підвівся і вирішив сховатися в туалеті, але Аня рушила за ним назирці і не дала йому зачинити двері, повисши на них вагою усього свого чималенького тіла.

— Ах ти ж гад! Наволоч! — верещала вона.

Марко, вдаючи незворушність, спустив до колін штани і сів на унітаз.

— Сука! — не вгавала Аня.

Він напружився і соковито перднув, одразу ж трохи посцяв. Підводячись, незадоволено зітхнув.

— Якщо ти зараз не заткнешся і не почнеш збирати речі, — раптом наповнився Марко рішучістю, — я тебе йобну. Боляче.

На мить ця фраза подіяла і вони мовчки, люто та ненависно дивилися один на одного. Проте Аня не повірила і продовжила свої зізнання у коханні. Марко зробив крок назустріч, вона відступила, зашпорталася і трохи не впала. Він насувався на неї, наче танк на позиції піхотинців, героїзм яких просто безглуздий і марний.

— Ти просто імпотент!.. Ти несправжній, тебе нема! - вже майже плакала, істерично вириваючи з себе слова, Аня. Марко помітив, як замахнувся і повільно, але сильно заліпив їй ляпаса - рука ніби й не належала йому, настільки невідвладною і чужою почував він її і взагалі все своє тіло у ту мить...

Короткий напад істерії з киданням до кухонного ножа і розмахуванням руками, який він погамував доволі швидко. Склянка з водою, знову сльози і важкі схлипування... Нарешті вона у якомусь напівпритомному стані, монотонно схлипуючи, почала збиратися; вони майже мирно разом пакували її валізу, час від часу торкаючись необережно рук один одного; потім він пішов викликати таксі: Марко крокував холодною порожньою вулицею швидко, надаючи ходу, він майже біг, в душі трохи побоюючись, чи не переріже вона собі в час його відсутності вени. Але ні, все гаразд. Вона жива, лише міцно заснула, згорнувшись калачиком на дивані поруч із начиненою якимось жіночим лахміттям сумкою. І він замість, щоб розбудити цю істеричку і,

виштовхавши її за двері, нарешті логічно завершити цей вечір і позбутись небажаного тягаря, тільки зітхнув і пішов спроваджувати таксиста. Повернувшись до кімнати, Марко обережно вкрив дівчину пледом, а сам всівся в крісло і дивився кудись у ніч, крізь ніч, крізь себе...

## ЧАСТИНА 2

Правду, мабуть, кажуть, що лихо наодинці не ходить. Два тижні потому, як у Томи помер дід, вона зазнала ще однієї трагедії – в автокатастрофу потрапив чоловік. Смерть діда була очікуваною, майже бажаною – старий вже давно на ладан дихав і звістки про його кончину вона боялася (але й хотіла – краще б вже швидше, щоб не мучився) почути чи не щодня. Дід жив з її батьками у селі за кількадесят кілометрів від міста. Тома навідувалася до родичів щовихідних, хоча ті візити забирали у неї багато здоров'я і душевних сил. З самісінького ранку вона налаштовувалася на прикрощі, бо переповнені смердючими клунками і немитими людськими тілами (ці вічні баби з лантухами, які своєю не менш брудною різкою говіркою трепанують її череп, прохачі-циганчуки на зупинках і жовтобороді та жовтошкірі від тютюну діди) автобуси змінювалися багном і холодом давно нерідного села; потім незмащені завіси хвіртки, маленьке подвір'я, рохкання свиней, скручений важкою працею батько на порозі, усмішка якого оголює порожній рот з кількома жовтими кривими пеньками замість зубів. Безперервне бурмотіння і нарікання матері... Нарешті страждання діда. Старий лежав, обкиданий ліжниками і безперервно стогнав.

— Моли, доню, Бога, щобис він послав дідові швидку смерть! — майже прокричав він одного разу онуці і вона сахнулася від нього, як уже від неживого, що промовляє з того світу.

Вона боялася діда, його кривавих пролежнів, що їх слід було змащувати зеленкою, бо ні мати, ні батько цього не хотіли робити.

— Що кажуть лікарі? – допитувалася Тамара, але мати лише стинала плечима і відверталася, шукаючи собі очима якої роботи, – а це єдине, чого тут завжди вистачало.

З гір тягло холодом, пориви вітру кудись крали слова і замість них до співрозмовника долинали лише завивання та гудіння, наче природа насміхалася над людьми.

— Певно, дідо буде вмирати скоро, — озвучила думки Томи мама. — а доктори ти ж знаєш, тіко грошей хочуть, а сказати нічого не годні. Цироз у нього. Вода в животі. Тиск. Не знаю... Швидше би вмер, аби не мучився...

Тома нажахано дивилася на матір, механічно щось їй допомагаючи робити. Це не вкладалося у її голову – як можна бажати швидкої смерті близькій людині. Вона любила діда, який вибавив її, доки батьки працювали і розважалися. Вона любила діда за спокій і гумор, за добрі очі. Але той чоловік з велетенським роздутим черевом, що лежав на боці і стогнав, уже не був її дідом. То був якийсь монстр, що зберіг лише подобу діда. Тома подумала, що нізащо б не погодилася залишитися із ним в одній квартирі, а тим паче не переночувала б. А що як він помре тоді? Вона уявила собі, як це

все врешті мусить розрішитися. Відчайдушний зойк? Чи тихе згасання. Швидше останнє. Агонія. Конвульсивні рухи. Втрата свідомості... Зупинка серця. Вона подумала про способи оживлення, про штучне дихання і адреналін в груди... Чому ці методи не застосовують щодо старців? Невже вони не хочуть жити? Невже їхні родичі не мають право на бодай кілька зайвих годин щастя спостерігати своїх кривних живими?.. Вона подумки обурювалася, але лише зітхала і чистила картоплю...

В неділю вона знову запихалася у переповнений автобус і майже годину тислася серед чужого поту, впершись носом у чийсь подерту куфайку. На вокзалі її зустрічав чоловік, який вже віддавна не подавав Томі руки, щоб допомогти зіскочити з високої сходинки, проте забирав частину сумок із сільськими харчами.

— Як там? — запитував він навіть не задля пристойності, а просто за звичкою.

Розповідати не хотілося нічого, бо вона вже бачила його байдужість, розведений алкоголем погляд, порожнечу в думках. Проте, видавивши з себе кілька слів, раптом починала говорити. Розповідала все без винятку: про страшні пролежні, про свій страх, про дідусеві потріскані руки, його набряклий живіт і про татові пеньки-зуби. Вона бачила, що чоловік не розуміє її, вже майже не слухає слів, але не могла спинитися.

Якось до неї на роботу потелефонувала мама (дзвінки з поганими звістками якісь інакші – моторошні та зловісні), і Тома, підходячи до апарату (все відбувалося вкрай повільно, вона навіть фіксувала міміку своїх співробітниць), вирішила, що це нарешті сталася. Вона думала, як слід відреагувати і червоніла від сорому, знаючи, що не зможе заплакати.

Але мама мала повідомити їй, Томі, що діда забрали в лікарню. Тепер він у місті і саме Томі доведеться про нього піклуватися. Тома здригнулася, вона почувалася зрадженою, нагло підставленою під удар.

— Як... що... чому?.. – не розуміла вона, але пояснень не було.

Підхопила якісь папери, в сутінках свідомості зібралася і побігла. Довго не було автобуса, в обличчя дмухав той самий вітер з гір, який дошкуляв у селі, але тут він був, хоча й слабший, проте якийсь нервовіший – шарпав людей за шапки, зриваючи ненадійно закріплені, гойдав ринви, вгинав вікна. Посипав дрібний білий сніг, схожий на град. Крупинки криги сікли обличчя, наче Тому хто шмагав. Вона відвернулася і прогавила автобус – мужніші кинулися до нього першими, поштовхалися ліктями і зайняли місця на останній сходинці. Вона залишилася перед зачиненими дверима з мокрим і до болю холодним обличчям. Нарешті під'їхала якась маршрутка, Тома рвонулася і собі, роздратовано трутила якусь бабцю, увірвалася в салон і полегшено зітхнула. Бабця позаду щось кричала, сипала прокльонами, але Тома не слухала її вересків. Вона дивилася, як до вікна ліпляться сніжинки, тануть і стікають донизу. Все туманилося, місто зовні тонуло і зникало у хаосі...

## 18

— Молись, доню, щоби Бог послав мені швидку смерть, — коли міг ще говорити, знову і знову хрипів дід наче закляття, дивлячись на онуку звідкись здалеку, з глибини очних западин.

Тома відводила погляд, тремтіла від страху, привідкривала рота, щоб промовити щось заспокійливе, але звідти вихоплювалося лише шипіння. Дідові ставало чимраз гірше і здавалося, що це вже межа, за якої не буде нічого, але його серце знову і знову витримувало кризи, продовжуючи ліниво обертати кров у цій суцільній рані. Через три тижні, спокійно і розважливо прийнявши кілька пакетів, наповнених якимось їдлом і грецьким коньяком, що їх справно і наполегливо приносила Томина мама, молодий лікар, попросивши одного вечора вкрай втомлену Тому з палати, промовив:

— Ви, я бачу, розсудлива жінка. І думаю, сприймете мої слова з... як би це делікатніше сказати... з розумінням... — попри професійну атрофію таких шкідливих чуттів, як надмірне переймання станами пацієнтів і страх смерті, доктор хвилювався: його скронями стікали краплини поту, очі не затримувалися на жодному предметі, руки то поринали в кишені недбало заціпнутого халату, то перепліталися, немов він намагався помити їх (вмити?), — Ваш дідусь приречений. Я... і взагалі медицина безсила... Спробуємо звісно зібрати консилиум, але результат відомий заздалегідь. Тут же ж вік. Якби організм був молодий...

Тома майже співчутливо стежила за великими пористими долонями лікаря, з яких вибивалося рідке блідувате волоссячко. Йому, вочевидь, не вперше доводилося виконувати цю не зовсім приємну процедуру (Тома майже щодня, навідуючись ввечері до лікарні, натикалася у ліфіті на каталки з вкритими простирадлами тілом), але він ще не звик до неї, йому було незручно перед Томою за ті пакети, за випитий коньяк, зжерте м'ясо...

— ...Летальне розрішення може настати будь-коли... За день, або й за годину... Я нічого не можу гарантувати. Але якщо це трапиться в лікарні, ми змушені будемо робити розтин. Я знаю, що родичам це зазвичай неприємно...

Тома уявила пошматоване дідусеве тіло із загноєними пролежнями і її трохи не знудило.

— Я би вам радив забрати дідуся... Може і йому... — лікар затнувся, хрясьнули пальці, очі зафіксували погляд на санітарці, що почала абияк мити коридор, руки знайшли прихисток в кишенях і вже не ворушилися.

Тома сковтнула, але говорити одразу все одно не могла.

Вона похапцем кивнула, подякувала. Когось треба було ще чекати, потім у світлі хворобливо-жовтушної настільної лампи, товста медсестра підписувала якісь папери. Вона довго м'ялася, розхитуючи своєю велетенською тушею блаженський стілець, бурчала щось собі під ніс, дивлячись на незворушну Тому крізь скельця своїх квадратних окулярів. Вона чекала чогось (якоїсь віддяки) до останнього і проводжала Тому недобрим поглядом, все ще мнучи своєю масивною дупою стілець.

Ще необхідно було десь роздобути каталку — увечері це виявилось украй непростою справою, бо всі чергові лікарі десь саме запропастилися. І лише якась затятість Томи, що передавалася усім іншим, дозволила знайти необхідну їй людину. Кілька чоловіків у халатах зачинилися в одній із ординаторських і пиячили. Вона наполегливо грюкала майже хвилину і їй таки відчинили. Розчервоніле обличчя, від якого тхнуло спиртом,

що з'явилося у щілині дверей, було дещо переляканим. Решта лікарів і їхні знайомі припинили чекати всередині. На столі були залишки бенкету. Пляшки в очікуванні перевірки керівництва встигли сховати – певно, під стіл, подумала Тома, але їй це було десь дуже глибоко. Вона потребувала каталки, причому негайно. Нарешті розпорядження були віддані і з'явилося якесь допотопне інвалідне крісло на величезних колесах, що чимось нагадувало перші ровери, в яких переднє колесо у кілька разів більше ніж заднє.

Ще слід було пройти довгими коридорами, опуститися ліфтом у підвал, знову петляти коридорами із запахом дешевого їдла, мила, розведеного у воді, і хворіб, а потім ще раз користуватися ліфтом – цього разу, щоб підійнятися догори.

Її супроводжував якийсь напівп'яний гевал з лисим черпом, що іноді мовчав, а потім раптово видавав масний вульгарний жарт, з якого сам довго реготався. Тома не удостоювала його навіть поглядом. Лікар все ще з руками в кишенях вийшов їй назустріч і усміхнувся, наче добрій приятельці. Тома зігнорувала і його приязнь – вона нічого не відчувала, нічого не хотіла відчувати, і бажала лише, щоб все вже опинилося в минулому, але без її участі. Хтось завжди приходив на допомогу, завжди позбавляв її від потреби виконувати за раз такі важкі обов'язки, а от тепер всі її залишили, вона сама і навіть не може втекти, послатися на слабкість, недосипання і втому. У лікаря, який разом із гевалом, що відповідав за каталку, допомагав Томі перенести обважніле, майже непритомне дідове тіло з ліжка на візок, посоловіли очі. Дрібні червоні судинки протинали жовтуваті білки – певно, лікар, як і більшість його колег був небайдужий до алкоголю. Дідова велика голова із колючою нерівномірною сивою бородою хиталася. Гевал незадоволено пхтів і Тома зрозуміла, що везти крісло доведеться їй самій. Щойно вона вхопилася за руків'я як дід опритомнів і розплющив очі.

— Що сталося? — пробурмотів він, — куди це мене?...

— Додому, дідусю, ми їдемо до мене додому, — в'яло усміхнулася до діда Тома.

Але дід раптом відчув якийсь підвох – його ество зреволюціонувало і він почав шуміти. Марно Тома намагалася його нарозумити, що в їхніх же інтересах утекти з цього лихого місця, де лише безжально слідкують за процесом вмирання, випробовуючи якісь смердючі ліки, якнайтихіше. Діда було не втихомирити.

— Гади! — майже кричав він. – бузувіри! Москалі!

Тома полегшено зітхнула, коли за ними поволі зачинилися дверця ліфту і дід, нарешті втомившись, вмовк. Гевал позіхав і вона відчула, що просто знемагає від утоми – кожна кісточка нила і боліла, хотілося простягтися на ліжку і заснути мертвецьким сном гдин так на 12, якщо не більше. Проте вона знала, що нормально виспатися їй вдасться ой як не скоро. Дід задрімав, гевал заходився чухатися, а Тома крізь напівсон продовжувала снувати коридорами, з усіх сил штовхаючи попереду важкий візок. Нарешті вона удвох із тим лисим вульгарним хлопцем підхопила діда під пахви (надворі було дуже холодно, дув пронизливий вітер з гір, старий раптом прокинувся і застогнав), і маже впала на сидіння таксі. Кілька хвилин сну дорогою додому здалися їй миттю. Боліла голова, все розпливалося, ставало дибки, а таксист немилосердно

термосив її і кричав:

— Пані, вставайте, куди далі, вставайте, приїхали...Ну ж бо!

Вона скерувала його до під'їзду. Попросила допомогти і він чомусь погодився.

— Це ваш тато? - виявився водій ласим до балачок, як і всі його колеги (колись вона навіть любила пофліртувати з невідомими нічними перевізниками-харонами, коли поверталася звідкілясь сама, без чоловіка).

— Дід, — буркнула Тома, котра навпаки жодної охоти до балачок не мала.

Дід застогнав. Йти він не міг, а вага роздутого тіла була надто значна, щоб її могли здужати один чоловік і одна жінка, навіть якщо це така відчайдушна онука, як Тамара. Вона зайшла в приміщення, щоб покликати на допомогу чоловіка. Ліфт не працював і Тома ледь не заплакала з люті. Їй хотілося прибити ліфтера, і примусити його помирати довгою та повільною смертю — від голоду, зачиненим у ліфті.

Насилу пододала кілька маршів, сперлася рукою на клямку. Ще кілька зусиль і все буде гаразд, і можна буде впасти бодай на підлогу.

В квартирі горіло світло і лунали чийсь голоси. Тома вже не могла нічого казати, ні з ким боротися чи сваритися. На кухні сидів її чоловік - Борис, оточений трьома своїми друзями. Вони саме "добивали" третю пляшку горілки і вели жваву дискусію про долю місцевого футбольного клубу у другому колі вітчизняного чемпіонату.

Чоловік подивився на Тому, так наче вона весь цей час була у кімнаті і прийшла попросити усіх поводитися тихіше. Всі справді припинили.

— Мені потрібна твоя допомога... — прошепотіла Тома, надто награно, як здалося Борису. — Внизу таксі, там мій дідусь...

Запала тиша, крізь яку чулося совдепівське цокотіння годинника — ознака порожнечі і самотності. Надвір вийшли всім гуртом - хлопці вирішили теж допомогти. Холодний вітер з гір насував на місто чорні хмари.

— Певно, буде сніг, - промовив хтось задумливо, споглядаючи небо із завзяттям астронома.

Дід все ще стогнав і дивився кудись крізь натовп цих чужих людей, від яких тхнуло спиртом, наче від рук медсестер, що вправно робили йому ін'єкції. Вони якимось незграбно обхопили дідове тіло, але воно все одно було надто важким, зсувалося, вислизало від них. Вони гелготіли, сперечалися про щось; з кількох вікон двору одночасно урочисто залунав гімн - північ. З-поза хмар вплив місяць (вповні звичайно) і Томі захотілося, впавши на холодну землю, завити — надривно і безтямно.

## 19

Вдома дідові несподівано полегшало - за яких кілька днів він схуд, віджив, почав споживати їжу і навіть підводитися в ліжку. Томі довелося взяти відпустку, щоб доглядати за ним.

На другий день апетит у діда розгулявся настільки, що у старого з'явилося бажання жити. Тома справно підставляла під ліжко судно, обережно виносила смердючу, із запахом гнилі посудину до туалету і, ледь не блюючи, зливала все в унітаз.

Борис - Томин чоловік - на з'яву нового члена родини спочатку не відреагував ніяк.

Першу ніч він з готовністю провів на розкладачці, хоча і зітхаючи. Він як ніколи потребував, щоб дружина пожаліла його і гідно оцінила ту жертву, на яку виключно заради неї він зважився. Однак Тома була надто втомлена і не зважала на такі тонкі нюанси. Сама вона змушена була спати вдень, коли чоловік йшов на роботу. Передрімавши цілу ніч поруч із дідом на кріслі, схоплюючись на кожен стогін хворого, вдосвіта вона, щойно починав гриміти металічний будильник, який, здавалося, стрясав усе помешкання, і вихоплював зі сну Бориса (вона вперше за роки подружнього життя помітила як у чоловіка, коли той прокидається, злякано розплющуються очі, з'являється безтямний погляд, а потім він, наче зомбі схоплюється і робить автоматичні рухи), кидалася до розкладачки і, як була, вдягнутою провалювалася у важке, хоча й солодке забуття, що тривало лише мить. Потім прокидався дід. Він розгублено усміхався до онуки – вибачай, доню, що приношу тобі самі турботи і страждання, але що ж я вже можу вдіяти? Таке життя – людина рухається від одного небуття через дві безпорадності – вдосвітню і присмеркову – до іншого. І, вибавивши когось, ти маєш право на те, щоб і тебе, проводжаючи в ніч, бавили. Тома не слухала діда, вона з усіх сил намагалася не впасти і не витратити решток енергії на роздратування, яке спочатку з'явилося у вигляді маленького накипу, десь на денці, потім поступово викристалізувалося у намул, осад; набрякало і збільшувалося.

Діда потягло на спогади – він, заплющивши очі, говорив, переповідаючи все своє життя і немов заново його переживаючи. Потім Тома ніяк не зможе собі пробачити, що просто засинала під це монотонне хрипіння і уривки розповідей хіба спотворено проникали в її химерні сновиддя, де дід ставав молодим здоровим красенем, мав пухнасті, пещені вуса (точнісінько таким вона вже згодом, аж мороз тоді по шкірі пройде, побачила його на одній фотографії, яку раніше аж ніяк не могла зустрічати). Дід розповідав про свого батька, котрий служив за часів першої світової у Австрійській армії, був поранений і вже за Польщі отримував від держави пенсію. Мав шмат поля, щоб обробляти який доводилося залучати наймитів. Тома заплющувала очі і бачила маленького дідуся, що широко розплющеними очима дивиться на місто, в яке він вперше потрапив. Фіакри, що поволі сунуться вузькими вуличками, сірі стіни тоді ще нових (вони й зараз стоять) кам'яниць, аристократки у красивих платтях і з парасольками, коні, підкови на копитах яких цокотять до бруківки... Перша міська лікарня на околиці, яку заснували два брати-медики, що самі опікувалися хворими, деручи із них шалені гроші... Покалічений війною дідовий батько регулярно потрапляв у їхні руки. Почала гнити рука і її довелося ампутувати — спочатку кисть, потім майже до ліктя. Чоловік (високий, міцний, надто красивий як на селянина, і мав навіть роман з якоюсь знатною панянкою у місті) потроху марнів. Згас погляд, він почав багато пити. Виноградники, якими засадив усе подвір'я (з чого насміхалося усе село – ото божевільний, замість бульби і яблук, такий непотріб вирощує) перетворювалися на вино, яким не встигали заповнювати льохи, бо воно одразу ж випивалося. Навесні вийшов із берегів Дністер і п'яний батько, що пішов рятувати худобу, втопився у хліві...

Поховати його вдалося аж коли зійшла вода, на п'ятий день; тіло засмерділося і

жахливо набрякло. Дід навіть не плакав, він сильно змерз і був у гарячці. Коли копали яму на цвинтарі, гробарі замість землі лопатами вичерпували воду. Люди плакали не так за небіжчиком, як за знищеними городами, мертвою худобою, знесеними хатами. Рік той був голодний, але несподівано гарно вродив виноград...

Потім було ще багато усілякого – дід розповідав, як залицявся до баби, як ходив із нею цілуватися під черемху, що шалено пахла тієї весни. Як сватався, як батьки готувалися до весілля і як нарешті його гуляли. Як він вперше напився і заснув під столом. А потім тільки праця, праця і праця. Доводилося впрягатися у плуг, щоб орати землю. Вимахувати сокирою і ціпом. Носити на плечах по два-три мішки з борошном до річки, переправлятися на той берег паромом, лежачи горілиць і слухаючи вітер та обтираючи піт з чола, а потім прохати, щоб перевізник допоміг завдати лантухи на спину і, зціпивши зуби, знову йти, топтати битий шлях, вгинаючись все дужче і дужче. Руки відмовляли, терпли, мотузок розрізав долоні до теплої крові, яку потім злизував і ковтав, вже не відчуючи смаку в пересохлому роті, але він знав, що мусить дійти. На станції вже свистів паротяг, біля кількох вагонів купчилися люди, які щось передавали один одному, прощалися, говорили... Залізничник в лискучій уніформі з поважним виглядом проходжувався платформою. Потяг вже збирався рушати. Він наближався до вагону третього класу, знову просив допомоги і йому подавали руку, щоб закинути речі всередину. Попри вересневу прохолоду у тамбурі було душно і прокурено. Він сам щойно, піддавшись моді, почав купувати у місті дешеві цигарки і курити їх, а не тютюн, обгорнутий папером. Обливаючись парою, тонучи в клубах диму, паротяг натужно зсувався з місця, вагони струшувало, люди кидалися один одному в обійми і чортихалися. Починалася подорож. Довкола було багато робітників, які пхалися у місто на завод. Дід хотів продати міщухам борошно дорожче, як у селі. Інколи такі поїздки приносили зиск, та часто траплялося, що вистоявши довгий день на ринку під зливою, він змушений був увечері тягнути все своє майно знову до потягу, а потім далі пішки, на переправу і знову на горбі – аж до хати. Для того, щоб регулярно отримувати з цієї справи прибуток, слід було заготовляти цілий вагон і продавати теж вагон. А два мішки – це лише ризик надірватися, нажити грижу. Проте жінка вимагала від нього ощадності та хазяйновитості і він підкорявся.

Настав 39-й рік, якось непомітно змінилася влада. У селі з'явилися "совіти". Майже одразу потому, ніби й не було двох років повільних і підозрілих змін, яких селяни аж ніяк не схвалювали, прийшли німці. Діти тішилися, коли зрідка приїздили штабні автомобілі – можна було ризикнути і проїхатися кількадесят метрів на задньому бампері. Так загинув дідовий молодший брат – німецьке авто раптово спинилося, дверцята розчахнулися і звідти з лайкою вискочив високий офіцер у кітелі та шинелі, він щось крикнув навздогін утікачу, а що той не обертався, роздратовано вихопив із кобури зброю і почав стріляти. 13 річний хлопчина скочив у кукурудзу і вже майже врятувався, але полковник саме влучив йому у спину. Побачивши, що дитина впала і не підводиться, він коротко зареготав, варнякнув щось самому собі, повернувся в авто і наказав водієві їхати далі. Хлопця принесли додому пізно ввечері. Куля прошила йому

праву легеню і вийшла через груди. Лікаря довго не було, а коли він нарешті з'явився, зарадити вже не міг – рана почала гноїтися, хлопця тіпало у пропасниці і життя витікало з нього, наче вода з простреленого глечика. Він простогнав ще тиждень, з кожним днем все тихіше, під кінець майже не подаючи ознак життя. Мати їхня навіть не плакала, коли син помер, а дід і поготів – ніколи було.

Лінія фронту забрала життя ще кількох друзів – випадкові кулі вражали випадкових людей, смерть з'являлася ніби нізвідки, і чоловіки нагло падали поєеред вулиці, а то й в хатах. Втім друзів і дружби дід майже не знав – колеги виявлялися надто дрібними і зрадливими, щоб величати їх цим званням. Повернулася радянська армія. У лісах залишилося ще трохи місцевих хлопців. Десь за два роки їх вистріляли – а хто лишився живий, потрапив до Сибіру. Починався новий етап життя. Коли нова влада забрала худобу і землю, він твердо вирішив тікати до міста. Не було документів, у колгоспі вимагали виконувати трудовні за копійки. Пухли від голоду. Нарешті він зважився вступити до якогось будівельного загону і потрапив на Схід України, де рік копав ями під опори ліній електропередач, носив цеглу, мішав розчин... Вдома залишилася мала донька. Від запалення легенів помер син, а він навіть не зміг приїхати на похорон, щоб востаннє побачити маленьке обличчя того, на кого покладав майже всі надії. Рід згасає... Накопичувалася втома і хвороби. Праця ставала все нестерпнішою, а її не меншало. Ще кілька спроб вирватися, пробити безжальну механістичну систему, завершилися невдачею. Він повернувся до городу в кілька сотих і колгоспного поля, яке колись належало йому.

## 20

На третій день дідового перебування у їхньому помешканні Борис вирішив, що він уже настраждався доволі, і з нього годі. Повернувшись з роботи і вживши для дужчої аргесивності ще півсклянки оковитої з недоторканного запасу, що зберігався у холодильнику, він відкликав Тому на кухню, щоб остаточно з'ясувати стосунки. Жінка похитувалася, ніби теж щойно випила, і трималася за стіну.

— Слухай... — сміливості у нього раптом забракло і він розпочав здалеку. — Ти як думаєш... дід ще довго... я маю на увазі, у нас пробуде, — поспішив уточнити він, зарум'янівши від сорому.

Тома нічого не відповіла, лише невизначено зітнувши плечима. Це не був жест зневаги – вона справді знала не більше від чоловіка і безглузда балачка, що тільки ятрила її, видавалася їй зайвою. Між тим Борис відчув себе саме знехтуваним — йому не готували вечерю й сніданок, не прали брудні речі, а тепер ще й не хочуть відповідати.

— Я ніби не в себе вдома живу, а як на вокзалі... — пробурмотів він, — я розумію, він твій дід, але ми не можемо його тут утримувати, в нас немає умов. Нема навіть другого ліжка. Я втомлююся на роботі, а на розкладачці не висипляюсь. А у мене вже безсоння через його стогони... Ти мене чуєш? — раптом запідозрив він цілковите ігнорування з боку своєї половини.

Тома здригнулася. Вона не розуміла, що він хоче від неї, але навіть на те, щоб

запитати не вистачало сил. Щелепи наче заціпило, і їй здалося, що вона не зможе їх розтулити навіть якщо помиратиме від голоду чи спраги. Тома розгублено поглянула на чоловіка широко розплющеними очима – на мить в голові проясніло і бачення стало як ніколи чітким. Жовто-сіре обличчя в променях жарівки здалося їй незнайомим. Очі Бориса не виражали нічого, крім образи і злоби. Вони здулися і скидалися на мильні бульбашки. Її чоловік за кілька років спився і з перспективного молодого чоловіка з вищою освітою перетворився на банального алкоголіка, який постійно хвалиться своїм дипломом і каже, що міг би працювати за спеціальністю, але обставини і сім'я змусили його шукати високооплачуванішої роботи, тож довелося знайти цей напівпідпільний цех із виробництва мінеральних вод. Звичайну криничну воду вони запаковували у пляшки, коркували і, наклеївши етикетку "лікувально-столова, гідронатрієво-карбонатна", відправляли на продаж довірливим покупцям. Цех містився за річкою у приміському селі і добиратися туди слід було ще вдосвіта – у переповненому холодному ЛАЗі. У перервах між партіями мінералки, яка могла у будь-кого вибухнути в руках через перегазування, залишивши чоловіка калікою до кінця життя, бригада бавилася горілкою. Попри офіційну заборону і суворі попередження власника (мовляв, коли когось побачу п'яним на робочому місці, одразу звільняю, не залежно від того ким він мені доводиться) п'янство навіть заохочувалося. Горілки ніколи не бракувало. Працювали до 12 годин на день, і в суботу. Конвеєр-100 грам-курилка-конвеєр – це був замкнений цикл виробництва, із якого ні Борис, ні його колеги вже не могли вирватися. Їхні мізки зомбувалися, вони починали творити якийсь колективний симбіоз психіки — розумніші тупішали поруч із викінченими крестинами, а останнім краплина розуму не допомагала виборсатися із абсолютної п'яної свідомості.

Тома дивилася на Бориса, який починав червоніти від люті, щось верещати їй у вічі, уважно вдивлялася у його спотворені люттю риси і не могла зрозуміти, як цей чоловік міг потрапити у її життя, що могло її привабити у ньому, змусити повірити, що з ним вона зможе перебути решту свого життя і не розуміти, що така рештка життя мусить виявитися геть безнадійною і жілюгідною. Трапилася якась помилка, жахлива помилка, — думала Тамара, — це не може бути правдою, ніяк не може. Поки Борис надригався (його найбільше роздрочувала її видима байдужість і відсутність реакції), Тома порпалася у пам'яті, відшукуючи бодай якесь пояснення. Він був студентом п'ятого курсу, читав їй на пам'ять вірші, одягався у коротку (аж було видно пасок на штанах, коли він підіймав руки) джинсову куртку і невимушено заскакував на перила парапету, коли вони гуляли набережною. Вона почала зустрічатися із ним від безвиході — поруч не було нікого, хто би бодай трохи відповідав її вимогам "казкового принца" — дурна дівоча романтика, а Борис принаймні інколи бував дотепним. Вона марніла і вкривалася прищами, чекати чуда у вигляді чистого і великого кохання набридло.

Кохалися на березі річки, в кущах, крізь які за ними любили підглядати дітлахи. У Бориса бували проблеми з потенцією, крім того вона тільки починала збуджуватися, коли у нього вже все було позаду. Але стосунки тривали, це безглуздя набирало швидкості і кудись летіло, як сани уві сні, що несуться з гори, зриваються у прірву і...

У них немає і певно вже ніколи не буде дітей, їй як і йому не пощастило з роботою — втрапивши на початку 90-их у "модну хвилю" і якимось чудом вступивши на економічний факультет, вона уявляла собі райдужні перспективи — величезний кабінет у офісі якогось банку, комп'ютер, мобільний телефон, як у серіалах, вольво чи мерседес із власним водієм; у результаті ж вона заледве вхопилася за місце в якійсь совдепівській статистичній установі, де в одному кабінеті парилося над стосами паперів півтора десятки жіночок та дівчат різного ступеня знедоленості, що по черзі ділилися своїми бідами, аби потім інші мали нагоду, за їхньої відсутності, попліткувати про них. Зарплатні їм вистачало лише на їжу (ще й трохи допомагали Томині батьки), щоб сплатити за послуги, квартиру (її вони винаймали у якихось далеких Борисових родичів, що виїхали за кордон), і час від часу поновлювати гардероб якимось дешевим шматтям. Втім Борис певно приховував від Томи справжній розмір своїх доходів, аби щодня куштувати оковитої. В майбутньому не проглядалося жодних перспектив і Тома раптом жахнулася, якась темна, пекуча хмара лягла їй на душу... А ще дід, який здушив її, позбавив сну і певності у всьому, з яким вона не знає, що й робитиме далі. Господи, тільки би він швидше вмер, — зітхнула вона, злякалася того, що подумала, але думка не йшла з голови, вперто і насмішкувато напосідаючи, неначе насміхаючись над Томою. Що за маячня, я ж цього не хочу, — повторювала вона, але перша фраза засіла в мізках наче осиновий кілок у грудях упиря і не збиралася звідти вступатися. Тома затулила обличчя руками, але нічого не могло змінитися, зрушитися. Їй слід було терпіти повільність цієї ситуації. Чоловік надривався, він уже кричав, що це його дім і вона не має ніякого права так з ним обходитися. Він ні в кого нічого не просить, він не жебрак, як інші, не алкоголік, що би вона не казала і не думала собі. Він дбає про сім'ю, приносить додому гроші... Тома очманіло розвернулася і пішла до кімнати. Борис замовк з розкритим ротом, так і не завершивши. Лють його вже випарувалася, він викричався і тепер просто чувся ображеним і хотів плакати, як мале дитя, ультимативними вимогами якого придбати ту чи іншу іграшку знехтували батьки, навіть не пояснивши це...

Тома повернулася до діда, нахилилася до нього і заклала — старий помирав. Він був без свідомості, пульс ледве промацувався. Навіть не маючи медичної освіти, Тома зрозуміла, що це кінець. Вже напередодні дідові стало гірше — він блював, підвищилася температура. Але що смерть прийде так раптово, вона не сподівалася. Треба було щось робити, але Тома не знала що. Вона розгубилася і злякалася, їй було зле, вона потребувала підтримки, але очікувати допомоги було нізвідки. Вона була сама-самісінька у цілому світі і навіть дідусь її вже залишив. Кілька скупих сльозинок виступили з очей, але так і не скотилися — вона не могла навіть заплакати... Останнім зусиллям волі примусила себе встати, накинути на плечі пальтечко і вийти, щоб викликати швидку. Надворі зрозуміла, що забула взутися і наногах у неї кімнатні пантофлі, але вже не звертала на це уваги. Байдужий голос за сотні кілометрів запитував причину виклику, і вона не могла це сформулювати, на мить їй захотілося кричати, що помирає єдина рідна їй істота, але потім і самій стало байдуже, адже

нічого все одно не зміниш.

Коли вона повернулася, то застала свого чоловіка п'яним вдрузки біля холодного дідусевого тіла. Дід розплющив очі і дивився кудись у стелю невидючим поглядом. Він дихав уривчасто і хрипів. Обличчя посиніло. Чоловік щось промямлив до Тамари, проте вона не слухала і не намагалася розібрати цього бурмотіння. Вона нахилилася до дідуса, вже й сама не знаючи, яка тут може бути рада... Дід, здавалося, впізнав онуку, принаймні в очах десь далеко у їхніх глибині щось зблиснуло, поворухнулися м'язи обличчя... Потім погляд знову відлинув, сховався у вічність. Лише рот дідовий ще трохи тремтів, ніби він хотів промовити на прощання кілька слів. Але він уже був не тут. Тома впала у крісло, заплющила очі і чекала. Знову підійшла до діда, подумавши, що це певно вкрай важливо, бути при помираючому в останні миті його життя...

Приспіла швидка, лікар щось розпитував Тому, але вона була вже здатна лише хитати головою, відповідаючи на ті питання, які можна було ствердити чи заперечити. Вони відміряли пульс, лікар вже мав розмову із Василем і Тома раптом відчула напад ревностів — це ж її дід, це ж вона віддає йому останню шану, то ж якого дідька він розмовляє із цим п'яним одороблом? Каже йому певно, що, на жаль, нічого вже не можна зробити, що той зараз помре. Вони вже готові виписати свідоцтво про смерть, щоб довго не засиджуватися. Але вмирання триває інколи довго. Душа надто звикає до тіла, щоб так легко його залишити. Тома не йняла віри, вона не вірила у смерть, бо ще ніколи її не торкалася, не зустрічала...

— Він помер, — раптом повідомив лікар, обернувшись від тіла, — мені дуже шкода, — додав за мить, спохопившись, що не сказав цього раніше, перед звісткою...

Ніч із мертвим тілом... Вона не може не спати і не може спати, бо чогось боїться. За вікном віє і віє вітер. Холоднеча і пуста, ніби після атомного бомбардування...

Потім ранок, після кількох хвилин дрімоти... Туман... Вона вже стоїть у якомусь кабінеті, бо їй потрібна довідка, що дозволяє вивіз тіла за межі міста. Дідусь хотів бути похованим вдома. Потрібно сповістити маму і тата, замовити машину... Хай би хоч батьки домовилися за цвинтар. Місцева бюрократія своїм рутинним неспіхом переслідує людину навіть після смерті — контора, де видають дозволи, чомусь не працює, під дверима зібралася черга людей у чорному, Тому обступили жіночки, що схлипують і витирають очі мереживними чорними хустинками.

А дідове набрякле тіло між тим лежить на її ліжку, де вона стільки разів спала голою, де кохалася з Василем і тими кількома випадковими чоловіками, що з'являлися нізвідки, проносилися крізь неї вихором, а потім раптово зникали... Діда треба було обмити — спочатку зняти з нього брудний, просмерджений потім і ліками одяг, повитирати голе тіло, потім вбрати у парадне... Виявилося, що у діда немає костюма необхідного розміру. Довелося купувати. Тома позичила грошей у знайомої на роботі. Та прийшла ввечері з кількома подружками і вони почали щось бубоніти. Від їхніх безглузвих банальних слів, що не намагалися пояснити смерть, що сприймали її покірно і спокійно, але лише як чужу смерть, Томі не легшало, навпаки її дратувала їхня непрохана присутність. Вже краще залишатися самій, — думала вона. Ввечері

приїхала мама. Завидівши в коридорі труну, про яку подбав протверезілий Василь, прийшли сусіди, яких потягло на мертво м'ясо, немов стерв'ятників.

Матір щось запитувала у Томи, розважливо і по-діловому, наче йшлося не про зникнення людини, а про повсякденну справу, про підготовку до сподіваного свята. Дідовий труп лежав на ліжку в новому костюмі, очі йому заплющили, бороду зголили — Тамара кілька хвилин марно намагалася виблювати, конаючи над унітазом, коли побачила, як гостре лезо стинає густу білу щетину, місцями врізаючись в плоть, з якої проте вже не виступала кров... Ніч, тиша, чути як скапує зі свічки на грудях небіжчика воск. Тома думає про небуття і не відчуває страху, лише огиду і відчай... Одне й теж, без змін. Цей потворний ритуал не змінюється століттями. Коли у житті якісь зміни, бодай поверхові, відбуваються щомиті, то смерть однакова, завжди і скрізь.

Надходить ранок. З'являється Томин батько, торкається плеча дружини, щось шепоче. Повертається звідкись втомлений Василь і каже їй, що з вивозом діда нічого не виходить, доведеться ховати на міському цвинтарі — він вже домовився. Тома вже не має сил опиратися, сперечатися, доводити, що остання воля небіжчика — це якась там святість і порушити краще закон, ніж її... Якусь мляву спробу змінити щось робить її матір, яка відводить Василя набік і починає голосно йому пояснювати, що так не можна, бо в селі всі чекають, люди готуються. Василь терпляче все це вислуховує і незворушно пояснює, що без дозволу на вивіз тіла, який ні йому, ні Томі за браком часу не вдалося вибити, ніхто не візьметься транспортувати труп, скільки б за це йому не пообіцяли. Врешті, тоді на всіх і на Тому в першу чергу очікують неприємності... Мати раптом погоджується, кудись зникає разом із батьком, певно, щоб сказати йому, що треба попередити людей у селі. Забави не буде...

Чоловіки (геть чужі і незнайомі Томі люди, що невідомо звідки і як потрапили в її помешкання) підхопили мертвого на руки, похитуючись під вагою грузного трупа, зробили кілька кроків; один, найвищий, намагався керувати рештою, вигукуючи якісь непрактичні вказівки і лише заважаючи іншим; нарешті вони опинилися над труною і впустили діда туди. Глухо гепнуло, піднявся стовп куряви. Василь наливав у кухні горілку для помічників, вони випивали, крекали, надміру гучно висловлювали співчуття, потім виходили курити на коридор, де щось жваво обговорювали. Словом, життя тривало...

## 21

Два наступні тижні минули для Томи, як два дні. Вона навіть жартувала на роботі, але щось у ній ніби вмерло разом із дідом, якийсь рухливий живчик, що рухає тебе вперед, примушує борсатися і природно вливатися в життя. Вона закостеніла, муміфікувалася, вона дихала холодно, в унісон із смертю, наче закликаючи її, припрошуючи, викликаючи до себе. Чорна синтетична блузка муляла тіло, свербіло під пахами.

Два тижні потому минули для Томи, як два роки — два нестерпно довгих роки, порожні і пекучі, ніби концентрований оцет. Обличчя співробітниць, які жадібно тяглися до неї, щиро вірячи, ніби чинять добро, втинаючи свої пашеки у її життя,

невідступна увага, розпитування і ідіотські поради. Що вони можуть радити, коли це сталося не з ними? Звідки вони можуть знати, як зараз почувається вона?

Холодний весняний вітер тяг з гір залишки снігу і розпорошував їх над містом. Вона проходила повз брудні стіни, в які роками впиалася кіптява вулиць, якими стікала каламуть дощів, дивилася на них і відчувала нестерпне і неприродне для живого бажання не бути — сховатися або й зникнути взагалі... Але не можна було не лише спинитися, вона не могла дозволити собі навіть хвилевого перепочинку. Дома накопичилася бездонна прірва якихось робіт, що висіли на ній.

Василь після того, що трапилося, уникав жінки. Він допізна засиджувався на роботі, заходив до приятелів на чарку або водив з ними козу майже до ранку.

Падав у ліжку поруч із Томою, яку мучило безсоння і, не промовивши й слова, провалювався у небуття... Калатав будильник, чоловік схоплювався, вирвавши своєю активністю із нетривкого кількахвилинного сну і дружину, вмивався заготовленою із вечора водою (о 5 ранку, коли він починав збиратися, в кранах ще тільки починало клекотіти). Його мучила спрага, він з нудьгою і якимось несформульованим жалем, дивився у темінь за вікном, відчуючи, що віддаляється від чогось вкрай важливого, що могло йому принести порятунок, із кожною чаркою, із кожним робочим днем, проте змінити щось не в його владі. "Це як нарди, — казав йому одного разу власник, — ну, життя наше, як нарди. Я тому і люблю цю гру. Тут, яким би ти талановитим і вправним гравцем не був, все залежить від костей. Що тобі випаде — з того і витанцьовуєш, тут вже тобі і карти в руки. Але основне — це кості. Я, наприклад, ніколи, хіба як хворий, то є питання, а так, здоровий, ніколи не програю тобі, скажімо, чи ще комусь із людей в кого слабше біополе. Це ж не тому існують бідні і багаті, аристократи і плебеї, що в світі несправедливість соціальна. Навпаки — одні генетично сильніші, а інші, при всіх талантах і здібностях — слабкі. Їм і боротися за щось серед собі рівних..."

За вікном сіріло, з темряви повільно проступав будинок напроти, в кількох вікнах якого саме спалахнули перші вогники; на кухнях готували сніданок розпатлані і заспані жінки. Заграло гімн радіо, тоненькою цівкою потекла вода з відкручених кранів. Василь позіхав і подумки переносився на роботу, підраховував свій щомісячний заробіток і думав, скільки можна приховати від дружини, щоб потім пропити. Його вже давно не переймала безпросвітня бідність, у якій вони жили. Він звик, помирився, виправдав для себе це поступове згасання, бо довкола нього не існувало нічого іншого. Василь слухав шкварчання яєшні на сковорідці, дивився у вікно, заціпав на рукавах сорочки гудзики і полинав думками у минуле, коли він ще вчився на інженера, але мріяв стати відомим музикантом. Йому не вистачало грошей на гітару, тож доводилося вчитися грати на чужій, в якій не вистачало двох струн, а решта були розладнаними і жахливо фальшивили. Василь витяг із підвісної тумби почату пляшку горілки, відкоркував, понюхав, скривився від бридкого запаху, підсунув до себе склянку, налив 150 грам і усміхнувся. Зішкріб з пательні смажені яйця, перекинув їх виделкою на тарілку, безжально посолив, вкрав шмат хліба. Сів за стіл, зітхнув, подивився кудись вбік. Щось щемило; на денці душі нило, ніби кістки після

перелому або у ревматика перед дощем. Він ще раз зітхнув, заплющив очі, перекинув похмільну склянку, хукнув, скривився, занюхав рукавом сорочки і взявся, чавкаючи, активно пережовувати яєшню... Витяг з трилітрової банки квашену помідору, надколов її виделкою, цмокнув зубами, вишпортав з-поміж них шматок їжі, висмоктав томатне начиння, пожбурих у смітник шкірку і вкотре зітхнув...

Підвівся, поскладав посуд в умивальник, але не став його мити, а поволі побрів до кімнати. Натягнув светра, подивився на спляче обличчя дружини, яка чомусь стогнала і смикалася. Помітив сліди старіння і пошкодував, що вона — його ровесниця. Швидко постаріється, — подумав він, — жінки старіються швидше за чоловіків. Але й живуть довше.

Вийшов у коридор, напастував взуття, зібрався продовжити ритуал зітхань, але чомусь стримався. "Сьогодні — перший день решти мого життя," — згадав він раптом фразу із якогось фільму. "Якщо це не останній мій день," — доповнював за тим герой, якому судилося померти за кілька годин. Василь здригнувся; може, від холоду, бо крізь шпарину у дверях немилосердно тягло.

Він натягнув куртку, кашкет, взувся і, з якоюсь враз нахлинулою байдужістю позіхнувши, вийшов, щоб вже ніколи не повернутися. Ввечері його, п'яного, затисне поміж двох автомобілів, підкине високо в повітря і вдарить спочатку до капоту, потім до землі... Довкола розбризкається кров, збіжаться люди, а ті, хто бачив, що сталося насправді, навпаки зникнуть. За кілька хвилин з'явиться швидка, бездиханне тіло кинуть на носі, оперативно доставлять в лікарню, поставлять на реанімаційне ліжко, підключать до апарату штучного дихання. Тома дізнається про все аж вранці, їй потелефонують на роботу. Вона ж, сама відчувши щось лихе ще звечора, сприйме звістку байдуже і беземоційно. Задля пристойності приїде в лікарню і просидить біля тіла чоловіка до самого кінця, якого стоїчно чекатиме більше двох діб... Йому, як і дідусеві, здуло живіт — певно, ударом пошкодило всі внутрішні органи і важко уявити, на що б перетворилося його і її життя, якби лікарям вдалося його воскресити. Однак Василь не виходив з коми, і товстошкірий лікар з товстими пещеними ручками, якимсь вранці, після 5 хвилинок у кабінеті заввіділенням підійшов до напівзомлілої Томи, щоб повідомити їй, що надії, на жаль, немає і вони змушені припинити роботу апарату, який підтримував її Василя у підвішеному стані між життям і смертю. Вона не кричала, не впадала в істерику, як цього боявся лікар, якому довелося вже не один раз виконувати смертний вирок, присуджений консилиумом — підійти до апарату і, клацнувши одним пальцем тумблер, спинити чиєсь серце. Вона просто попросила дозволу підійти до чоловіка і попрощатися з ним. Лікар зітнув плечима — нехай собі, якраз цього родичі зазвичай ніколи не роблять. Тома підійшла до його набряклого живота, що нагадував величезну повітряну кульку і продовжував збільшуватися. Вона злякалася, що він от-от лусне і вийшла... Лікар ледь помітно кивнув їй у дверях, одразу зайшов до палати, не затримуючись там довше, ніж того велів обов'язок, вийшов, швидким кроком перетнув коридор і зник в лікарській.

За кілька хвилин Тома стала вдовою. Вона чомусь чекала в коридорі, доки їй цього

не сповістили — може, все ще сподіваючись на якесь чудо? Марно, для чудес існують інші, не ми, розчаровані і розчавлені...

### ЧАСТИНА 3

#### 22

Він отямився десь під ранок, коли поруч вже не залишилося нікого з тих, хто був біля нього звечора. Холод чіплявся до одягу з внутрішнього боку, наповнював крізь шпарини у шкірі все тіло і опікав м'язи. В очах паморочилося, руки тремтіли; щось смерділо — він пригадав собі, що орієнтовно кілька годин тому його знудило і вирвало потужним кислим струменем просто на підлогу. На рукавах куртки залишилося кілька клейких плямок-горошинок. Брудна засолена скатертина під затерплою головою то фіалковіло-сіріла від непевного проміння несправної лампи денного світла, то на якусь мить зникала у темряві. Порожня сільничка, довгаста і вузька ваза з вицвілими (відцвілими?) пластмасовими квітами. Дешеві речі — як безкоштовна громадська вбиральня — вони огидні і неякісні. А все тому, що легкодоступні.

За спиною відлунювали від кахлів підлоги чийсь по-військовому різкі і методичні кроки, але обернутися, щоб подивитися, хто то, він не міг. Не було сил. Нічого не хотілося, лише спати. Або розчинитися в хаосі, у сум'ятті небуття. Кроки спинилися десь позаду — за метр, а може й ближче — він просто фізично відчув, як той, хто спинився, нахилиється до його вуха. Від того, що діється, відгонило кіношністю, дешевим і смердючим сюрреалізмом; можливо навіть вульгарним гіперреалізмом.

— Мх... — тихо озвався хтось із-за спини, готуючись щось сказати. — Я перепрошую, пане...

Він мусив обернутися і хоч щось відповісти. Цього вимагав якийсь неозначений кодекс, якийсь ген місцевості, де він виріс. Із зусиллям примусив своє тіло поворухнутися — світ поплив перед очима, змигнув, зник у темряві, потім розмазався усіма присутніми барвами і нарешті зафіксувався. Перед ним було обличчя, яке виридало з-над контрастного чорного метелика і білого комірця-стійки.

— Ми зачиняємося... — так само тихо озвався вилицюватий бармен, одяг і делікатність якого геть не пасували цьому приміщенню — велетенській, десь 30 сто квадратних метрів, залі, що розташовувалась у фургончику.

Він подивився на хлопця майже агресивно — навіщо той потурбував його через таку дрібницю? Хочуть зачинятися? — заради Бога, але до чого тут він? Чому його хоча б на хвилину не залишать самого?

— На жаль, Ви мусите йти звідси...

Це повідомлення було наче повістка з прокуратури, ніби виклик на допит або тортури. Він подивився крізь велике погратоване вікно надвір, де лиш починало сіріти і спробував уявити, у скільки разів той, зовнішній холод лютіший від цього, з яким він не може впоратися тут. Крім того, його примушували рухатися, робити якісь кроки, що могли датися хіба шаленими надзусиллями.

Бармен вже не усміхався, у втомлених очах напроти з'явилася ворожість, і він раптом зрозумів небезпеку і непевність свого становища. Адже в такому стані він не

становитиме жодної загрози навіть для дуже втомленого бармена і той завиграшки впорається з ним — спочатку штовхне додолу, потім почне бити ногами, нарешті вхопить до рук великого тесака з-за стійки і, стиснувши руків'я долонею так, що лезо опиниться внизу... Все це промайнуло у погляді того хлопця, що виставляв його за двері, а може, йому лише здалося. Він підвівся, опираючись рукою на стілець, але трохи не розрахував місцезнаходження центру ваги і похитнувся. Бармен підхопив його під руку, але в цьому поруху вже не було й крихти дружності, той діяв презирливо і беземоційно, наче вишибала. Легкий (щоб не впав) поштовх у напрямку дверей. Він таки трохи заточився, але встояв. Двері неохоче піддалися і під тиском пружини швидко полетіли назад — назустріч темряві порожнього кафе.

## 23

Синдром ампутанта — певен час після операції продовжує боліти чи чухатися відтятий орган — нога, рука, голова. В дитинстві, коли він разом із батьками вперше змінив житло, ще довго, забуваючись, повертався із школи до старого дому, і лише на порозі спохоплювався, червонів, уявляючи непорозуміння, яке от-от мало трапитися. Він знервовано тікав, майже біг від колись свого дому, контури кімнат якого зникали з пам'яті, як і все, що минає; лишалася лише якась тінь, загальна означеність "мій колишній дім", що ховалася за стандартним фасадом, з вікон котрого інколи визирали знайомі і незнайомі фізії — кричали щось одна одній жінки, гиготіли прищаві дівчатка-підлітки, що нещодавно позбулися цноти... У снах він таки потрапляв у ту, навіки втрачену квартиру, відмикаючи її старим ключем — там хтось уже мешкав, але саме спав у ліжку, що стояло точнісінько на місці його дивану. Горів телевізор, але не їхній "Електрон", а нова модель іноземного виробництва з плоским екраном. Він наближався до екрану, стараючись ступати нечутно, вдивлявся у сіру розпливчасту картину і чомусь намагався відшукати на одному з каналів якусь програму. Раптом вмикалося світло, озивалася нестерпно гучна сигналізація, невідомий з ліжка схоплювався, метався до стіни, на якій висіла рушниця і, націливши її на Марка, зажадав негайних пояснень. Той белькотів щось про своє право бодай інколи, бодай у снах — та це ж сон! — навідуватися у своє колишнє помешкання, проте зброя у руках нового мешканця однокімнатки виблискувала надто реально, надто зловісно, і він схоплювався, рясно скроплений холодним потом страху.

Вітер задував йому за комір згустки туману, ноги тремтіли і відмовлялися слухатися. Якби не жахлива холоднеча, що примушувала його зіщулитися і тремтіти тілом та духом, він просто впав би на якусь лавчину і заснув. Вогкий мороз штовхав Марка вперед — бездумно і безперспективно. Він зашпортався за прочинений каналізаційний люк і трохи не впав у яму. Сірі будинки потроху проступали крізь темряву, вималовуючись на фоні молочного кисілю і затінюючи скелети дерев. Спалахували вікна у тих, кому найраніше ставати до праці. В тумані світло розповзалось, жевріло і блимало, але відчуття тепла, схованого за цими вогниками, чомусь примушувало Марка почуватися ще більш змерзлим і самотнім тут, на вулиці. Ніхто його вже ніде не чекає. Він зіщулився ще дужче, згорбився і посунув далі,

вийшовши на проїжджу частину. Спалахнули вуличні ліхтарі, розганяючи рештки туману, час від часу вулицею повз Марка прошмигували перші авто. На роботу вийшли дворники, мляво розмахуючи своїми віниками. Але від цього Маркові не стало менш самотньо. Важка голова падала на груди, очі злипалися. З кількох під'їздів бадьоро вийшли надвір люди в сірих і чорних плащах, злилися в колону і закрокували поруч із Марком. Вони маже не розмовляли, по-військовому чітко вимахували руками, ступали в ногу і рівно тримали голови. Їхня дисциплінованість захопила Марка, він забув про втому і похмілля, намагаючись відтворювати ці нехитрі методичні рухи, але йому погано вдавалося. Він увійшов в азарт і чим гірше у нього виходило, тим затятіше намагався бути схожим на колону. По дорозі до них приєднувалися нові й нові люди, вони обступали Марка з усіх боків і не озираючись крокували кудись вперед. Йому треба було повертати, але натовп йшов прямо і потяг його за собою. На якусь мить він завагався, збився з ритму, проте спинитися не встиг — хтось штовхнув його плечем, підпихаючи в загальному напрямку і Маркові за відсутністю інших перспектив довелося скоритися. За кілька хвилин вони вийшли центральною вулицею з густозаселених мікрорайонів на пустир, де починалася промислова зона. Марко вже зрозумів, куди рухаються ці люди. Вони йшли на завод (один із небагатьох, що все ще функціонував у цьому зомлілому від економічної кризи місті), де донедавна працював на керівній посаді його батько. Він пішов з цими людьми за інерцією, бо не раз крокував цим шляхом сам, а ще частіше їздив сюди на батьковому авто... Тепер же завод з височезними закіптюженими трубами, з яких навіть вночі елегантно звивається тоненька цівка диму, нараз став чужим... Його привів сюди той самий синдром ампутанта.

Марко спинився біля прохідної, звернув набік, пройшов вулицею ще метрів зо сто і зазирнув у одну з робітничих забігайлівок, що відкрилася першою. Дешевий "гастрономчик" із запахом ліверу, курива і похмільних сто грамів. Вистояв чергу, вислухав новини якогось цеху і примостився за стійкою поруч із кількома робітниками, обличчя яких видалися йому знайомими. В почорнілих руках із брудними поламаними нігтями, вони тримали гранчасті склянки і шматки ковбаси, зробленої з хрящів здохлих тварин. Марко вирішив обійтися без закуски. Крім смердючої горілки, яку, певно, виробляли з відходів виробництва, він купив собі ще кухоль пива. Сподівався загіритися.

Огорожа заводу протягом кількох сотень метрів була заклеєна передвиборною агітацією — плакатами, листівками, написами, зробленими неякісною червоною фарбою, що розпливалася і стікала парканом донизу, наче кров. Вулицею поволі сунулися тролейбуси з робітниками, а Марко брів у зворотньому напрямку, вчитуючись у написи, які саме почали затирати ацетоном кілька чоловік у куфайках. Кожен напис звинувачував усіх кандидатів у хабарництва, окрім якогось одного, звісно. За останнього і радили голосувати. На горизонті з'явилося величезне червоне сонце, визирнуло з-над будівель, засліпило закіптюжені труби, зайнялось над парканом яскравим півколом пекла і за кілька хвилин злетіло у небо, як повітряна кулька. Марко задивився і не помітив, що його гукають...

З авта по той бік дороги визирав чоловік і заклично махав йому рукою. Марко примружив очі, але ніяк не міг пізнати того, хто махає — було надто далеко, щоб вирізнити риси обличчя. Однак безумовно, запросини стосувалися саме його, бо чоловік кілька разів, скрутивши газету трубою і приклавши її до уст, немов у гучномовець, прокричав Маркове ім'я і прізвище. Марко спинився, несподівана зустріч викликала у нього невдоволення і розгубленість. Знову нахлинула втома. Вдати, що він не почув і не побачив людини з автомобіля, вже не випадало, однак якесь чуття підказувало Маркові, що йти назустріч не варто. Отож, навіть не дбаючи про збереження пристойності, він розвернувся і поволі почимчикував туди, звідки прийшов — у бік міста. Назустріч мчали переповнені мікроавтобуси і тролейбуси, летіли шикарні легкові авто, сунули вантажівки... Попереду з-поза моста виднілося місто — шпилі, телевежа, дахи висотних будинків. Чим ближче він підходив до моста через ріку, тим вищало місто і ширша перспектива відкривалася. Праворуч стіною стояли панельні багатоперхівки робітничих кварталів. Попереду — скупчення архітектурних пам'яток, збудованих ще два століття тому, за часів Австро-Угорщини. Атланти, які підпирають балкони, колони, витіюваті дахи і піддашся, підгнилі стіни... Марко якраз перейшов вулицю і ступив на міст, коли поруч спинився червоно-сірий "мерседес-бенц", той самий, з якого кілька хвилин тому до нього звертався чоловік. З авта вискакує плечистий молодик із доволі своєрідною зачіскою — щось на мотив індіанців з американських прерій. Кілька важких ланців на руках і шиї — підробка під золото. У вусі — масивна сережка; погляд злий і бездумний.

— Тебя ж пра-асілі па-адайті, падла!

Марко спиняється, до нього раптом доходить, що гра скінчилася і починається справжнє життя, починається якраз там, де він цього не сподівався. Громила підхоплює його під руку і штовхає до задніх дверцят. Ті прочиняються, Марко відчуває легкий, але образливий удар в спину і падає на сидіння лімузину.

— Нехарашо получається, — без жодних привітань каже молодому чоловікові незнайомиць зі згорнутою у рурку газетою, — Ігноруєте. А дарма. Ми ж, так сказати (Марко напружився, згадуючи, де він уже міг чути ці слова), вами опікуємося, щоб чого не сталося. І що? Як завжди — чорна невдячність... Ви свого предка давно востаннє бачили, друже?..

Марко відчуває, як автомобіль рушає, набирає ходи, стрясаючись у вибоїнах, однак бачити цього крізь непроникне дзеркальне скло не може.

— Даруйте, але я не розмовляю із незнайомими людьми...

— А хто вам сказав, що ми незнайомі. Я от вас, бачите, добре знаю. Отже, виходить, що ми знайомі. Але коли ви думаєте, що ця зустріч присвячена вашій газеті чи якимось там матеріалам про губернатора, то ви помиляєтесь. Це нікому, крім кількох мудил не цікаво. Я маю на увазі серйозних людей. Ми ж із вами серйозні люди?

— Я про вас нічого сказати не можу. Ні лихого, ні доброго, — чомусь вдавсь до цілковитої непоступливості Марко, — втім дещо злого ви мені заподіяли — проти моєї

волі всадили до цього салону і везете невідомо куди.

Чоловік усміхнувся. В нього були великі банькаті очі, тонкі чорні вусики і зморшкувате обличчя...

## 25

Сьогодні газетний день, а це означає, що в редакції переполох — постійно дзеленчть дзвіночок при вході, до кожного приходять відвідувачі, приміщенням туди-сюди безперервно снують десятки невідомих людей. Армагедон! І — що найгірше — усі вони тут, бо щось написали — обов'язково тямуще і значне. Це просто покута доби — всі щось пишуть, проте вже давно ніхто не читає. Читач зник як клас, тепер і книжки видаються тиражами хіба до 3 тисяч примірників, щоб автор зміг роздарувати їх найближчим друзям, які, свого часу теж презентували йому своє видання без особливих сподівань на відчитаність.

Але коли вони еладуть ці теки списаного паперу переді мною на стіл і починають ще й пояснювати, що саме переді мною — який безцінний скарб, яка неспалима мудрість — терпець мені уривається. Бо ж чим я гірший за інших? Чому я повинен читати це все, та ще й слухати коментарі? Найгірше, що немає Марка. На будь-яку справу його вистачає лише спочатку — спалахнувши, як запальничка, він наскрізь чимось проймається, весь віддається задуманому, алодить ідеї, як миші дітей, і сам же їх заперечує, щоб народити нові. Проте запал швидко вичерпується, він потроху гасне, а потім нараз цілковито байдужіє до початого і, кинувши його напризволяще, неприкаяно блукає з порожнім поглядом... Я зрозумів цього типа одразу — надто вже жваво він кинувся до свого першого номеру. Друга газета — це був пік його активності, вершина, над якою лише небо; Марко тоді навіть трохи змінив дизайн нашого тижневика (таким він зберігається донині) і почав вимагати від журналістів змінити спосіб мислення, а відтак ставлення до праці. Він прочитав перед втомленими і сірими від рутини обличчями цілу лекцію про незаангажованість та потребу знайти і зрозуміти свого читача — словом виливав на наші голови якісь вторинні помиї, себто всі ті новітні теорії, яких він бозна де нахапався, певно на одному із англо-американських семінарів... А я вже бачив, що це агонія, бо хлопець, насправді вже втративши інтерес до справи, примушував себе виконувати обов'язок, примушував себе щось відчувати і ставав ще активнішим, ще заповзятішим, його мучило сумління, а може, й не сумління, може, він просто все ще не міг збагнути, що з ним діється і що з цим робити. Однак він успішно вдавав перед собою і іншими зацікавленість газетою ще кілька тижнів — я ж лише усміхався, потроху впрягаючись у нелегке ярмо справжнього редакторства.

Звісно ж скоро він охолов повністю — пручатися не мало сенсу, тим паче, що справа, як виявилось, може робитися сама собою — розумний розподіл обов'язків і видимість праці стали для нього на певен час порятунком від глобальної пустки і — як її наслідок — запою.

Запій все ж з'явився, і був він важкий, наче двохпудова російська гиря, кількохденний. Першого дня він ще прикидався — ще борсався, тікаючи від запрограмованості, і лише прикладався до вина в редакції; однак на другий його

прорвало — спочатку я зустрів Марка у компанії якихось підлітків, що горлали рок-н-рольних пісеньок і носили на головах фіалково-червоних "ірокезів", потім бачив за більш підозрілих обставин із бомжами, нарешті самого — безтямний погляд заплаканих очей, які глибоко втонули десь у надрах ніби відокремленої від тіла голови, що гойдалася на розслаблених як у немовляти в'язах. Брудний одяг (Марко певно не раз падав і потім довго не міг звестися на ноги, качаючись у порохах, як березневий кіт), заслинений рот, розбиті скельця окулярів і якась жахітна пародія на спів, якесь божевільне волення, розпачливий крик, що в одну мить ставав надривним до невпізнаваності, потім стихав і переходив у ридання. Я підійшов до нього, але він не впізнав мене. Йому вже все було байдуже...

Однак цього разу — я відчував — йшлося про щось інше, значно серйозніше. Він зник, ліг на дно, заховався. Ніби й справді його страхи за своє життя виявилися не даремними.

Обідньої перерви робити в газетний день, особливо, коли йдеться про 16 або й 18 сторінок, не рекомендується. Проте я усміхаюся нашому секретарю Славі, легко обіймаю її за плече і кличу на каву. Вона не може відмовити мені, вже десь років 5 як не може. Ні в чому. Дорогою до кав'ярні ми обговорюємо наступну сторінку, політичну ситуацію в країні напередодні виборів, скаржимося один одному на підвищення цін і слухаємо щебетання перших весняних пташок. Я пояснюю Славі, що такий то і такий політик вчинив правильно, назвавши блок своїм іменем, бо саме на його популярності тримається популярність усієї сили і люди гуртуються не так довкола ідеї, як довкола харизми свого лідера. Вона для годиться сперечається — колись, доки у неї не почався клімакс, ми навіть часто бавилися у суперечки — на кожную її фразу, я мусив знайти заперечення і навпаки. Це, звісно, виснажувало, і не давало можливості стати дуже близькими, однак якраз цього ми й не прагнули. В неї також є сім'я. Як на свій вік, Слава виглядає просто чудово — трохи сивини їй навіть пасує, а стрункі ноги лише трохи вражені целюлітом — і це в повні 45. Її очі все ще швидкі і радісні. Однак надто тривале перебування у її товаристві чомусь мене втомлює — боюся, що Слава — такий собі енергетичний упирчик, свіжість і привабливість якого якраз і пояснюється властивістю тягти соки з інших. Її чоловік, наприклад, — вже цілковита руїна, що от-от перетвориться на вантаж для рідні.

— Наш шеф що, запив? — цікавиться вона у мене, наче я якийсь його душпастир чи що.

— Думаю, ні, — кволо відповідаю, бо обговорювати Марка чомусь не хочеться. — У нього просто є дивовижна риса — він любить несподівано для себе щось накоїти і одразу ж сховатися в кущі. Це якась дика інфантильність, якої він, певно, вже ніколи не позбудеться. Уявляю собі його старим дідуганом, який, проходячи повз молодих краль, непомітно — чи так принаймні йому здаватиметься, що непомітно — хапатиме їх за сідниці. А потім втягуватиме голову в плечі і питатиме себе, навіщо так вчинив.

— А ти знаєш, навіщо він так робить? — продовжувала допитуватись Слава і я подивився на неї з підозрою — її цікавість була не надто здоровою.

— А ти знаєш, чому прокидаєшся чи чому зараз сидиш поруч зі мною?... Я думаю, для нього це така ж загадка, як і для нас. Хоча відповідь на питання може дати тільки він. Ніхто більше. Це може бути пов'язано з дитинством. Ти Фрейда читала?

Слава презирливо кривиться — професор Фройд уже усім встиг добряче осточортіти, хоча не так давно ним шалено захоплювалися. Така доля кожного вчення, кожної ідеї — від несприйняття загалу вона через овації врешті приходить у тиху гавань знудіння. Я відчуваю, що хочу відлоти, але чомусь соромлюся своєї давньої доброї подруги Слави, з якою разом пройшов... простіше буде перелічити, чого ми не пройшли.

— Я би не хотів бути надто раціональним, не хотів би все теро..., теорер..., теори...ретизувати... — це слово далось мені важко, і я аж полегшено зітхнув, нарешті вимовивши його, — можливо, навіть цікавіше, що ми просто такі, як є і не можемо цього пояснити, бо якби ти виписала мені зараз рецепт суму чи радощів, я не впевнений, що схотів би ним скористатися. Це нудно... — я зітхнув і подумав, що мені стає нудно зі Славою, після клімаксу вона змінилася і не на краще — обличчя наче зблякло, у неї почали тремтіти руки, як у зайця вуха, а секс перетворився на якусь нецікаву для обох повинність, покуту за минуле, ритуал у пам'ять молодості, який ми стоїчно, зціпивши зуби, виконували. Я ніколи її не любив по-справжньому. Чи таки любив, але не як коханку, а просто як одну із тих, хто був біля мене поруч, торкався якихось струн душі і викликав тим чи сум, чи радість, без жодних рецептів. Я, бувало, довго не спілкувався з нею поза редакцією, а потім, відчувшись дико самотнім, раптово згадував номер телефону, викликав її в редакцію, знаючи, що, щоб там не було, вона завжди прийде. Принаймні у цьому я міг на неї покласти. Щойно, недобре згадуючи Славу при комусь із товаришів, перераховуючи її недоліки, я раптом потребував зустрічі з нею, ніби, щоб вибачитися, чи згасити докори сумління. Втім, я ніколи не вважав, що здатен на це через такі дрібниці — совість свою, як звик я віджартовуватися у випадках гострих випадів від владних чинущ, я проміняв у першому класі на пенал. От і все, нічому докорятися тепер. Тільки от чому я раз-по-раз тягнувся до неї, не відчуваючи від того полегкості, лише розчарування — і від Слави, і — щонайгірше — від себе.

Тепер я дивлюся на її відцвіле волосся і, знаючи, що колись секс був для цієї жінки трохи не сенсом існування, шкодую її. Подейкують, що один із редакторів нашої газети через неї розлучився і полетів з роботи, а інший став імпотентом, не впоравшись із вимогами, які вона ставила у ті роки. Що залишилося? — помнуті руки, скривлені уста, озлоблений на весь світ ревний покруч-чоловік і пам'ять. Все, що поза минулим, приносить страждання. Її ранив навіть мій бадьорий голос, бо я хоч якусь та насолоду від злягання ще одержую, бо мені це ще доступно в усіх випадках, я можу спаруватися навіть з 16 річною дівчинкою, навіть з молодшою, а для неї принади любощів стали минулим у будь-якому разі. Вона починає поволі доживати, вона неначе нараз отямилася зі сну і зрозуміла, що потяг життя вже набрав шаленлі швидкості і некеровано мчить до прірви смерті. Вона безпорадно озирається, намагаючись щось

вгледіти за поворотом, але його вже нема. Минуле мертве, це фікція, примара, дана нам у вигляді пам'яті лише для того, щоб ми зберігали тожсамість, не розпадалися на безліч частинок, ніяк між собою не пов'язаних, не ставали лише миттю...

## 26

Чомусь спливає з глибин пам'яті на поверхню свідомості моя перша зрада. Чи перша? Зраджувати ми ж вчимося з пелюшок — батька, коли кажемо мамі, що любимо її більше, ніж його; потім маму, коли залишаємося на ніч у дідуса-бабусі, замість щоб повертатися додому.

Я, наче архіваріус, що, перегортаючи без жодної конкретної мети якісь кипи паперу, раптом натрапив на щось цікаве, угледів у собі гандж, причину глибокозасілого в мене статевого збочення.

Неля ще не була хвора, її ноги навіть видавалися мені красивими, я пишався виходити із нею в люди — мені заздрили, я шалено ревнував, перехоплюючи захоплені погляди чоловіків, спрямовані на її груди чи сідниці.

— Знаєш, — зізналася вона мені одного разу, — я ж дуже любила декольтований одяг, але змушена від нього відмовитися і носити гольфи та блузки.

Я нічого не розумів, я був сприкрений тим, що не помітив її вподобань у одязі, що чогось не знав про неї, що вона, отже, могла в принципі від мене щось приховати.

— Ну, мої груди, — сприйнявши мої округлені очі за здивування вона, замість того, аби вмовкнути, продовжувала, вирішивши розтовкмачити все якнайдокладніше, — мабуть тобі це, як чоловікові, буде нелегко зрозуміти, однак спробуй. Коли ти розмовляєш із чоловіками, а вони дивляться тобі замість очей кудись вглиб, хочеш-нехочеш, почуватимешся незручно...

— Хто? — допитувався я, почервонівши від люті, — хто дивився на твої груди?

Я відчував її своє власністю, але такою, яка знаходиться в постійній небезпеці. Це як автомобіль без сигналізації. Її не можна залишити без нагляду ні на мить. Слід бути пильним. Я почувався, наче на порохівій вежі. Я марнів без сну. Я боявся втратити її, бо не знав, що робитиму, якщо вона мене раптом зрадить. Я боявся довго затримуватися на роботі, щоб не залишати її саму (її робочий день завершувався швидше) однак, вибігши з редакції завчасно, боявся і повертатися додому, бо найдужче мене тоді страхала певно не так зрада, як можливість дізнатися про неї... Тепер, як це не смішно, все змінилося і відбувається із точністю до навпаки. Параноя Нелиних ревнощів викликає у мене лише роздратування. А тоді, мабуть, я видавався їй нудним, смішним і огидним із своїми постійними підозрами, які проти моєї волі проявлялися і приховати які було марною справою. Втім, скажу в своє виправдання, вона ніяк не сприяла моєму заспокоєнню, навпаки, поводитися доволі розкуто, що заганяло мене в такі депресивні стани, що й передати важко. Я кілька разів з відчаю серйозно подумував про самогубство, яке, якби я на це зважився, потім напевно ніхто б не зміг пояснити. Однак я все ще живий, хоча й не щасливіший як тоді, хіба байдужіший і розважливіший.

Не було тоді ще Слави, не було нинішньої редакції; я працював у якійсь вошивій

заводській газетівці, де на столах стукотіли лише дві друкарські машинки — одна велетенська електрична, а інша портативна, механічна, за якою любив працювати я. Верстка в ті часи була значно складніша — про комп'ютерну ще ніхто не чув, доводилося набирати тексти в друкарні. За помилки передбачалося суворе покарання, номер уважно вчитували у спеціальному відділі заводської парторганізації, яким керував лисий недоумок в окулярах. Він завжди мав претензії до нашого редактора, в якого зараз пожовкле обличчя алкоголіка і сірий погляд, що нічого не виражає при зустрічах. Він мене вже не впізнає, лише інколи придивляється уважніше, коли я нажахано зупиняюся проти нього. Бродить в компанії останніх алкашів однією із центральних алей нашого маленького містечка — десть там поруч є притон, в якому продають дешеву горілку; цікаво, звідки у тих бідачиськ, що їхні бездиханні тіла якось вранці знаходять на лавках переохолодженими, знаходяться гроші на цю смертельну для них отруту. Напившись, він виступає з гурту, похитуючись підходить до перехожих, звичайних людей, вигляд яких йому щось нагадує, він же сам колись був схожим на них, був серед них, а не поза межами суспільства, як зараз, люди сахаються його, наче прокаженого, кидаються вбік, а він хоче щось сказати їхньою мовою, пояснити їм, що він такий самий, що він ненавмисно, але з горлянки виривається тільки гудіння і незрозуміле варнякання — він уже й слова забув. Тоді він також любив причащатися до пляшки, але ж зі словами зате виробляв яке! А на партотранізацію, яка потроху загиналася (часи вже не ті були, запах змін і гнилі монструальної руйнації долинав і до нашого заводу), йому було начхати. Він міг запросто послати якнайдалі лисого мудака в окулярах...

У тій самій партотранізації працювала тоді така собі Валя. Їй було років 30, і саме вона, а аж ніяк не я, тоді ще геть юний, була ініціатором наших стосунків. Хоча навіщо виправдовуватися, це все одно тепер не має ніякого значення.

Пам'ятаю одразу зрозумів, чим все завершиться, щойно я, полум'яніючи і задихаючись від хвилювання, домовився з нею про зустріч. Вона вся сяяла, випромінювала з себе якусь дику, майже тваринну радість і дивуюся, чому вона, така квітуча, обрала для зв'язку саме мене, похмурого, закомплексованого та закладлого від сумнівів — певно тільки через те, що я був наймолодшим з її оточення і трохи закоханим — не так в неї, як у її красу. Дуже боявся, що випадково (я майже впевнив себе у тому, що це неодмінно трапиться — спрацює так званий закон підлоти) зустрінуся з Нелею. Вона справді інколи проходила повз те місце, на якому я необачно домовився про зустріч з Валею. Мене мучило сумління, я терзався, ніяк не міг знайти собі місця від неспокою. Жах того, що все виявиться, стане відомим дружині не давав мені почуватися розкуто у бесіді. Я здебільшого мовчав, відповідав на запитання дами недоладу. Повів її спочатку в якесь кафе, потім, даремно гаючи час, до міського озера. На березі, в сутінках вона, здається, сама мене поцілувала. Ми кохалися просто там, в якихось кущах. Коли було по всьому, я спочатку відчув радість, потім втому і раптом з'явилося бажання бігти додому і у всьому зізнатися. Однак той нетривалий зв'язок мав терапевтичний ефект — сам зрадивши дружину, я став менше боятися перелюбу від

неї.

## 27

Він лежав на підлозі, широко розкинувши руки і заплющивши очі. Під повіками розпливалися якісь видива, хоча здебільшого просто геометричні фігури. Крізь тонку щілину між гардинами в кімнату вривалося сонце, розрізало простір і вичавлювало раптові і несподівані тіні. Екран телевізора, ніби розполовинений промінчиком, тонув у весняних пахошах. Марко зморщився, спробував змахнути рукою світло з обличчя, немов то була муха чи тарган, нарешті зітхнув і відсунувся вбік. Він уже не спав, хоча дрімота ще сплутувала його тіло в'язами непевності та вимагала повернення у стан небуття. Спробував повернутися в сон, однак це вже було додумування сюжету перерваного видіння.

Марко згадував, спогади просочувалися звідкись з-поміж лопаток, де муляв легкий протяг; йому бачилися тіні хмар, що борознили сіру торішню траву чужого подвір'я, як ескадра швидких міноносців з прапорами на кормі бухту в одному з приморських портів. Батько незадоволено розгортав носакон черевика з лакованою шкірою попел від вогнища, мачуха щось недоладно торохкотіла — ця красива ефектна кобіта ніяк не могла позбутися комплексів непостійності та меншовартості, і, щоб якось виправдати свою присутність у їхньому житті, вона намагалася бути тим, ким бути не могла — дотепною і розумною жінкою, якої, як їй здавалося, потребував Марковий тато. Він же, будучи чоловіком недурним, обрав її якраз за ті риси, що були притаманні Олександрі насправді — тихість, непоказність, сором'язливість і надійність. Його дратували її безглузді ескапади, встрявання в розмови, дурнуваті жарти. Він знервовано смикав плечем, але не казав нічого — це не входило в його правила: примушувати людей бути такими, якими вони мали би бути. Новий дім, який вони щойно придбали, містився неподалік від центру міста, однак відділений від автомагістралей кількома кварталами, ховався на тихій пошарпаній вуличці, у затінку занедбаного саду. Батько вже жалкував про покупку, зроблену під тиском дружини — Маркова мама померла від раку через кілька років по народженні сина. Під парканом гавкав приبلуда-пес. Великий кудлатий собака з поплямленою болотом, нечесаною шерстю — чудовим прихистком для бліх — втік від господарів і повернувся на місце свого постійного проживання. Він кілька днів не їв і, помітивши людей, радісно загавкав і замахав хвостом.

— Я ж казав тим придуркам, щоб вони забрали свого пса! — зірвався на крик тато.

Він був не в дусі. Його дратувало все: буркотіння чийогось авта з вулиці, завивання котів на даху і деревах, яких почав віддано ганяти двором пес, що йому наважилася всупереч волі господаря відчинити хвіртку Сандра. Марко сміявся, а старому було не до сміху, його пекло в грудях, йому підгиналися коліна і паморичилося в очах. Присів на ганок, обтер піт з чола. Нікому до нього, здавалося, не було діла — дружина, нараз здитинівши, кинулася за псом, який аж заливався гавкотом, підліток-син приєднався до цього тваринного божевілья. Їм було добре — вони занурилися в себе, пірнули у свою квітучу юність, а його полишили, про нього забули. Він відчув дикий біль — біль розуміння того, що ти живеш і нічого не можеш із цим вдіяти. Рвучкий вітер намагався

зірвати з голови Саші капелюшка, і вона змушена була притримувати його рукою, а іншою підкочувала плаття, яке пасувало би поважній дамі, а не дівчинці з розпашілим обличчям; воно їй заважало і вона залюбки проміняла б його на джинси чи спортивний костюм. Старий раптом зрозумів, що їх практично ніщо не єднає, що цей шлюб — фікція, безглуздий результат його настирливості, дівчисько просто не мало шансу щось вирішувати, у неї не було вибору між ним і не ним. Та й сам він чи любить її, чи знає і приймає такою, яка вона насправді? Чи вистачає у нього часу на її маленькі, юнацькі відрухи? Він затулив обличчя долонями і зітхнув. Все кришилося і випадало з-під ніг. Краще не знати правди, не усвідомлювати, що це лише чергова помилка у ланцюгу випадковостей його безглузлого життя...

Маркові подобалося залишатися з мачухою. Він ще не розумів чи просто не хотів розуміти, що потроху закохується у жінку свого батька — не набагато й старшу за нього, наївну і комічну дівчину без досвіду... Сандра ж, відчитавши його почуття безпомільним жіночим чуттям, з невідомо звідки набутими професійними кокетством і сучарством зайшлася мордувати свого пасинка. Взагалі, одним із найбільших шоків після одруження для неї стали обов'язки матері щодо прищастого закомплексованого підлітка, який любив слухати гучний рок-н-рол і годинами просиджувати перед телевізором. Тепер же, коли вона трохи освоїлася на новому місці і навіть відчулася розкутіше, її вже не дивувала закоханість хлопця. Це збуджувало її, лестило, завдавало приємності, врешті просто тішило і викликало азарт. Щось таке...

Вона щоранку готувала якісь марципани на ще невідремонтованій кухні, а потім йшла до магазину, де обов'язково купувала кілька кілограмів ліверу псові, що попри всі старання старого твердо тримався хати. Прогнати його видавалося вже неможливою річчю. Варто було лише зазирнути у великі довірливі очі, схилену набік голову і роззявлену пащеку з висолопленим заслиніним язиком...

Марко тієї весни майже не бачив батька — він прокидався під гуркіт його авто, що довго розверталось у дворі, незграбно висувалося на вулицю і лише там набирало ходу. Марко не міг собі пояснити, чому цей деренчливий звук викликав у нього стільки роздратування. Він зовсім не поспішав до школи, будучи певним, що всі свої спізнення і прогули з легкістю спише на якусь хворобу, а в межевому випадку застосує важку артилерію — викличе на допомогу батька. Це безвідмовний варіант: оскільки усі вчителі знають, хто його батько, то навіть без фактичної присутності останнього (батько відвідував синову школу не частіше як двічі на рік), співчують Маркові і ставляться до нього обережно та навіть улесливо. Їхня надмірна лагідність, звичайно, протиставляла хлопця решті класу і він хоч-не-хоч опинився в ізоляції. Та чи потрібне йому таке товариство? Чи не повинен він, як представник вищої раси, іншої соціальної верстви уникати чорношкірих, нігерів і подібної швалі? Так то воно так, тільки от соціальний (чи ще як його називають — стадний, особливої різниці у термінах немає) інстинкт — річ вперта і непоступлива. І будь-який гонор не в змозі впоратися з простим дитячим бажанням бути з кимось, гратися, відчувати чийось увагу. А може, це лише те страшне (з віком воно втім притуплюється) стадне відчуття втраченості і відсутності —

лише бачачи себе самого в комусь, у чийхось очах, ти живеш; в словах та іграх зникає, ховається страх небуття.

Будинок був ветхий, однак попри грошовитість батько не поспішав з ремонтом, з чого і Марко, і Сандра зробили висновок, що їхнє перебування у цьому двохповерховому особняку тимчасове. Ніщо так не псує людину, як розуміння тимчасовості. Тимчасова тимчасовість навіює асоціації з постійною — смертю, а отже лякає і викликає агресію — до себе і світу. Крім того відчуття непостійності зриває всі внутрішні гальма, звільняє від усіх табу, моральних імперативів та засторог і відкриває настіж двері, за якими — всі потаємні бажання.

Зроби лише крок, лише простягни руку — і все, що збувалося раніше тільки у снах, стане твоїм. Після нас — хоч потоп, кінець невблаганно наближається, летить назустріч із швидкістю світла, світ огортає морок збочень, то ж чому не віддатися насолоді ще одного. Якби Саша зуміла оцінити ситуацію як слід і не вдавала з себе досвідчену курву, а була такою насправді, то вона б змогла зупинити це, вчасно обірвати будь-які контакти, встановити для хлопця межу. Марка пожирало відверте бажання, він вже не міг приховувати своєї закоханості ні від самої дівчини, ні, якби татові вдалося хоч раз повернутися раніше і пильніше придивитися до сина, від її чоловіка. Але батько з головою поринув у заводські справи, неприємності чекали на нього скрізь, вороги обступали старого звідусіль і йому доводилося шалено боронитися, згадуючи про рідню лише в автомобілі, який віз його, напівпритомного додому. Він, не знімаючи одягу, падав у ліжку, і доки Сандра, зітхаючи, його роздягала, грузьким старечим голосом (вона з жахом дивилася на в'януче під сорочкою тіло, обвислі м'язи, павутину зморшок на грудях і животі, який поволі набрякав, наче там зароджувалося якесь нове, геть відмінне від теперішнього — активного — життя) повідав про всі події дня у хронологічному порядку. Він звітував не так перед нею, як самому собі намагався дати оцінку, перетасувавши все ще раз, спокійно, з віддалі ліжка дійти якогось висновку, і нарешті вирішити проблеми виробництва, над яким зависла раптова загроза бути поглинутим великим закордонним монстром. Сандра, зрозумівши, що чоловік пояснює всі ці економічні тонкощі не їй, а собі, і зовсім не сподівається на її поради, навпаки, дратується, коли вона необережно щось коментує, перестала його слухати і вже геть не звертала уваги на це монотонне бурмотіння, яке інколи плавно перетворювалося у хропіння. Вона не сприймала близько до серця можливе банкрутство чоловіка, їй не обходила бідність, бо вона звикла до напівголоду і раптова доля попелюшки була швидше казковим збігом, надлишком, що рано чи пізно урветься і поверне все на свої споконвічні місця. Їй не могли переймати проблеми боротьби за виживання якогось заводу із постійно закопченими високими трубами, велетенськими цехами та тисячами робітників у брудних робах і з чорними нігтями, що походжали територією, наче не мали іншої роботи. Їй були геть байдужі гроші іноземного конкурента, що заповзвся знищити справу її чоловіка, і вклинювався для цього у місцеву владу, пропонував хабарі чиновникам, спотворював думку громадськості через пресу. Вона жила вже якимось інакшим життям, яке дедалі більше віддалялося,

розминалося із його. Гра ж із Марком захоплювала — сколихувала усе єство приємним дрожем. Та й врешті, навіщо шукати виправдань, вдавати, що нічого не відбувається, пояснювати все материнською турботою, коли йдеться зовсім про інше — про сильний статевий потяг, про вибух чуттєвості, який спопеляє і його, і її. А що далі, за цією інцестуальною межею — вже однаково. Це ж як вбивство, як самогубство — чи є сенс загадувати наперед, аналізувати ситуацію, думати про наслідки? Наступає межа, за якою байдуже стає до всього, крім реалізації божевільного задуму. І тільки в безумстві знетямлені знаходять свою збоченську логіку, якісь свої, неадекватні для суспільства правила, свою, аномальну систему цінностей і знаків.

Саша і Марко не залишили цей світ нараз, в одну мить. Спочатку вони почали триматися за руки під час обідів. І ініціатива цього належала їй — старшій, володарці будинку та ситуації. Він червонів при дотиках, здригався, вкривався гусячою шкірою, тремтів. Вона усміхалася, фіксуючи все це, однак нервувалася й сама. Обидвоє потроху переставали помічати існування іншого світу. На якийсь час він зникав за стінами цієї загубленої в тіні занедбаного саду віли.

Весніло, усе починало отримувати свої запахи, які викликали у пам'яті щось таке до болю знайоме — запах попередніх весен, вічне відродження. Дзижчали бджоли, шалено цвіли яблуні... Шалено світило сонце. Марко майже зовсім перестав відвідувати школу і присвячував себе виключно мачусі. Його смішило і лякало це слово — мачуха. Воно було чи не єдиним, що зупиняло його. Він уже не згадував про батька, забував, що Саша — не його, а татова дружина. Марко конав, коли вона не помічала, або умисно уникала його. Він не міг ні на чому зосередитися. З рук випадали книги, що не читалися. Не слухалася музика, не дивився телевізор. Запалений мозок продукував лише одне видиво у різних варіаціях — він і вона разом. Він розповідає їй якусь нещодавно вчитану історію, вона захоплено слухає... Потім... він погано уявляв соіб це потім, але знав, що воно мусить бути якимось особливим і вкрай приємним. А за тим вони обов'язково втечуть. Батько кине́ться за ними навздогін, і разом із ним коханців будуть переслідувати якісь наймані детективи. Їх вистежуватимуть усією країною. Маркові доведеться працювати, щоб якось забезпечити її, і вона почне шкодувати, що пішла з ним, що добровільно відмовилася від безжурного життя... Або й не пошкодує, і буде відданою до кінця. Хоча це не цікаво, тут не вистачатиме юнацького трагізму. Крім того, зрозуміло, що вони набриднуть одне одному і почнуть з'ясовувати стосунки. Вона шалено його ревнуватиме. І небезпідставно, треба зазначити. Від нього будуть у захваті всі жінки довкруг. І він не зможе відмовляти їм у... Марко дивився кудись за вікно кухні, поки Саша, насвистуючи якусь попсову пісеньку, варила йому каву. І обов'язково слід приперчити все жахливим фіналом — з'являється батько разом із зграєю найманих вбивць-детективів. Їх розлучають, всі плачуть і Марко залишається сам біля спаленого і зруйнованого вщент будиночку — схожого на цей. Цвітуть яблука, вітер розганяє з попелища хмари їдкого диму. Кінець фільму...

Вони п'ють каву і розмовляють про море, де Саша ніколи не була. Вона навмисно обирає ті теми, які близькі хлопцеві, щоб розвинути в ньому певність. Усміхається і

слухає, як він розповідає, вигадуючи якісь історії, що з ним буцімто траплялися. Саша зручно вмощує спину у фотелі, простягає ноги вперед, вкладає їх на табуретку поруч із ногами хлопця, помічає як він запинається, червоніє, відшукуючи у пам'яті нитку розповіді, кількаразово повторює останнє слово. У неї високо здіймаються груди. Обое збуджені до неможливості, але й цього разу нічого не буде — в них не вистачить сміливості перейти цю межу, ні він, ні вона не готові зробити першого кроку і чекають цього від іншого, щоб потім виправдати себе перед собою і звинуватити партнера. Крім того він боїться відмови, йому страшно, що, може статися, він усе переплутав, що насправді вона зовсім не відчуває того ж, що він, і як тоді жити далі після марної спроби поцілунку, ляпаса і... Він дивиться на її ноги, що торкаються його литок, ворухаються, немов скубочуть і йому забиває подих. Він вже не може розмовляти, чи тим паче щось вигадувати. Він видихся і мовчить. Вона відкриває було рота, щоб перервати це, зробити природнішим і звичнішим, однак не може поворухнутися. Вони сидять, залякши, страждаючи від нерухомості, але бояться розігнутися, щоб, бува, не урвати контакт тіл. Швидко вечоріє, кухню заповнює морок, вони наче розчиняються і стають недосяжними один для одного. Нарешті вона роздратовано встає, нічого не кажучи, йде до мийки і починає гуркотіти посудом. Марко не розуміє — чи це просто вибрик жіночих гормонів, чи вона злоститься на нього за бездіяльність. Він розгублено зітхає і у гнітючому настрої шкутильгає нагору — в свою кімнату. Подивитися відек — і спати. А назавтра, мовби нічого й не було — все розпочнеться з початку і невідомо чи й настане коли-небудь розрішення, чи все триватиме лише на рівні дотиків і поглядів, які заперечуватимуть слова. З якогось часу Саша стала регулярно розводитися про свого чоловіка. Вона, погладжуючи хлопцеві руку, казала йому, як вона любить його батька і який той чудовий.

— Ти повинен бути щасливий, що маєш такого тата, — повторювала вона, і він не знав чому вірити — тому, що сказано, чи тому, як сказано.

Пса вони зазвичай вигулювали удвох — він, як мужчина, вів перед, тримаючи за повідок, вона тулилася до його руки, знову ж таки, щоб додати йому певності, примусити відчутись сильним, справжнім чоловіком. Марко гонорово роздивлявся навкруги — мовляв, дивіться на нас, бачите, яку класну кралю я веду під руку. Але нікому до них в цьому відгалуженні міста не було діла. Здавалося, що навкруги ніхто не живе. Будинки стояли занедбані і без жодних ознак життя. Сади потребували руки дбайливого садівника, поруйновані дахи з дірками — теслі. Грунтова дорога під ногами рясніла весняними калюжами і взуття після дощових прогулянок доводилося довго відтирати від багна під потужним гарячим струменем. Пес, щойно його виводили за хвіртку, наче казався — його несло вперед, він рвався з ланцюга і безоглядно нісся вперед, траскаючи навсібіч багном. Наздоганяючи звіра, обидвоє раділи як діти. Втім, чому як? — вони ж і були дітьми. Коли Саша виїздила на закупи в службовому авто чоловіка і Марко залишався сам, він знуджено блукав величезним будинком — порожніми брудними кімнатами, закутаними в павутиння, коридорами з претензією на елітарність і аристократизм. Він усміхався і намагався собі уявити тих людей, що жили

тут раніше. Якись принци крові, що марили себе королями Прикарпаття чи просто божевільні, закохані у 19 століття і впевнені, що колесо історії можна завиграшки повернути у зворотній бік. Тут велися неквапні розмови про сенс життя, а в цій кімнаті її колишні власники, певно не раз кохалися, шепотіли пристрасних слів, вульгарних і сороміцьких. Якщо уважно прислухатися, здається, відгомін цього шепотіння ледь-ледь скубоче вуха. Та ні, то шелестіння листя з саду. Село в місті. Провінція в провінції...

## 28

— Чого ж ти хочеш?.. Що тобі треба? — допитувалася вона у мене.

У Нелі вже кілька років немає нижнього переднього зуба — на новий одразу після видалення не вистачило грошей, а потім сусідні зуби зрослися і щілина між ними тепер занадто мала для того, щоб вставити ще один, однак, коли жінка говорить, чорна дірка стає надто помітною.

— Чого я хочу?.. — перепитав я, — Віриш, не знаю. Це як так звана загадкова слов'янська душа. Герой всіх лупить і п'є до розумопотьмарення, а навіщо? Розуму, європейської аналітики тут ні на йоту. Я не знаю, не розумію в чому річ... Це, може, якась деформація, якесь неправильне бажання, але я відчуваю, що те життя, яким живу я — недоладне і нецікаве. Я би хотів мати бодай ілюзію свободи — свободи пересування, свободи дій. Я би хотів мандрувати і не витратити найкращих миттєвостей свого життя на залагодження побуту, на боротьбу з бюрократами, на твої істерики... Вибач. Я знаю, що це — не те. І знаю, що міг би відчути, віднайти, зрозуміти, що воно, щастя чи як би там його назвати, поруч...

Я вже не мав сил пояснювати їй це. Такі от метафізичні відверті розмови траплялися дедалі рідше і ми протягом них раптом з'ясовували дивовижні протиріччя і неузгодженість світоглядних підвалин. Зі мною жила якась геть неспізнана, по-суті чужа жінка. Я знав її зовнішні прояви, але не розумів їх. Напевно і її жахало моє неспівпадіння з тим образом, до якого вона все ще зберігала прихильність. Ми змінилися з часу молодості, але не стали ближчими...

## ЧАСТИНА 4

## 29

Тома вибралася на цвинтар десь за два тижні. Вона не могла би й собі самій пояснити, навіщо збирається у цю безглузду подорож до потойбіччя, однак солодкавісь нічогонероблення вже надто втомила її. Не вистачало сил позбутися речей чоловіка — вона мало не заплакала біля старої джинсової куртки, в якій він зустрічав її ще за часів студентства — такий високий, незігнутий і веселий. Вона намагалася пригадати собі риси його обличчя — вигнуті брови, довгі й тонкі, жіночі вії, затуманений алкоголем погляд — ні, це не те, на початку він був інакший... Вона струсонула головою, наче відганяючи нав'язливий образ із набряклим животом, що одразу викликав із шмаття спогадів інший труп — дідовий. Чоловік розпливався в її уяві, тонував у трясині небуття, пожирався потворою часу. Вона спробувала відшукати у пам'яті, доки не пізно, що ж її у ньому приваблювало. Чоло? Високе, гладке, втяте над скронями трикутничками пишного волосся (коли він почав пити, воно стало крихким і подушка щоранку

залишала їй від його тіла лише ворсинистий залишок, наче від вилялого кота)?.. Запах? Запах молодого дужого тіла, який потім зметаморфозився у сморід передчасного розкладання?.. Музика, якої довкола нього було завжди доволі, навіть у смерті? Цей нестримний знервований блюз, що завивав, як самотній вовк у місячну ніч? Це моцартівське реквієм, яке, як він розповідав ще на початку їхніх зустрічей, слухав його батько в день смерті матері?..

Але не було вже нічого, геть нічого, навіть найкращі миттевості, навіть його "я тебе люблю" спотворювалися хропінням і блюванням на кухонний стіл, жовтолицими колегами, що гучно матюкалися цілу ніч і, проспавши кілька хвилин під ранок, похмелялися розведеним спиртом і йшли в темін, щоб за кілька днів повернутися галасливою компанією, неначе до себе додому. Вона втомила, вона втомила від нього і зараз почувала протиприродну полегкість від того, що його нема. Це страшно — тішитися самотності, тішитися тому, що мертв'як навідує тебе лише вночі у важких сумнівах, що каменем лягають на серце. Це страшно — жити в очікуванні, але вже без сподівання на краще, просто чекати невідь на що, просто виконувати якісь тяглі звичайні дії — чистити картоплю тупим ножом (він так довго обіцяв його загострити), терти до крові з пальців червоні буряки, дивитися у вікно на сусідських дітей (він казав, що ще не готовий стати батьком), які, вибравши серед себе найслабшого, починають спроквола його тлумити — спочатку словами, потім жестами, далі руками, і нарешті, розійшовшись (апетит розпалюється під час їжі?), ногами. До першої крові, до неприємності, до смерті...

Вона довго вибирала квіти — суботній ринок цвів, як оранжерея — пекучі пластмасові пелюстки відвертали увагу від бляклих неповноцінних "живих" квітів. Вона минала ромашки, айстри, тюльпани, гвоздики, рожі, лілії, минала цілі колонії невідомих їй рослин, втікала від яскравих кольорів, бо боялася їхньої надмірної життєвості, що, на її думку, не пасувала би цвинтарю, компроментувала її, звинувачувала у недостатній жалобності, свідчила би проти неї на суді мертв'яків проти живих.

Нарешті вона визначилася — купила у непоказної жіночки в сірій куртці і сірій хустці непоказні сірі "цвіточки" за кілька сірих монет. Зайшла в автобус, присіла біля вікна, потім підвелася, щоб звільнити місце морщинистій бабутьці зі смердючим кошиком, яка очевидно поверталася з базарних торгів додому — у приміське село, поруч з яким містилося кладовище. Автобус — старий Ікарус — поволі пікся під весняним сонцем в очікуванні усіх, хто бажає відвідати царство мертвих — а таких із кожною хвилиною ставало все більше, вони потроху скупчувалися біля дверцят, наповнювали своїм жалобним вбранням і постпохоронними настроями салон, їхнє чорноколірне шепотіння повзло поміж вбогих букетиків з парною кількістю квітів, виривалося крізь прочинені дверцята, під якими докурювали останні сигарети кілька чоловіків у пом'ятих піджаках. Від цих людей, які раптово віднаходили серед натовпу знайомих, віяло дивовижним спокоєм і впокореністю, вони утворювали якесь товариство, що його однозначно поєднувала смерть. Тома жахнулася того, що вона і тут

залишається самотньою — її ніхто не знав, не впізнавав, не гукав радісно. Вона обернулася на чийсь схлипи — позад неї беземоційно, методично плакала жінка невизначеного віку — її вроду приховували чорні блузка, хустка і довга спідниця. Почервонілі очі жінка намагалася приховати сонцезахисними окулярами, однак сльози витікали з-під лінз, розтікалися канавками зморщок, тонули в кутиках уст. Тома, заворожено стежачи за жінкою, краєчком ока зафіксувала, як та на якусь мить прочинила рот, висолопила язика і злизала сльози — наче ковтнула щось смачне. Кров, скажімо, — чомусь подумала Тома і здригнулася. Автобус нарешті зітхнув дверима і поволі рушив, важко розхитуючись на поворотах. Тома втупилася у свої безсмертники і вже ні на кого не звертала уваги аж до кінця подорожі...

### 30

За іржавою дротяною огорожею, що відділяла кладовище від поля, сіріли гектари трави. Метрах у ста північніше починався ліс, тобто його залишки; та частина цвинтаря була болотистішою, однак чомусь вважалася елітарною, певно через те, що в так званих центральних секторах, де колись ховали перших небіжчиків ще на початку 20 століття, містилися склепи для родин місцевих польських аристократів — там навіть земля цінувалася більше і забронювати кілька квадратних метрів для свого померлого родовича у цій частині кладовищі могли лише найбагатші. Виходить, що теза про рівність у смерті — чергова байка, якою для чогось втішають бідоту. В потойбіччі, як і у житті, своя ієрархія — не менш ниця та несправедлива. Ще далі, праворуч від лісосмуги в траві викреслювалася злітно-посадкова смуга аеродрому. Повітря над бетонним настилом згущувалося і витворювало якесь марево, полудневу фата моргану. Літаки сюди однак вже давно не літали. Час від часу, перед наїздом якихось чиновників з військових відомств, озивалися лише винищувачі місцевого авіаполку, що починали круглодобово гуркотіти над містом, не даючи людям ні нормально спати, ні працювати. Однак і це швидко вщухало, оскільки комісія як правило, навіть не перевіряла вміння пілотів літати, а обмежувалася звіркою деяких паперів, пиятикою з місцевими полковниками та генералами і відвідинами борделю.

Тома повільно плелася довгими "вулицями" міста мертвих, ніяк не пригадуючи точного розташування могил — тоді, коли відбувалися похорони, її привозив автобус і вона, природньо, не зауважувала дороги. Тепер же довелося, полум'яніючи від сорому, шукати когось із працівників кладовища, щоб з'ясувати, де розташовується 86-ий сектор. Неголений дід у сорочці з закованими по лікоть рукавами саме набирав у відро воду з цистерни. Над краником, з якого сочилася брудна цівка, висів клопот паперу з написом: "технічна рідина, не для внутрішнього вживання".

— Ви не підкажете, мені до вас порадили, де тут 86-ий сектор?... — запинаючись, швидко випалила Тома.

Дід, не відводячи погляду від відра і цівки води, щось пробурмотів і махнув рукою кудись убік, немов не вказуючи напрям, а просто проганяючи дівчину. Тома не розчула відповіді, проте повторювати своє запитання не наважилася, а рушила кудись вглиб, сподіваючись знайти серед цього лісу хрестів, необхідний їй.

Орієнтирів у неї було кілька. Найголовніший — свіжість могил. На старих секторах, де небіжчики спочивали вже рік і більше, на гробиках виростали надгробки і пам'ятники. В одних місцях бовваніли солідні монументи, деінде споруди тріскалися і заглиблювалися в землю, услід за мерцями. Тома пошукала очима ділянки, де земля ще не встигла всохнути після скопування, вінки над надгробками де ще невстигли вицвісти. Але й таких секторів було чимало. Вона рушила вздовж них прямою, заасфальтованою алеєю. Вітер дув просто в обличчя, здіймав куряву, сипав піском в очі, зривав одержу, примушував примружувати очі. Тома вперто йшла вперед.

Нарешті одна з ділянок видалася їй знайомою — вона впізнала єврейську тумбу по сусідству з могилою діда, рушила вглиб, переступаючи через буйну рослинність і нарешті опинилася поруч із хрестом, що означував місце останнього прихистку рідної їй колись істоти. Поклала квіти на насип, поруч із вінками, яким спробувала дати лад. Сіла навпочіпки, спробувала уявити собі діда і побалакати з ним так, наче він живий. Однак нічого не виходило. Вітер вперто пронизував мізки, сонце крізь чорний берет пропікало голову. Нічого не хотілося. Вона встала, зробила кілька кроків праворуч і опинилася перед могилкою чоловіка — ще охайною і чистенькою. Хрест однак вже встигли обгадити ворони, які цього разу сиділи на одному із слупів і бентежно вишукували чергову жертву — якнайсвіжішого пофарбування хрест, щоб їхній слід на ньому виглядав якнайконтрастніше.

Тома схилилася до фотокартки, з якої до неї і інших крізь смерть усміхалося обличчя небіжчика. Але воно було якимось кам'яним і мертвим, як він. Вже давно мертвим... Вона недбало поклала квіти, підвелася. В голові від довгого сидіння навпочіпки запаморочилося... Вона зітхнула і вже хотіла було забиратися геть, думаючи про непотрібність свого сюди навідування, коли раптом згадала, що слід запалити свічки. Вона вийняла надламані шматки воску з кишені, обережно розгорнула хустку, в якій те зберігала, але в неї не виявилось ні сірників, ні запальнички. Озирнулася в пошуках людей, але довкола не було майже нікого, хто би викликав у неї довіру. Надто засмучені, або надто байдужі обличчя. Радісні усмішки якихось дітей, що бавляться на могилі дідуся... Вона подивилася крізь огорожу на поле, далі — на лєтовище, зітхнула. Раптом у полі зору опинився чоловік років сорока, вродливий, з пишними, пещеними вусами, злегка неголений. Вона, піддавшись миттєвому замилюванню цими вусами, рушила до нього. Зробила кілька кроків, потім спантеличино спинилася: що ж це я? навіщо? і чому саме до нього? Однак, переконавши себе, що свічки таки треба запалити, а для цього безумовно необхідні сірники, вона вже рішучіше закрокувала повз порослі кропивою могили до власника вусів...

### 31

До чоловіка залишалося кілька кроків, коли він, відчувши, що на нього хтось дивиться, підвів голову і вступився в Тамару своїм якимось імливим поглядом. Його карі очі мімікрійно переливалися на сонці, він примружувався, немов поганозрячий. Чоловік приглядався до Томи, наче до давньої знайомої, що її трохи збентежило.

— Я перепрошую, — вдруге за кілька хвилин почервоніла вона, — я... в мене тут чоловік і дід... дідусь, тобто... От, і мені потрібні сірники, якщо ваша ласка... Якщо вони у вас звісно є... — чоловік продовжував пильно вивчати Тому, від чого вона ще більше зашарілася, подивилася на аеропорт і для чогось додала, — я поверну, обов'язково.

— Прошу, — якимось так лагідно простягнув він їй руку із запальничкою, що вона здригнулася. Передаючи предмет з рук в руки, він ледь помітно погладив її долоню — самим тільки краєчком пальця, професійний жест досвідченого ловеласа.

Коли йшла назад, до своїх могил, у неї тремтіли ноги, вона шпорталася, відчуючи на спині цей важкий чоловічий погляд і усмішку з-під пишних шевченківських вусів.

Свічки довго не займалися, вітер немов знушаючись, задував полум'я запальнички, зривав його з фітеля. Нарешті вона дочекалася кількасекундного затишшя, шаркнула кременем, і не чекаючи чергового пориву, почала швидко-швидко бубоніти якоїсь із молитов.

З другою свічкою було важче. Вона вперто не займалася, крім того, здається, щось пошкодилося в запальничці. Тома знервовано терла великим пальцем до коліщатка і натискала на важіль, однак вогник не спалахував. В кращому разі свистів газ. Вона непомітно для себе почала бавитися з цією ще маловідомою для неї іграшкою — в дитинстві забавок у неї практично не було, казок ніхто не розповідав, тож надолужувала згаяне вона вже згодом — в університеті, чи коли залишалася сама вдома. Тепер ця інфантильність прохопилася тут — попри відкритість простору, вона відчулася тут самотньою і водночас ув'язненою. Раптом позаду почулися чийсь кроки — вони скрадливо шурхотіли до гравію доріжки. Тома рвучко озирнулася — до неї підходив вусань і усміхався. Він вибачливо розвів руками — вони в нього були довгі й великі, з міцними широкими долонями.

— У мене тут дружина, — ще раз усміхнувшись, вже майже ніяково, промовив він, — мене Степаном кликати... звати. Я подумав, що, може, вам допомогти? — Тома витріщилася на нього і не знала, що відповісти, — Ну, із запальничкою... Вона в мене трохи вередлива. Лише мене слухається. Дозвольте, — знову усміхнувся він, але цього разу ширше, розтягнувши обличчям уста разом із вусами.

Тома ще нічого не встигла відповісти, як Степан уже присів поруч із нею, лагідно взяв з її рук прокляту запальничку і швидким рухом викресав з неї полум'я. Затуливши його руками, вправно наблизив до свічки і за секунду вогник уже радісно стрибав на її кінцівці. Тома не встигла навіть отямитися — події раптово захопили її у свій вир і, затиснувши лещатами випадковості, кинули в невідомість майбутнього.

— Не буду вам заважати, — делікатно підвівся Степан, однак на секунду зам'явся, наче сподіваючись, що його затримають.

Проте Тамара була надто спантеличена його існуванням і його вусами — вона не могла втямити, як таке могло трапитися з нею і чому саме з нею, адже вона не вірила у можливість доленосних випадків (хоча з іншого боку все її дотеперішнє життя було всього лише невдатним випадком).

— А все ж дозвольте поцікавитися вашим ім'ям... — ненав'язливо, майже

сором'язливо озвався Степан.

Вона помітила у нього сиве волосся. Шевелюра втім була ще доволі густа, вітер розвіював її, задував патла в обличчя.

— Тома... Тамара, — виправилася вона.

— Гарне ім'я... на все вам добре, — так само лагідно озвався чоловік і, ледь помітно вклонившись, відійшов.

Тома втупилася поглядом в його постать і ні про що інше не могла думати. Вона раптом відчула щось жахливо п'янке і невідворотнє. Це було як вітер, як слово "свобода", як автомобіль на повній швидкості, як відвідини порнофільму в юності чи як квиток у подорож без можливості повернутися...

Її пройняли його пещені, пишні вуса, його делікатність і вроджений аристократизм. Її здивувала думка про можливість якогось розвитку — це було соромно, але водночас солодко і приємно — уявляти нову зустріч. Тома раптом зрозуміла, що все її єство зараз потребує чоловіка, байдуже навіть якого.

До Степана підійшов якийсь чоловічок в широкому чорному плащі і крислатому капелюсі. Він йшов поволі, по-качиному, перевалюючись із правої на ліву — і навпаки. Витягнув із кишень товсті, але короткі рученята, привітався зі Степаном, коротко про щось переговорив, гучно засміявся, виблискуючи золотими зубами. У незнайомця теж були вусики, однак на відміну від Степанових ці — чорні й вузькі — чомусь геть не сподобалися Томі. Вона раптом відчула тривогу, страх перед цією особою, немов він міг завдати їй шкоди просто тут і вже. Вона поволі позадкувала, весь час озираючись на двох чоловіків, які щось жваво обговорювали. Необережно зачепила плечем стареньку жіночку, у якої тремтіли руки з квітами, вибачилася і, на мить зустрівшись поглядом із випадковою перехожою, відчула пекучий біль, сором і жаль. Вона вже не згадувала Степанове обличчя, вона бачила лише ці очі — неймовірно глибокі і сумні, за якими, здавалося, ховається таємниця небуття. Тома здригнулася, вона ніяк не могла відігнати від себе нав'язливий спогад. Асфальт на алеї у старих секторах потріскався, місцями здувся. На автобусній зупинці за ворітьми цвинтарю вже юрмилися люди. Обідрані, нещасні, сутулі, майже всі вони (і навіть діти) відзначалися різними фізичними ганджами — хтось, присівши на благодійну лавчину, притуляв до щоки холодні дерев'яні милиці. У когось набрякли ноги, руки, посиніло обличчя. Тома не на жарт злякалася — її оточували потвори, виродки, яких позбавили можливості думати і вибирати. Підійшла до гурту, подивилася на обрій, де вирізьблювалося зображення (обіцянка) гір. Люди довкола сперечалися, про політику. Завжди в таких випадках знаходиться один націоналістично налаштований дідок, який усіх інших вважає "комуняками", кричить, плюється, готовий вибрати очі кожному, хто проти нинішньої влади. Інший обов'язково російською відповість, що за комуністів він би отримував нормальну пенсію. Діди зчеплюються, натовп довкола ділиться — спочатку виключно на прибічників одного й другого (сипляться прокльони аж бризкає слина), потім за дрібнішими політичними симпатіями.

Тамара насилу стримується, щоб не втекти, але не може навіть затулити вуха, аби

не чути цих образ і неаргументованих, виснуватих лише на емоціях шиплячих вигуків. Вона відходить набік, боячись, що зараз розпочнеться бойня, в яку примусять включитися і її. Особливо її непокоїть он той голомозий молодик в окулярах, із недобрим божевільним блиском в очах, який всім торочить про якогось Соскіна і про бомбу, що він має на мера, а потім тикає в обличчя посвідченням газотранспортного підприємства, щоб його не вважали за самозванця.

"Ви знаєте? Соскін же пропонував унікальний спосіб — чотирьох патріархів замкнути у підземеллі і не випускати. Трьох нам не потрібно. Тільки один!". "Це не винахід — так вже тисячу років обирають папу," — необережно заперечує якийсь побожний дідок. "Що ви мелете! Греко-католицизм себе вичерпав! Вже давно ніхто у Римі не визнавав наших владик патріархами, вони тільки тут себе патріархами кличуть, а насправді — лише кардинали! Стануть кардиналами і тішаться, придурки!"

Тома злякано відступала, однак божевільні (чи збожеволілі) обступали її і продовжували затягувати в дискусію. Вона вдавала глухоніму, намагалася абстрагуватися, проте любов народу до балачок на політичні теми нестримна. Запахло смаженим, себто кров'ю.

Автострадою, здіймаючи куряву, мчали авто. Одне з них — шикарний лімузин із шістьома дверцятами — раптом спинилося поруч із Томою. Натовп враз вмовк, відступив, обережно роздивляючись диво. З передніх дверцят вайлувано висунувся короткострижений водій з дуже потворною пикою, підійшов до оторопілої Томи і, рикнувши їй "пра-ашу", прочинив задні дверцята. Дівчина сахнулася, відступила на кілька кроків, але з салону визирнув Степан, і вона вже без вагань кинулася всередину. Тома чомусь злякано захлопнула за собою дверцята, в її уяві снували юрми бунтівників, що кидаються до дорогих "мерседесів" і ролс-ройсів, розхитують їх, б'ють залізничним у вікна, витягують з салонів багатіїв і починають розривати тих на шматки. Кров затраскує розлюченій натовп, люди скаженіють, виють від задоволення...

— Поехалі! — гукнув водієві чоловік у капелюсі, що сидів напроти Томи і усміхався, спостерігаючи за її реакціями, — паєхалі, скареє, казьол!

Проте ніхто їх не атакував, не наздоганяв, лише кілька чоловіків заздрісно сплюнули крізь зуби, а кілька гучно лайнулися навздогін, сподіваючись, що їх почують і настрій пасажирів авто буде зіпсуто.

## 32

Чорновусий запропонував Тамарі бокал шампанського і представився:

— Шура. Саша. Олександр, — знову засміявся він усіма своїми золотими зубами і, помітивши розгублений погляд Томи, що топився у його ротовій порожнині, пояснив: — в молодості я був надто активним — от і не вберіг зубів. Зато зараз... я вже можу дозволити собі охорону. А це, як ви могли щойно самі переконатися, далеко не остання потреба нинішньої доби. Демократія — зло. Люди не розуміють свободи, їм потрібні лише палка і хліб, щоб не виздыхали з голоду. Охлос, смердюче бидло! — раптом скривилося в гримасу ненависті обличчя чорновуса. — Перепрошую, просто не люблю цієї селянської тупості, цього, як висловився один мій знайомий, ґрунтівства у чистому

вигляді. Страх як ненавиджу. Але ви пийте, пийте. З Стьопою ви, я так розумію, уже знайомі?

Не дочекавшись відповіді, Шура знову засміявся, ковтнув якоїсь рідини зі свого келиха і занурився в читання газети.

Степан весь цей час мовчки сидів поруч із Томою. Протягом розмови із власником авто вона несвідомо підсувалася ближче до нього, шукаючи захисту. Однак поглянувши на свого нового знайомого зараз, вона знову (вкотре за день) сахнулася. Чоловік тремтів, його чоло заливав піт, волосся злиплося в жмутки і незграбно звисало. Неголеність, яка на вулиці додавала йому шарму, тепер видавалася ознакою недбалості, а то й занепадництва. Проте найгірше було не це — його погляд не виражав зараз нічого, крім приреченості, панічного страху, безвиході, зневіри і ще невідомо чого. Він жалібно усміхнувся до Томи, немов вибачаючись за те, що вона застала його таким. Степан вже не давав, а лише потребував допомоги, як потерпілий у корабельній катастрофі.

— Я завжди вважав, що найважливіше, принаймні дуже важливо — це комфорт і відсутність побутових проблем. Вони перешкоджали мені бути щасливим. Я страждав від нестатків, я не зміг врятувати життя своєї дружини, я не зміг їй нічого дати, як і своїй дитині. Отож, я став фетишистом, я перетворив своє життя — як це не пафосно буде звучати — на служіння панові долару. Я бачив доквола себе так багато багатіїв. Ви ж їх теж бачите і теж думаєте — я не гірший, я кращий. Чому так повинно бути, чому все, скрізь — несправедливість. Я заслуговую на краще, я мушу мати те ж, що і вони. Вам ніколи не здавалося, що великі гроші крутяться поруч і варто докласти лише якихось незначних зусиль, як вони стануть вашими. Лише б знати, де вона — ваша ніша. Ви хто будете, за фахом, якщо не секрет?

— Економіст, — пробурмотіла спантеличена Тома, яка вже й не знала, що думати.

— Ще раз дуже приємно. Я — журналіст. Найдавніша професія, насправді. Тільки-но з'явилася повія, і ще не знала вона, що повія, як мусив з'явитися хтось, хто б про це сказав вголос і сформував громадську думку. Тільки з'явилася мова — з'явилися глашатаї... Втім, це все дурниці. Насправді я не люблю своєї професії і своєї роботи. Я надриваюся і продаюся, — він промовисто поглянув в бік чорновуса, що з головою утнувся в газету і читав, не відриваючись, — заради копійчаного заробітку. Я втомився, але виходу із цього лахміття і суцільної брехні вже немає. І не буде... крім загальнодоступного, звісно.

— Ва-ам куда? — почулося з-за спини у Томи і вона аж підстрибнула від несподіванки. Але то був лише водій.

Вона бездумно назвала адресу. Лімузин здригнувся, повернув.

— Вип'ємо за знайомтвом! — запропонував Степан і підійняв до рівня обличчя склянку, в якій коливалася сіра рідина, — я щойно наговорив вам багато зайвих, нецікавих речей, ви вже вибачте, сам не знаю навіщо. Я справді хотів справити на вас якнайкраще враження. Ви мені подобаєтесь, у вас дуже проникливий і лагідний погляд.

Тома, яка не чула компліментів від чоловіків зроду-віку, зашарілася і трохи не захлинулася надто газованим шампанським. Мерседес спинився. Вона поставила склянку на столик, прийнялася і відчула у повітрі різкий неприємний запах шкіри — все всередині було оббито якоюсь червонуватою цупкою тканиною.

— От ви й приїхали, — озвався із свого кутка Шура, — Ця подорож для вас безкоштовна. За мій рахунок. Однак, прошу вас — жодних комплексів, не почувайтесь зобов'язаною. Є певна межа, за якою найглибше дно стає верхівкою і навпаки. Найкоштовніші подарунки нічого не важать. Інколи дорожчі проліски. На все вам добре.

— Бувайте, — стиснув їй руку Степан, — я сподіваюся, ми з вами ще зустрінемося. Світ тісний, а надто наше місто.

— Щасливо! — пробурмотіла Тома вже з вулиці.

За мить дверцята хряснули, лімузин тихо рушив і швидко зник, залишивши по собі лише делікатний слід протекторів на шматках глини перекопаної вулиці під її будинком. Наче й нічого не було. Немов фікція, фата моргана...

## **ЧАСТИНА 5**

### **33**

— Ну гаразд, не хочеш повертатися до себе, ходімо до мене! — майже благала Марка Аня.

Він дивився кудись в асфальт, на його брудні, жирні патли падали краплі холодного дощу, вода стікала сірими щокми, що спалахували від миготіння реклам нездоровою рожевизною, топилася в бороді, скрапувала на плечі наскрізь промоклого пальта. Аня спробувала розштурхати його, однак марно — п'яний мов чіп Марко, здається, навіть не впізнавав її — ним хитало, наче під час землетрусу чи на кораблі у найдужчу хитавицю. В ньому вже не спостерігалось нічого чоловічого, нічого людського — то був зомбі, тінь, недохотворене тіло. Його ніби щойно лоботомували. Поруч проходили якісь люди, знайомі на мить зупинялися, щоб уважніше придивитися до сорому редактора або ж до дівчини, але ніхто не наважувався підійти ближче. Аня розгублено дивлася навкруги — вона не могла піти і залишити його, однак не могла й зрушити його з місця.

— Ну будь ласка, Марчику, я тебе дуже прошу! В мене нікого немає вдома, ходімо!

Він підвів голову, подивився на неї затуманеним поглядом, змуджено скривився і застогнав. Раптом зігнувся і почав блювати — просто на тротуар на велилюдному перехресті.

— Чоловіче! Та що він робить! Гидота! — приказував якийсь старий дід, що спинився поруч.

Зібралися люди. Марко підвівся, злякано роззирнувся. Він щойно отямився і ніяк не міг второпати, як тут опинився і чому довкола зібрався натовп. Нарешті впізнав (опізнав) Аню, і вона, вловивши в його погляді благання, зраділо кинулася на допомогу: розштовхавши людей, повела Марка у вечір. Йти було далеко, однак скористатися транспортом Аня, оцінивши стан свого супутника, не зважилася. Краплі обдавали їх вогкістю, просочували одяг, з рота у снопи ліхтарного світла виривалася пара.

Холоднішало. Йшли мовчки.

— Я хочу пива! — раптом спинився Марко. — Я мушу випити пива.

Він вперся і не зважав на її аргументи. Зайшли у перший-ліпший заклад, де динаміки гриміли від російськомовних блатних пісеньок, а відвідувачі, щоб докричатися один до одного крізь цей псевдомузичний фон, схилялися ротом до вух сусідів, надривали голосові зв'язки... Світло невідомого походження металось стінами в клубах сигаретного диму. Повітря, придатного для дихання, в цьому залі практично не було. Вони гепнулися у більш-менш (таки менш) тихий закуток, де Маркова голова одразу впала на стіл. Кільканадцять хвилин він проспав, потім, раптово зірвавшись, ковтнув пива і знову занурився у сон. Від нього неприємно тхнуло і Аня думала собі, що дарма так чіплялася за цей непотріб, за цього слабкого неврівноваженого чоловіка із першими явними ознаками алкоголізму, вся цінність якого — у батькових грошах, на які, швидше за все, він уже й не претендує. Що він може дати їй, як допоможе вирватися із цієї потворної бідності? Та ніяк; надто звикши до комфорту і вседозволеності, цей хлопчина раптом вирішив продемонструвати комусь свій гонор, свою самодостатність, і — що найсумніше — виявився неспроможний на це. Тільки от шляху назад вже нема — він впіймався у тенета звичайного провінційного життя, сприйнявши його з віддалі спокою за правду. Тільки в цій плісняві немає жодної правди, хіба та, яка з'являється після перших сто п'ятидесяти грамів горілки і коньяку. На тімені в нього крізь давно нестрижене волосся, що злиплося, проглядалася шкіра. Швидко з'явиться лисина, — сумно констатувала Аня. Тільки от що вона може тут змінити? Звідки взяти фарби для іншого життя? Де знайти грошей на подорожі, на комфорт і слуг?...

### 34

Потрібно скрізь і завжди думати про гроші, навіть коли п'єш. Рахувати кожную копійку, аби, бува, не залишитися наприкінці місяця без хліба. І все одно не вистачить. В перших числах доводиться зичити десятку у шефа або у спортсменця-Валіка. Зарплатня ніколи не приходить вчасно і, втомившись відмовляти собі у найпотрібнішому, зичу ще 20 або й 30 гривень.

Пів платні йде на розрахунки по кредитних зобов'язаннях, інша половина — на обов'язкову пиятику. Всі напиваються, у жінок прокидаються глибоко приховані в робочий час сексуальні інстинкти. Вся їхня невдоволеність своїми чоловіками вихлюпується на чужих, насправді точнісінько таких же, лише менш знайомих (хоча з колегами по роботі ми проводимо чи не більше часу як з домашніми, однак мусимо визнати, що майже нічого про них не знаємо)...

### 35

— ... Привіт, старий! — перепиняє мене на вулиці один лояльний до влади і тому практично офіційний журналюга, — ти, я чув, — рятує він мене своєю делікатною парасолькою від дощу, — майже за головного зараз?

Я невизначено стинаю плечима, чекаючи, що ж він заспіває далі, бо просто так заводити розмови не в його звичці.

— Ходім на пиво! — тягне мене за собою, і я скорююся — чи то з цікавості, чи від небажання змокнути. А може, це вже просто безвихідь?

Ковтаємо ці холодні помії кислуватого присмаку, які хтось вважає за хмільний напій, і говоримо ні про що. Я бавлюся, визираючи на вулицю крізь увігнуте скло. Варто мені ледь зігнути, як зібгані від холоду перехожі перетворюються на карликів. А от трішки підведу голову — і люди стають переламаними навпіл велетнями. Сміх бере.

— Слухай, ти хочеш премію імені Гонгадзе? Я голова журі, так що можемо все зробити чікі-чікі. Комар носа не підточить.

Я знову невизначено смикаю плечима.

— Ну то як? Кажи, старий! Ти не єдиний претендент. Я просто завжди тобі симпатизував...

Я майже не слухаю, чекаю, чого він чекає за таку шану від мене.

— Послуга за послугу, — пояснює він. — тобі премія, а це крім усього ще й гроші, а нам треба кілька матеріалів гахнути у вашу газетівку. В неї звичайно тираж ніякий і все таке, але все одно, сказали нреба, а я що? Я чоловік маленький, от і виконую. Ну то як, старий?...

Я вдаю вагання, хоча насправді вже вирішив. Від зайвої тисячі відмовлятися ніколи не варто. Не зробиш ти, вони знайдуть іншого. Свого в будь-якому разі вони досягнуть, а от надмірна чесність просто позбавить тебе заробітку. А те, що тираж малий — це пусте. У них своїх газет зі значно більшими накладами вистачає. Тільки от у нашої імідж ще не зіпсований. Замовні матеріали рідко з'являються. От, а тут є шанс одним ударом двох зайців — гепнути по довірі до газети, це раз, ну і заодно потрібну інформацію провести, певно когось замочити.

— Ти не переживай. Там все чікі-чікі! Є свідки, всьо як має бути. Як то кажуть, комар носа, хі-хі. Ну, кажи щось, старий! Колись! Вирішуй!

Клятий проноза! Почуваюся від нього залежним, а це завжди бісить.

— Які будуть гарантії у мене? Ну, що я таки стану власником статуетки Гонгадзе? І грошників в придачу?

— Ти що, старий, не віриш мені?

— Чого ж, старий, вірю. Але застрахуватися треба. Мій варіант — вранці стільці, себто премія, ввечері...

— А як тоді я...

— А ти що, мені не віриш?... Передоплата це називається. Крім того, є ж засоби впливу і ти про них чудово знаєш...

Він думає, вагається, нарешті знаходить компромісний варіант.

— Там є кілька матеріалів, я тобі завтра принесу. Домовимося так: ти друкуєш перший, з обіцянкою продовжити... Робиш на тиждень паузу. А тоді якраз і приспіє річниця зникнення Гонгадзе і вручення премії. А далі... ти продовжуєш, як і обіцяв. А далі... — він мрійливо дивиться в даль.

— А далі? — вдаю я викінченого кретина.

— А далі вибори, — трохи роздратовано каже він: я обірвав його мрії.

На тому й домовилися. Я усе ж відчувався не зовсім надійно. З цими хлопцями ніколи напевно не знаєш, де тобі підлаштують каверзу.

Однак цього разу мене несподівано не "кинули" — мабуть на опублікованому мною компроматі їм справді йшлося.

На нагородження зігнали цілий натовп: школярі, студенти, викладачі, чиновники. Випадкова знайома студентка усміхається: "нас для масовки сюди з пар загнали. Прийшов декан, щось пошепотівся з викладачем і той пообіцяв зробити перекличку після. Щоб ніхто не втік Але половина наших все одно змилася."

Організатори трохи перестаралися — дехто стоїть, всім не вистачило місць. Нагороди вручає сам губернатор, пафос його промов проймає до слід, в унісон здригаються серця кожного справжнього громадянина.

— ... Це прізвисьце вже стало для нас символом, символом правди і незаангажованості. В нашій області влада завжди турбувалася про журналістів, дбала про їхній соціальний захист, належне матеріальне забезпечення...

Я обдмухую з піджака котячі ворсинки. Марко сидить поруч і йорзає на стільці. Він ображений і заздрить. Він сподівався отримати цей приз сам. Він чомусь наївно вірив, що журі чесно зважить на його непідкупність, а нападки на губернатора вважає особливою заслугою. Дзюськи, старий, ти геть божевільний, якщо віриш у казки про демократію і справедливість. В будь-якому разі ти теж не заслуговував на цей приз, як на нього не заслуговував ніхто. Для цього треба принаймні дізнатися щось таке, за що тебе теж одразу замочать, ще не встигнеш ти й рота роззявити.

А говорити відверто про речі, що лежать на поверхні, і про які люди й без тебе знають — це пусте, пшик...

— І нарешті перша премія...

Я раптом розумію, що щось не так, що мене могли надурити і тоді це все (навіть мій піджак) виглядатиме точнісінько як весілля, з якого втекла разом із коханцем наречена. Знервовано дивлюся на голову журі, який ховає від мене погляд. Може, таки передумали? Запирає подих, чую своє прізвище і, відчуваючи, що почервонів, підводжуся...

Марко ненависно дивиться на мене.

Я йду до сцени і слухаю всю ту їхню біліберду, так звану мотивацію.

Губернатор тисне мені руку, усміхається камерам, нас знімають разом, я поруч із цим велетом як пігмей. Його грузьке тіло ледь обертається, під ногами важко рипить паркет. Я стискаю статуетку із зображенням Гонгадзе, вклоняюся натовпу і рушаю до трибуни, щоб сказати кілька обов'язкових слів, які наготував звечора.

— Шановні джентельмени і джентельменки, леді та ледянки, пани і панянки!

У залі смішок.

— Є певні правила, умовності. Своєрідні суспільні закони. Один із них твердить, що на таких показових акціях номінант повинен, отримавши нагороду, вийти сюди, і дякувати, слізно усім дякувати. Як, скажімо, це роблять на церемоніях нагородження

оскарами. Дякувати крізь сльози і яскраву сліпучо-білу тридцятидвохзубу усмішку. Дякувати родичам і друзям, знайомим і присутнім, родичам знайомих і друзям присутніх. Всім, всім, всім, хто є на землі! Шестимільярдному вулику на ймення планета Земля... — я зітхнув і подивився у зал: ніхто не сміявся; одні куняли, інші тікали, треті здивовано округляли очі. Губернатор дивився на мене, грізно насупивши брови. Час від часу він запитально і вимогливо зиркав на голову журі, який бв ні в сих, ні в тих. — Але я не буду усміхатися! — випалив я, — не буду і край! Не тому, звісно, що я є антисоціальним елементом, боронь Боже! Причина тут навіть не в моєму надмірному нарцисизмі або бажанні виокремитися, зовсім ні; такі суспільнонекомфортні риси мені не властиві. Просто... — я зробив паузу, набрав у легені якнайбільше повітря і видихнув, — просто у мене жовті зуби.

Хтось засміявся.

— Не смішно! — раптом зло відрубав я, потім, трохи заспокоївшись, продовжив, — але не подумайте, що я виправдовуюся, аби уникнути подяк. Я не можу не подякувати великому другові преси, нашому губернаторові, — оплески в залі, — і журі, яке... — я не завершив цього речення, бо не зміг прочитати своїх каракулів, — Дякую всім за надану мені можливість. Я, знаєте, надаю перевагу можливості над дійсністю, адже можливість безмежна, ідеальна, яскрава, об'ємна, яка мені чи вам завгодна, в той час як дійсність пласка, сіра, засліплена, як я зараз, прожекторами, пошматована, вульгарна, нецікава. Дійсна, врешті-решт... Сьогодні я втратив кавалок можливості, який пожерла реальність. Тому мені трохи сумно... Наостанок ще кілька подяк: присутнім дякую за присутність, уважним — за увагу!..

Тиша і темінь...

## 36

Ніч огортає тіла і речі, з'єднуючи їх у єдине місиво, в коктейль невідомості, у відсутність меж. Поступово зір при звичається до мороку, і на протилежній стіні кімнати, в якій він невідомо як опинився, Марко бачить похилену жовтаву пляму, що нагадує формою перекошене вікно, яке знаходиться за кілька кроків — якраз напроти. Посередині пройми світла — тінь: чорний хрест віконниці. Стеля кімнати губиться десь у високості, вздовж однієї зі стін — старі меблі, виготовлення яких, як і зведення цього будинку, орієнтовно можна приписати міжвоєнному періоду, ближче до завершення першого зі світових побоїськ. На полицях шаф — порцелянові сервізи, кришталеві вази та салатниці. Кілька книг, підбраних, судячи із назв та прізвищ авторів, геть без смаку — зовсім не для читання, а за кольором корінців, щоб пасували до інтер'єру кімнати. Марко перегортає неторкані сторінки якогось із давніх фоліантів, приймається до запаху фарби і білого офсетного паперу, що від часу злився із запахами доквілля — пліснявою попіддашшя, випарами мишачих екскрементів... Аня спить, усміхаючись уві сні. Він надто уважно придивляється до спотворених темрявою рис обличчя дівчини. Надто чітко окреслений ніс, бліді вилиці, величезні повіки. З напіввідкритого роту чується огидний запах їжі, що застрягла між зубами.

Марко, похитуючись, йде шукати виходок, однак швидко розуміє марнотність своїх

спроб — в таких ветхих будинках туалет один на кілька сімей і розташовується десь у кутку довжелезного дворового балкончика, мережею яких обплутані всі поверхи. Проте фізіологічні потреби примушують хлопця, не гаючись, будь-що шукати виходу із ситуації. Він намагає якісь дверцята, однак на звичному місці немає руків'я. Марко лапає двері вище, нижче, намагається просто штовхнути їх — все марно. Він починає дратуватися — біль у сечовику стає нестерпним.

Раптом поруч із ним щось оживає і починає ворухитися.

— Аня! — пошепки озивається щось, — Аня! Вставай! Тут хтось є, Аня! — продовжує шепотіти незнайомий дівочий голос.

Марко раптом згадує, як він обблював звечора підлогу у цій кімнаті і Аня, кривлячись, терла ганчіркою килимок. Потім вона його роздягала, виймала з мокрих обісцяних штанів ноги, щось роздратовано приказувала; він лише сміявся наче божевільний. Опинившись в чужому помешканні абсолютно голим, Марко спробував танцювати, у якийсь момент рвонувся до дверей, щоб продемонструвати всьому світу переваги нудистського способу життя. Аня заледве його вгамувала і, здається, дала йому труси свого батька. Марко провів однією рукою вздовж стегон — незручні сімейки надто великого розміру ледве трималися на ньому. Інша рука наполегливо шукала виходу і нарешті знайшла — як виявилось, двері склалися з двох створок і клямка знаходилася посередині. Із зовнішнього боку були ще одні двері і Марко доволі довго не міг дати раду з замком. Нарешті підійшла заспана Аня в халатику і допомогла йому.

— Тримай, це ключ. Вийдеш на балкон, повернеш ліворуч і — у самісінький кінець. Там розберешся, — буркнула вона.

В цьому голосі вже не звучало жодних сентиментальних ноток. Однак Маркові ніколи було міркувати над цим — сечовик просто лускав від перенаповнення. Нічна свіжість впивалася йому в босі ноги, груди, руки. Марко затремтів, зігнувся від першого ж пориву вітру і підтюпцем кинувся до туалету...

Вранці, коли він прокинувся, поруч не було нікого. Два жіночих голоси щось з'ясовували у сусідній кімнаті, яка слугувала за кухню.

Він підвівся, пошукав речей, щоб вдягтися, але не знайшов нічого. В печі, гучно хуркотячи, палав газ, однак повітря в кімнаті все одно мало низьку температуру. Марко подумав, що варто спинитися, якщо він не хоче погано закінчити. Проте, уважно прислухавшись до себе і стану організму, зрозумів, що без пива не обійдеться і цей ранок. Двері прочинилися, у приміщення увірвалося шкварчання, шипіння, запах смаженого і — у супроводі всього цього — обличчя Ані.

— Ти вже встав? — поцікавилася вона по-діловому, — тоді застели ліжко, на кріслі біля стола візьмеш батьковий одяг, доки твій сохнутиме. Вмитися зможеш на кухні.

Двері одразу ж грюкнули, з чого Марко зробив висновок, що ним дуже незадоволені. Втім, це було лише дрібним додатком до похмурого настрою. Поволі вбрався у чудернацький костюм, завузував картату краватку і, поглянувши у люстерко в глибині старого серванту, не стримався від усмішки — помнуте неголене обличчя, набряклі мішки під очима і комічний ретро-костюм перетворювали його на паяца. Крім

усього, Анин батько вочевидь був десь так удвічі більшим за Марка, тож комір сорочки звисав мало не до грудей, піджак висів, як пальто, а штани напиналися, наче парашути. Що й казати, почувався він незручно.

Нарешті, позітхавши і покривившись, зважився вийти в люди — показатися на очі Ані і її невідомій родичці.

Жінки саме сиділи за столом, спиною до нього, і сьорбали з величезних піал гарячий чай. З високого вікна сочилося сіре, непривабливе світіння. Падав звичний для цієї пори року сніг з дощем. Марко подумав: дивовижно, все це дуже дивно, майже неймовірно, що я, саме я, саме зараз тут, раптом тут, що вчора повинно перетворитися в сьогодні, і я знаю, що буде якесь завтра, невідомо яке, але буде, хоча й, може, без мене, тільки от воно буде таким самим несподіваним і неймовірним, що б не сталося, яка б найбанальніша дрібниця не змінила іншу — це все одно диво...

Жінки обернулися до нього: у Ані на голові був скручений рушник (певно, вона щойно помила голову), її супутниця вбралася у синій ангоровий светр, до якого легко чіплялися всі навколишні порошинки. З вікна тягло цівкою крижаного повітря, вітер непристойно гудів у дротах ліній електропередач, завивав у під'їзді.

— Доброго дня... — пробурмотів Марко, швидше для Аниної подруги.

Та раптом залилася густим рум'янцем, її щоки ніби обдали окропом, однак хвиля почервоніння не обмежилася лицем, вона ринула догори — через ніс і скроні — до чола. Маркові чомусь стало соромно, наче він щойно сказав якусь непристойність, вчинив геть нетактовно. Він потупив погляд, знайшов рукомийник і зайшовся відтирати обличчя від сну і перепоя. Вода, як і все довкола, відгонила кригою, від неї стягувало льодом шкіру, вмерзали в череп очі...

Аня підвелася, щоб подати рушника, вперше за ранок усміхнулася і запросила до столу:

— Сідай, горе ти моє... Знайомтеся...

Марко зайняв місце поміж жінками, трохи ближче до незнайомки. Стіл був настільки вузьким, що він ненароком торкнувся ліктем її грудей, потім, сахнувшись такої несподіваної близькості, зачепив плечем плече.

— Це — Тамара, моя подруга і, як це? двоюрідна сестра. Кузина. От, — Марко пробурмотів щось про те, що йому дуже приємно і спробував вклонитися, однак в голові запаморочилося і він лише натягнуто усміхнувся до її великих очей, — Ну, а це, Томо, твій нічний кошмар... ну і мій теж, Марко.

### 37

Бідність, скрізь жахлива, безпросвітня бідність. Довжелезні черги в ОВІР за закордонними паспортами, ажіотаж із візами. Натовпи заробітчан у потягах та автобусах. Клітчасті і смугасті, червоні та сині сумки, наладовані товаром чи особистими речами. Частина з цих людей зникає на нелегальних роботах у якійсь Чехії чи Словаччині. І з кінцями...

Аня нічого не знала про долю свого батька вже кілька років. Марко раптом відчувся незручно, завеликий одяг почав тиснути на нього, в'їдатися в шкіру.

— З міліції щось чути? — тихо спитала Тома.

Аня лише заперечливо похитала головою.

— А мати? — прохрипів Марко, який не пам'ятав, чи йому коли що про неї розповідали.

— Що мати? — не зрозуміла Аня, — Вона у Італії, має посуд у дешевому кабаку в Салерно. Я ж тобі, здається, розповідала. Ні?.. Живе поруч із морем, а бачить воду раз чи два на тиждень. Робота без вихідних... В суботу, пише, тарілки найбрудніші і найжирніші. Кляті макаронники жеруть свої спагетті скрізь і всюди. За будь-якої погоди. У спеку з їхніх масних чорнявих тіл скапує на столи смалець... А платня мізерна. Телефон дорогий, тож розмовляємо ми із нею не частіше як раз на місяць... А з батьком вони давно розлучені... хоча останні роки перед від'їздом, вже після розлучення, їм доводилося спати на одному ліжку... — Аня трохи подумала, потім додала, — Мама була закохана в Америку, марила нею. Спеціально вишукувала знайомих і коханців, що хоч раз там були. Тільки от не склалося, надто дорого коштує, щоб туди вирватися. А після Аль-Каїди закрилася не одна контора з фальшивими паспортами і візами... Таке то. Тепер смажиться під палючим італійським сонцем. Засмагати можна і взимку. Шкіра в неї смуглява стала, як у циганки. Вона нещодавно фото прислала, я Томі вже показувала...

Аня зітхнула, втупившись в підлогу. Потім підвелася і почала щось безладно переставляти з місця на місце.

— Ти чай будеш? — через плече запитала вона у Марка.

— А кави не буде?.. — невдоволено скривився він.

— Ні. В цьому домі міцні чайні традиції. Крім того, я б тобі не радила після вчорашнього напомпувати себе кофеїном. Його і у чайних листках забагато...

— Я перепрошую, Тамаро, за ніч... просто не міг собі уявити... — буркнув Марко, уникаючи дивитися на свою сусідку за столом.

— Та ні, це ви вибачте. В мене просто так склалися обставини, що ніде було подітися. От я і вирішила, що зможу заночувати тут, Аня раніше боялася залишатися сама, в мене навіть ключ є з тих пір, коли нам обидвом було необхідне товариство одне одної... Я просто злякалася, коли...

Марко зиркнув на неї — великі очі, трохи нерівний, скошений ніс, високе чоло... Гарна, — подумав він. Краща за сестру, з такою не соромно на людях з'явитися...

— А ви... я перепрошую, що втручаюся, це, звісно, особисте, але... чим ви займаєтеся?

Марко знову напівобернувся до дівчини і встиг упіймати її зацікавлений погляд, який одразу, щойно їхні очі перетнулися, сполохано сахнувся.

— Журналістика... дитяча мрія... Марні сподівання досягти правди.

— А-а-а-а... — протягла Тома, — ясно.

— Що ясно?! — чомусь скипів і надто голосно (аж обернулася від плити і пильно глянула на них Аня) спитав Марко.

— Та ні, я перепрошую, якщо, — знітилася Тома, — але в мене чоловік — журналіст.

Степан Терешкун, може, чули?

— Степан? Як же, чому ж не чув, чув... — Марко спохмурнів: частково тому, що довідався, що дівчина одружена, частково тому, що дізнався, хто її чоловік.

Треба бути обережним із цією кралею, нічого зайвого, — вирішив хлопець, — от гад, мудачисько! Таку жінку відхопив, козел!...

## **ЧАСТИНА 6**

### **38**

Знову вибори, знову істерія кандидатів, знову входи до під'їздів і вітрини крамниць заклеєні їхніми пафосними пиками, знову під ногами стоси зібганих агіток, тільки все це на ступінь агресивніше, ніж 4 роки тому; незмінна лише звичка пити холодне, розведене водою пиво.

— Ми обертаємося в колах надто близьких до політиків і політики, деякі з нас пишаються знайомствами з лідерами партій і місцевими чиновниками та посадовцями, — пояснюю я Маркові, — тому загалом нам важко судити про справжні настрої населення.

— Ну, і які ж вони, ті справжні настрої? — скептично усміхається шмаркатий редактор.

— Насправді, в натовпі панує байдужість. Ейфорія шкідлива для суспільного здоров'я. Кандидати рвуть на грудях сорочки, майки, і залишаються в самих лише трусах, обіцяючи, що віддадуть життя в офіру батьківщині і людям, які заселяють її територію. Дідька з два! Плебс, що обговорює щовечора політику на своїх пролетарських брудних кухнях, хоча й поверхово і банально, проте доходить вірного висновку: їх хочуть надурити; однак, інтуїтивно розуміючи це, люд все ж дозволяє виїхати деяким потворам на своїх невтомних плечах. Влада і ті, хто хочуть її отримати, змістивши нинішніх засідателів білих будинків, за нашою, журналістів, допомогою, щоразу знаходять шляхи до сердець виборців, вселяючи в них надію "на світле майбутнє". Вони хочуть викликати азіотаж, переконати народ у тому, що на кін поставлено їхнє майбутнє і майбутнє їхніх дітей...

— То що ж робити? Забити на все?... Чи може організувати анархістську революцію? Батечко Махно, Гуляй-поле?... — він рвучким порухом голови змахнув з очей волосся, яке куйовдив вітер.

Ми сиділи на лавці в одному із сквериків і потроху дудлили ерзацпиво, схоже на помії.

— Можна й так... Я ж не пропоную тобі єдиноправильного рецепту. Я не Бог, старушек, бо якби знав те, про що ти питаєш, не сидів би зараз тут, поруч із тобою, а принаймні спокійно правив би якоюсь невеликою країною. А може... — я раптом усміхаюся до чогось в собі, — а може, я би зробив щасливими усіх на світі... В будь-якому разі є варіант — вибрати шлях найменшого зла. Найбільшої чесності в ситуації, де чесність взагалі неможлива. Хоча до цього теж можна причепитися — надто гладко виходить...

Ми помовчали. Він задивився крізь пляшку, потім раптово обернувся до мене:

— Слухай, це правда, що тебе просили у штаб до мого батька?..

Я витримую цей полум'яний, відчайдушний погляд спокійно, тільки ледь примружившись. Рано чи пізно він мусив дізнатися і, відповідно, поставити це запитання. Я готовий до нього.

— Правда.

Осад на дні пляшки має терпкий смак справжнього хмелю. Ми дивимося один одному у вічі, як у дитячій грі — хто перший не втримає чужого погляду і кліпне? Маркові бракує витримки: він ще надто гарячий і непосидючий.

— І ти ...?

— І я швидше за все погоджуся.

— А якщо я буду проти?

— Старушеку, а чи ти не забагато собі дозволяєш?... Тобі так не здається? Я ж ніби не маю щодо тебе якихось зобов'язань. Навіть моральних. Ми ж навіть не друзі, а так, колеги... — він сидить, насупившись, — мені шкода, якщо я зруйнував твої ілюзії, але, думаю, ти й сам ніколи не довіряв мені надто, що й казати про якусь любов. Але мова не про це. Ти не можеш мені заборонити брати участь у його кампанії навіть як шеф, бо є трудове законодавство. Врешті, ті гроші, які мені пропонують, якщо це не блеф, а реальність, я ж думаю, що таки реальність... Я готовий навіть до того, щоб піти зовсім. Але не думаю, що ти наполягатимеш. Все таки не буде надто нескромно сказати, що без мене тобі вестиметься нелегко. Я знаю ще досить такого, чого не знаєш ти і що знати слід...

Він мовчить.

— Не знаю, мені це неприємно. Тут, звісно, більше особистого... Ми з батьком не зовсім у хороших стосунках. Радше навапки — у зовсім нехороших. Тобто навіть ще інакше — ми взагалі не спілкуємося. Але ти правий, я не можу тобі нічого заборонити... Якщо ти вважаєш це шляхом, як ти там сказав? Максимально можливої чесності. Найменше зло?...

— Називай як хочеш. Я переконаний, що, доведись мені обрати роль пресекретаря цілковитого негідника (я зовсім не маю на увазі твого старого, боронь Боже, Марку, він, наскільки мені відомо, доволі порядний чоловік, а головне — не мудак), але станься так, що з різних причин (безвихідь, безгрошів'я, тисячі інших без або й просто збіг обставин) я б таки став співпрацювати з гімнюками, можеш не сумніватися, я би знайшов для себе самого виправдання. Моральне, я маю на увазі. Людина — істота моральна, себто суспільна. З цього — усі збочення. Ти, та й я, шукаємо надто багато виправдань. А це часто непросто. Тому, якщо хочеш зберегти психічне здоров'я до моїх років, не думай надто багато над мотивацією. Піддавайся бажанням і пливи за їхньою течією...

Я не сподівався, що мої слова матимуть на нього такий вплив: хлопець спохмурнів ще дужче, і глипнув на мене звідкись здаля, наче поруч мене сидів не молодий чоловік, а сивий старець, що мовить з глибини віків:

— Я вже якось так зробив, старий, і не впевнений, що це звільнило мене від мороки

і страждань.

— Мабуть, ти не сповідував цей принцип до кінця... Втім, я нічого не нав'язую. Кожен живе в міру своєї розбещеності.

Ми відкоркували до металічних дуг на відремонтованих до виборів лавках, ще дві пляшки пива, грюкнули ними одна об одну, сумовито всміхнулися і зайшлися спорожнювати. Вітер обривав з дерев останні торішні листки, звіював пил і бруд, розкручував міні-смерчки, запилюжував очі. На зубах залишався неприємний осад...

### 39

Одного такого пив-брейку поруч з'явилася Аня.

Вона вигулькнула звідкілясь з-позад його спини, обвила йому змією рук плечі, лагідно, але якось холодно притулила хлопцеву голову до своїх грудей і поцілувала у щоку. Марко незадоволено відсторонився, проте відштовхнути дівчину не наважився.

— Що ти тут робиш?... — запитав він доволі грубо, як на те, що розмова відбувалася при свідках.

— Проходила мимо, помітила тебе і вирішила привітатися. А що — це заборонено?

Мила сімейна сцена. Вона симпатична раціональна дівчина, яка однак здатна на будь-які найбожевільніші вчинки задля досягнення замисленого. Мій тип. Помічаю її зацікавлений погляд, відповідаю усмішкою. Однак Марко не поспішає нас знайомити.

— Ти не пригостиш мене пивом? — всідається вона поруч із нами.

Марко кривиться. З якогось часу він вперто уникає Аню, усіляко віднікується від зустрічей, і навіть застаючись з нею сам-на-сам, не поспішає переходити до інтиму. Він боїться її, бо він знає, що вона пам'ятає його падіння. Вона знімала з нього обісцяні штани, вона прибирала за ним його блювотиння. Тепер ця жінка переслідує його, докоряє йому, нагадує про неприємне, про те, що слід було давно забути.

Марко думає про те, як вона змінилася за час їхнього знайомства — із скромної, закомплексованої, невпевненої дівчини перетворилася у цілеспрямоване стерво, що увіп'ялося в його тіло і душу й не хоче відпускати. Ця історія з перервами і продовженнями тягнеться надто довго і кожного разу, коли Марко таки наважується урвати все раз і назавжди, в останній момент він втрачає такий шанс, відступаючи перед її поразкою. Його не можуть зворушити ні її сльози, ні напади істерії, але от розпач і покора Ані роблять Марка беззахисним. Він вмить відмовляється від усіх переваг, стаючи поруч із нею на коліна, співчутливо зазираючи в очі та погладжуючи по голівці.

Я знімаю окуляри, щоб протерти їх підкладкою піджака. З моєю далекозорістю на таких жінок краще дивитися без допомоги оптичних лінз. Обличчя має кілька ганджів, однак фігура майже досконала. Найголовніше, це те, що у неї живі очі: рухливі, карі бісенята, з жартівливою іскоркою. І що би вона не робила, навіть коли просто п'є чай, ці горошинки допитливо метаються від одного предмету до іншого: вона вже обсервувала стан моїх мештів (неідеальний мушу відзначити), помітила, де сів її колишній декан, улесливо з ним привітавшись (певно, думає про аспірантуру), визначила настрій свого кавалера і вирішила, що можна його трохи подратувати. Поки

ми обговорюємо стратегію номерів на час передвиборчої кампанії (я вже твердо вирішив взяти відпустку і зануритися в кампанію Маркового батька), вона, наче бешкетне дівчисько, нишпорить очима по залу, шукаючи, що б то таке встругнути. Не робить нічого, проте небезпека залишається постійно. Дивовижна жінка: здатна багато на що, вона проте весь час стримується на межі божевільного вчинку. В останній момент перед вибухом спиняється і починає вагатися, поки врешті бажання звар'ювати заколисується і втомлено зникає.

#### 40

Ці люди, які ще нічого не зробили, не мають жодного досвіду, тільки надмір гонору — вони мене дратують. Все знають, все вміють, однак, коли доходить до діла, руки опускаються.

Штаб міститься в Кобилянську — центрі округу, в якому балотується до парламенту Мирон Павлович. Штаб — надто гучно, надто конспіративно і воєнно. А тут якась пародія на діяльність, імітація життя. Люди, які тут працюють, здається, не знають, чого від них хочуть... Хоча у конкурентів ситуація ще гірша. Одного дядька зі столиці (якийсь замміністра, я його бачив: насуплений погляд, вигнуті від ненависті до всіх навколишніх уста) зняли з реєстрації за невідповідність декларації про доходи дійсному стану справ...

Між тим вже на початку кампанії в одному з районів містечка з'являється псевдоагітка. Талановито зроблено. Початок — як у звичайного привітання виборцям, а потім починається — "в мене 3 лімузини, 2 вілли, контрольний пакет акцій" тощо. Але хлопці, які це робили, перестаралися: "я не займався оральним сексом зі своєю секретаркою" — почуття гумору, звісно, хороша штука, але це непрофесійно.

Мій кандидат мені подобається: комунікабельний, дієвий, хоча й не без "заскоків" — надто вже часто впадає в меланхолію. Такого народ своїм лідерам не пробачає — він вимагає від них відданості ідеї і цілковитої концентрації. Я розмовляв із ним двічі чи тричі — часу на порожні балачки немає. Ми їхали на якусь акцію — прес-конференцію, на якій Мирон збирався спростувати наведені у псевдоагітці факти і на весь голос назвати це провокацією. Джип трясло на вибоїнах, кандидат підстрибував разом з усіма і виглядав украй атомленим.

— Ви знаєте, — раптом звернувся він до мене, — Ви знаєте мого сина. Певно знаєте, що ми зараз практично не спілкуємося. Але сподіваюся ви розумієте, що це дуже прикро, коли хтось... я розумію — це вибори, тут не йдеться про мораль, але... в мене померла одна дружина, я ... зараз я втретє одружений. Моя дружина не поділяє моїх переконань, не вірить у те, що я роблю. Мене довго переконували, я не хотів, але зараз впевнений, що...

Автомобіль спинився: ми приїхали; Мирон якось дивно скривив обличчя (мене, як прес-секретаря, турбувала його міміка, яка інколи виходила з-під контролю), потім вибачливо усміхнувся і жестом запропонував мені виходити першому. До цієї теми ми вже ніколи не поверталися...

Інколи його забудькуватість мене ображала. Коли йшлося про якісь круті фуршети

з київськими гостями, кілька разів мене залишали поза вечірками, ні з чим, так само вибачливо усміхаючись; і я йшов до готелю, обіцяючи собі завтра ж покласти край цьому приниженню. Однак приходило завтра, і я знову впрягався у невдячну рутинну справу: прес-релізи, реакції на виступи конкурентів, скликання прес-конференцій, домовленості з редакціями про інтерв'ю чи прямі ефіри.

Команда у штабі працювала молода, надто молода як на мене. Соцопитуваннями курував 23-ох річний Васько, що не міг працювати, не розмовляючи. Не вилазячи з Нету, мигтячі сторінки якого відбивалися у його вузьких трапецевидних окулярах, він сипав анекдотами, здебільшого сороміцькими. Люд довкола реготав, а я дратувався, бо мені для зосередженості потрібна тиша. Може, я вже надто старий?...

Всім моїм стражданням і втраченому здоров'ю надходили виправдання і віддяка наприкінці місяця, коли начштабу вручав мені білісінький конвертик, з якого я одразу за дверима кімнатки, де відбувалася ця урочиста церемонія, витягав на світ Божий кілька новеньких доларових банкнот. Номіналом кожна у 100 доларів. Незле. З цього можна жити. Дружина, з якою ми вже бачилися лише на вихідні, до моєї нової професії ставилася з недовірою і погордою. Їй скрізь вбачалася зрада. Вона випитувала в мене звіти за кожен день, в хронологічному порядку, я мусив відповісти за кожную хвилину. І не приведи Господь, мені затнутися чи забути, що я тоді чи тоді робив. Це атоматично означало недовіру. Доводилося виплутуватися, вигадувати якісь неправдоподібні байки, у які втім Неля радо вірила.

## **ЧАСТИНА 7**

### **41**

Щоразу так вірити і так обламуватися! Витворювати для себе ж міф, що замінює дійсність, щоб потім із розпачем стежити за його руйнуванням...

Тома сиділа на дивані у своїх нових апартаментах (двокімнатному люксові Штефана) і курила жіноче Марльборо. Їй починало подобатися курити — це насправду заспокоювало, крім того створювало видимість зайнятості у моменти абсолютної порожнечі. Займало руки, уста, легені. Навіть для очей знаходилася праця — стежити за клубками диму, що витворюють якісь химерні фігурки, які одразу швидко змінюються і розчиняються в повітрі, наче їх ніколи й не було. Залишається лише їдкий запах, що скубоче ніздрі, і невловима димка, паранджа таємничості.

Тома і цього разу не могла собі пояснити: навіщо одружилася. Вже за кілька місяців до весілля вона зрозуміла, що ці стосунки — абсурд, що їх не варто, не можна продовжувати, бо ні вона Штефка, ні він її не люблять, спалах чуттєвості і гіперсексуальності, який до того ж неминуче швидко згас (недосконалі тіла приїдаються одне одному), не може поєднати таких різних людей. Однак сил на те, щоб увімкнути червоне світло, урвати приготування і сказати "ні", не вистачало. Тома тупо і злякано (заякано?) чекала того дня, коли вони без свідків поставили закарлючки своїх підписів у журналі РАГСу і отримали свідоцтво, що проголошувало їх подружжям. Степан, доки товста реєстратор тлумила своїми пальцями-сардельками ручку, колупався в носі. Він поволі видобував звідти якісь корисні копалини і жбурляв їх на

підлогу. Шмарки клеїлися до пальців і Штефкові доводилося позбуватися їх щиглями. Тома знервовано смикалася на стільці і дивилася у вікно. В цю мить вона ще могла відступити, зробити крок назад і залишити для себе шанс на порятунок...

Інтимний досвід у них теж був не з найеротичніших. Кохався Степан прямолінійно, без вигадки і романтики, наче виконував якусь нудну, проте обов'язкову роботу. Він беземоційно роздягався, те саме спокійним голосом пропонував робити і Томі, підводив її до ліжка, затим брав у свою лапу її маленьку бліду долоню, наближував до свого сплющеного статевому органу, кілька разів проводив по ньому, доки не досягав ерекції, і нарешті, легко зіштовхнувши жінку навznak, швидко входив у неї, починаючи розмірені, рівномірні рухи тазом. При цьому Штефан втуплювався в одну точку понад її плечем і за час любові не зводив погляду з тієї порожнечі. Вираз його обличчя навіть у моменти найдужчого кайфу практично не зазнавав змін, лише очі під кінець мутніли і ніби зволожувалися. За весь час він не проронював ні слова, хіба в момент наближення еякуляції починав видавати якісь бичачі тужні звуки.

Тома якось спробувала урізноманітнити цей процес, бо ж її аж ніяк не збуджувала така, схожа на медичну, процедура, їй праглося чогось іншого, артистичнішого, чи бодай просто живішого. Однак важке Степанове тіло не давало їй схудлому тільцю, вкритому пожовклою шкірою скелету, простору для імпровізації. Він просто чавив її собою, душив, тлумив, як мамонт чи мастодонт. Його черевце, яким її новий чоловік навіть пишався, повсякчас виставляючи цей "трудовий мозіль" на огляд громадськості, смішно стрясалося, коли він відтискався тулубом від її грудей, підтягшись на витягнутих руках.

Томі він скоро почав приділяти мінімум уваги — майже одразу після того, як вона погодилася вийти за нього заміж, Степан нараз почав забувати запитати у неї про здоров'я, дарувати квіти, парфуми, запросити на вечерю, що справно робив раніше. Він збайдужів до неї, втратив цікавість, прийняв її існування в своєму житті за незворотню даність, за щоденну рутину. Вона оселилася в його помешканні і стала корисною, самоорганізуючою частиною квартири, пристроєм, що вміє дати лад іншій техніці: наприклад, пральній машині та холодильнику; безкоштовною домогосподаркою, доповненням до інтер'єру, живою істотою, духом, що наповнює порожнечу скло-бетонного житла. Його, здається, тішило, що коли він геть знесилений повертався додому із розв'язаною, стягнутою до грудей краваткою, розціпнутими верхніми гудзиками сорочки з брудним комірцем, там був хтось, хто міг заговорити, розстелити ліжко, поцілувати в щетину, притулитися до спини у ліжку. Все своє життя, поневіряючись гуртожитковими кімнатами, винайнятими "хрущовками" і готельними номерами, Степан у найпотаємнішому, запавутиненому від незазирання кутику душі лелівав мрію саме про таке життя. І ось воно настало: інколи, щоб потішитися втіленням своїх фантазій, він залишався на вихідні вдома. Босі ноги в подертих пантофлях випромінювали сморід, неголене обличчя із підв'ялими, геть не пишними і вже зовсім не козацькими вусами — страх. Тома намагалася не дивитися на це чергове втілення поразки — не так його, як її.

У нього було до десяти різних іпостасей. Степан, Стефан, Штефко, Степан Петрович, Штефан, навіть Стьопа. З часом Томі довелося навчитися визначати по звертанню ступінь близькості людини до її чоловіка, щоб правильно ромовляти по телефону. Потім ці люди почали навідуватися в його помешкання. Вони з'являлися поодинці і гуртами, засідали на кухні, зачинивши двері, за якими збиралася отруйна концентрація сигаретного диму, або ж у вітальні, вбиралися у фраки і джинси, носили бакенбарди чи були лисими. Всіх їх цікавила політика. Декого Степан не любив і давав це зрозуміти Томі, нервуючи при ній після їхніх візитів. Інших він толерував, навіть записував інтерв'ю із ними на диктофон, змушуючи потім Тамару розшифровувати ці безглузді слововиливи в мозок. Дружина також повинна була піддавати все це літературній обробці. Скрізь політика: звинувачення, компромати, образи чийхось родичів. Згодом Тамара чула це в ефірі радіо, читала в газетах, бачила в екрані телевізора.

Довкола роду Штефкових занять навіть через рік після їхнього одруження для Тамари снував ореол таємничості. На основному місці роботи (одному з телеканалів міста) застати чоловіка їй практично не вдавалося (приємний жіночий голос, тобто кілька голосів, хоча Томі чомусь здавалося, що один, делікатно і лагідно, аж через дріт передавалася усмішка, питав: "Я вас слухаю... Ні, на жаль, його зараз немає. Ви у якійсь конкретній справі? Щось переказати?...").

Час від часу навідувався і Шура, той самий Степановий знайомий, зі сталевого мерседеса. Його чорні вуса і золоті зуби вишкірювалися до Томи разом із незмінним букетом якихось химерних квітів (Штефко невдоволено кривився — ревнував). Цей чоловік завжди з'являвся у супроводі свого вкрай неприємного помічника з епатажною зачіскою, ланцями і сережками. Він володів платною громадською вбиральнею в центрі міста, а також заміським цехом із виробництва мінеральних вод. Тим самим, де колись працював Борис. За чутками, в одному із бокових відгалужень туалету, що розташовувався у неглибокому підземеллі, Шура влаштував наркопритон, де не тільки велася жвава торгівля різним дурман-зіллям, але й проводилися "гуманні" ін'єкції стерильними інструментами. Шура був єдиним у місті, а може й у регіоні ділером, хто мав доступ до великих партій ЛСД, героїну та навіть постачав для найделікатніших білий порошок із листя коки. Втім, очевидно, він не був власником цього добра, а лише розпорядником. Але й це, лише за чутками.

## 42

Невдачі робили його несамовитим. Він не міг нікуди подітися від люті, не мав на кому її застосувати, ні з ким поділитися. З нею доводилося співіснувати. Бити кулаком до стін чи дверей теж уже не можна — за тобою стежать і кілька таких нападів не лише спотворить потом і працею набутий імідж, але й завдасть куди серйозніших неприємностей. Таких скажімо, як профілактичні бесіди з психіатром, чи, в кращому разі, психоаналітиком. Або ще, чого доброго, копнуть глибше, і знайдуть історію хвороби, те, що він був на обліку в психдиспансері. Це, звичайно, нічого спільного із шизухою не мало, але кому тепер доведеш, що невропатології і психопатії — різні речі?

Тому потрібно приховувати свій справжній стан, свої агресивні настрої. Хочеться усіх бити? — солоденько усміхайся! Рвати чиюсь пащеку? — будь якомога люб'язніший і гречніший, як істинний арієць і галичанин.

— Не пінся, Стьопа! — сміявся з нього Шура, — я ж тебе підупріждав, що це не зовсім ті ігри, в які ти звик гратися. Я свої обіцянки виконав? Виконав. Тепер очіридь за тобою. Я знаю, ти рахуєш мене таким собі мефістофеликом: купив чесну душу за гроші... Так же ж? Ну по глазах віжу, що так, Стьопа. Тільки не треба мені врать, я ж усьо знаю. Тільки я тобі одне скажу. Нічого просто так не буває. І ти вибрав сам. Я підупріждав, так що звиняй. Я хотів помочь, ми ж з тобою ніби не чужі, ніби разом училися і разом девок ходили трахати, як пацанами були. Тільки от пиздитися двір на двір ти весь час сцяв. А я не. Я ходив...

Степан кусав кутики посивілих вусів і тер долонями підборіддя та вилиці.

— Послухай, Саша. Ну, я ж не можу більше в цьому жити. Ну, люди довкола якісь живуть. Вони ж мене за останнього мудака мають.

— Так що ж, мають — ну і хай собі мають. А ти їх май. В дупі чи у пизді. Крім того, вони же праві. Треба працювати, Стьопа. Наше діло правое, ми победім. Якщо ми пропхаєм своїх кандидатів, зможем розвернутися крутіше, легалізуватися, і тоді заспіваємо іншої. Не треба вже буде відстьогувати такого бабла як щас. Це ж, бляха, придумали, обдирати народ чесний. До нитки. Ми їм мусимо показати, Стьопа, поки вони нас не прижали...

— Я більше не можу, Саша. Я видохся. Я боюся. В мене вже 2 судових позови. Мені цих грошей не вистачить навіть, щоб розрахуватися.

— Не боїсь, Маша! Всю устроїм. Ти ж в очах нації вже якби герой. Як мінімум Гонгадзе. Борець за справедливість. Суд ми тобі в пользу зделаєм. Піде як по маслу. Ти ж знаєш, без злого умислу навіть найгіршу чорнуху можна толкати в кефір — і ніц тобі за то не буде... Ну шо, давай по соточці? Ну, чого головою мотаєш як бик? Давай, давай. Ти ж мужик, бляха, а не баба якась. Ну, залпиком, раз! Маладец!.. Отак і далі.

Степан невпевнено хитає головою. Його пече в грудях, холодно і нестерпно, ніби там зима...

## 43

Тома ліниво потягується у ліжку: до вже позеленілих гілок за вікном липне мокрий сніг; вітер, хурделиця. Варто лише трохи відхилити ковдру — і холоднеча загрожувє вторгненням на суверенну територію ранкової дрімоти. Степан швидко вбирається і дивиться на жінку зі злістю — йому здається, що вона не має права так ніжитися, коли він страждає, напівпрокинувшись, тремтить від холоду в неопалюваній кімнаті. Вмикає камін, проте одразу ж і вимикає: доки повітря розігріється, його все одно вже тут не буде, а жінка хай тохи померзне так, як зараз він.

День не віщує нічого приємного — вітер січе маленькими мокрими крижаними брилами в очі, задуває їх за комір, навіює передапокаліптичний страх. Відсутність неба і залляті вологою чорні стіни. Здається, негода ніколи не завершиться і зима триватиме довіку.

Все, чого він досяг, обертається на фікцію. Воно йому не належить, лише дано в користування, як забавка. Він і ставиться до власних речей, наче до готельного майна — боїться залишити бодай дактолоскопічний слід чи подряпину. Нічого свого, все чуже: чуже місто, чужі друзі, чужі люди і навіть дружина не його. Степан ховається від вогкої пронизливості в офісний півморок. Агресивно щось відказує прищастому охоронцеві, дратується, коли той не вірить і вимагає посвідки.

— Ви розпочинаєте свою службу з доволі невдалого вчинку! — цідить крізь зуби Степан, хоча йому кортить верещати на весь голос інше: "Ти звільнений, козел!!! Пішов звідси!!! На х...!!! Я сказав: на х...!!!", і кинутися в істериці на цього недоумка з кулаками.

Треба буде подбати, щоб він більше не з'являвся на студії, — відзначає подумки Степан. Сказати Жорі, хай підшукає кмітливішого хлопця, — потроху заспокоює він свої розхитані нерви. А цьому мудакові буде наука. Щоб знав, хто є хто.

Він втомлено падає у безлике офісне крісло, пожбуривши зібганий плащ на стіл. Навіть не вмикає комп'ютер — не зосталося сил. Всі пішли на роздратування. Треба себе контролювати, треба себе тримати в руках! — зціпивши зуби, проводить Штефко автотерапію. Нарешті серцебиття вгамовується, руки перестають дрижати.

Він впадає у стан дивовижного заціпеніння, що межує з протрацією. Його охоплює хвороблива апатія, настільки сильна, що у цю мить він би й пальцем не поворухнув, щоб врятувати своє життя, станься якась загроза. Байдужість і нерозбірливий погляд дебіла в чорне дзеркало монітора. Тиша. За стіною гримить музика в ефірній радіо. Телебачення ще спить. Однак мине кілька хвилин — і озвуться вчорашні новини, потім ще кілька заздалегідь підготованих програм, нарешті трохи свіжаку і фільм. Сьогодні він за старшого. Потроху скидає із себе заціпеніння, починає ворухитися. Спочатку вмикає екран, потім вирішує засмикнути жалюзі, щоб не дратувати себе похмурим пейзажем із закіптюженими трубами заводу на обрії і чорним димарем кондитерської фабрики у дворі офісу. Два підприємства у місті, які ще працюють. Все решта давно законсервовано, розібрано, вікна цехів вибиті каменюками, подекуди вибрані дбайливими працівниками. Крізь величезні пройми в спорожнілі приміщення навідується тільки вітер. Недобудовані монстри машинобудівної індустрії пороззявляли пащеки своїх цехів, але там тепер скрізь росте бур'ян — на бетонній підлозі, у стелі, під перекриттями...

Степан намагається себе переконати, що він робить вірно, що люди, яких він мусить підтримати — справді гідні цього, а ті, кого слід дискредитувати, — навпаки потвори. Марно. Він загруз у гімні і виходу із цієї клоаки немає. Тільки вниз, до дна. Згнити в їхньому смороді, серед них. Травка, макова соломка, потім героїн. Все з красивою облицювальною плиткою, в катакомбі, поруч із справжнім сральником.

Тільки от він бачив, як Шура сам рятував того хлопця із трьома кольоровими сережками у правому вусі: той посинів, з рота текла брудна, густа піна. Ним тіпало, як у пропасниці. "Язик! Та хтось же допоможіть, суки! Дайте мені залізяку! Ложку, лом, суки! Хоч щось! Бистро!" — верещав пополотнілий Шура, який намагався втримати

тіло, що здригалося в конвульсіях. Кілька наркош сиділи попід стіною і очманіло на нього витріщалися, один блював над новеньким білим пісуаром. Нарешті хтось неприродно поволі підбіг, передав Степанові алюмінієву виделку і той змушений був простягнути її Шурі. Несміливо наблизився. Хлопець на руках у Саші широко розплющив очі, аж вилізли з орбіт очні яблука. Він вирячився, наче побачив якесь диво, не менше, ніж друге пришествя Христа. Шура вихопив із рук розгубленого Штефка виделку, вправно упхав її в рот наркомана, напружився — виступили одночасно на руках і шиї жили, рельєфно вирізьбилися м'язи. Хлопець нараз зайшовся кашлем — повітря потрапило до легень.

— Ми мусимо його відвезти, щоб він перележав, десь перебув ніч. Щоб його оглянув лікар.

"О, Господи! — нажахано майнуло Штефкові, — та він же, напевно, гомик, а це його любасик. Господи, яка гидота!"

— Їдемо до тебе, там найнадійніше! — раптом обернувся Шура обличчям до Степана.

— Та ти шо, старий, в мене ж жінка вдома...

— У мене теж. Крім того в мене вона не сама... А в тебе більше нікого не буває.

— А якщо він загнеться у мене? Шо тоді? Як я поясню ментурі: звідки в мене в хаті труп з явними ознаками наркотичного передозування?

— Він не загнеться, тільки йому нада допомогти... Ти мусиш це зробити. Ти ж християнин? Якщо ти зараз не забереш його, він просто здохне, сконає тут, на твоїх очах, старий, — Шура обережно опустив тіло на забльовані кахлі підлоги і, впритул наблизившись до Штефка, поклав йому руку на плече, зазирнув в очі й промовив: — а тоді... запам'ятай його личико, уважно приглядиись до нього, дуже уважно!... І тоді його дух приходитиме до тебе щонаочі... Ти, Стьопа, вже ніколи не зможеш спати спокійно... Короче, питання не обговорюється. Ми їдемо з ним до тебе. Викликай таксі...

Степан здригнувся від неприємного спогаду, який ще й досі мав на нього моторошний сугестивний вплив. Все довкола підв'язано одне до одного у складному неповороткому механізмі, де кожна ланка тримається за інші, але й ті, в свою чергу, підтримуються одна одною.

Потрібно пропхати узгоджених кандидатів — від влади, а в найкритичніших випадках — "мочити" конкурентів. Компромат уже наскладаний в банки, законсервований і лише чекає свого часу. Відповідні люди працюють на "журналістські розслідування", вишукуючи людей, готових перед камерами дати псевдосвідчення, звинувачуючи "чужих" у всіх можливих гріхах. А коли вдасться розкопати щось справжнє, тоді "хазяї" вже не скупляться на премії. Тільки от ніхто собі не завдає клопоту порпатися. "Мочарня" надто вже примітивна, докази притягнуті за вуха. Позови у суд натомість реальні, ще реальніші ті суми, які вказані у тих позовах...

До своїх кабінок, відгороджених одна від одної змієподібною пластиковою стіною, заходять журналісти, в "курилці" кучкуються оператори. Степан прислухається до монотонного гудіння людських голосів, дзижчання комп'ютерів і принтерів. Він ніяк не

може збагнути того, що чує від цих людей: невже вони вірять у всі ці вигадки, якими їх щодня вже протягом кількох років, годують редактори і директори? Невже можна вважати темінь світлом і пишатися приналежністю до зла? Невже є виправдання вбивствам, грабежам та іншим важким злочинам?...

#### 44

Ринок у так званій історико-архітектурній частині міста — епіцентр хаосу, смороду і розкладання. Поруч завжди повно усілякого бидла — брудні циганчуки, що нюхають клей з поліетиленового пакету, їхні батьки з непроникними чорними поглядами, що знають все і водночас не відають нічого, обрубки жебраків та алкоголіки, що маскується під знедолених в останній надії врятуватися від ломки. І просто люди, яким щось потрібно, які говорять і слухають, розвісивши вуха. Багно квакає під ногами, як піддослідна ропуха перед розтином. Його бульбашки торкаються твоїх мештів, штанів, шкіри, розносячи інфекцію безглуздої штовханини на периферію цього маленького Армагедону дріб'язковості...

М'ясники своїми товстими волохатими руками хапають ратиці, голови, тулуби, а ще — велетенські сокири, які зі свистом опускаються на плаху, де свого останнього призначення очікують розпластані рештки мертвотних знекровлених коняк і пацюків. З камінних, облицьованих мармуровою плиткою торгових рядів на рухливі натовпи покупців іронічно дивляться вибрані псячі очі, порожні котячі очниці, людські черепи. А м'ясники, регочучи, шматують туші і ще живі тіла, з яких скрапує кров. Відтяти шматки свіжого м'яса одразу заштовхують у млинці, з яких виповзає гнилий фарш... І довкола всього цього — полчища мух: зелених, синіх, чорних. Кусючих і дзвінких, наче гелікоптер. Вони обліплюють черепи, впираються своїми довгими хоботами у кістки, щоб висмоктати мізки і відкладають натомість свої прекрасні, чудові личинки...

Природним відрухом живої людини в такому місці є нудота, блювання, неприємність, смерть... Запах свіжого м'яса, методичні удари сокири, підвішені туші, гамір голосів, що лине догори і збивається у велику лайняну купу під банею цього псевдоцирку. І нікуди втекти, ніяк вирватися...

Степан знервовано метається, але скрізь, куди б не потнувся, наштовхується на однаково по-рахітичному згорблені спина, сірі плащі, перекошені обличчя, які обертаються до нього лише на те, щоб образити. І всіх потрібно розштовхувати: грубо, брутально, безжально. Чим слабшою і беззахиснішою виглядає істота попереду, тим агресивніше слід із нею поводитися. Поспішати, тікати, вириватися, б'ючи цих немічних старців і дітей поміж лопаток кулаком, ногою під коліно тощо. Відрубаний шматок сирого блідо-рожевого (таким кольором медики означають здоровий колір людської шкіри) м'яса невідомого походження відлітає від однієї з плах і впирається йому в обличчя. Сходи надто круті і йому доводиться стрибати через десяток; вже в польоті він жахається, що зламає собі ноги, а цього робити зараз аж ніяк не можна, бо на носі вибори. Під ногами кілька жебраків, що розпластали свої розшматовані тіла по квадратах тротуарної плитки, наче фігури на шахівниці... Степан обганяє якогось із сірих плащів, що продовжують оточувати його, і ненавмисно, ногою жбурляє іржаву

металічну мисочку з кількома сірими копійками: жалюгідний виторг безногого каліки за весь день. Посудина підстрибує догори, перекидається, копійки з неї розлітаються на всі боки. Інвалід підводить до Степана свої червоні ненависні очі, підводиться на двох кульнях і ... плює в обличчя...

Він прокидається, важко дихаючи. За вікном місяць уповні, свище вітер і гавкає, майже завиває пес у сусідньому дворі. За винятком цього — тиша, старшенна німотна тиша, не чути навіть, як дихає його дружина.

Піт на чолі, руках, грудях. Він підводиться, виходить в коридор, до кухні, з якої сочиться промінчик світла. Там хтось є. Жінка сидить на стільці з ногами, у самій нічнушці; курить своє погане Марльборо, п'є чай і читає книгу. Вони перекидаються із Степаном навіть не словами, а лише поглядами. Він нахиляється до неї... бере з її рук склянку холодного чаю, самої заварки, майже чефіру. Тремтячою рукою наближає до рота, робить кілька судомних ковтків.

— Щось сталося? — мляво запитує Тома, у голосі якої немає ні крихти співчуття.

— Сон, — пояснює радше собі Степан, — тільки сон і нічого більше. Я перекинув ногою мисочку із заробітком жебрака.

— То й що? — дмухає синім димом в обличчя чоловікові Тамара, — йди назад, знову засни і поверни йому те, що винен. Знаєш, як чоловік банує за втраченим? Може, то його останні копійки і він не має за що поїсти уві сні. А може, для нього то зовсім не сон? Може і для тебе — не сон?

Степан відсахнувся: у жінці було щось відьомське: розпущене волосся з сивинкою у кісці і біля скроні, недобра усмішка, почорнілі очі. Він захотів перехрестити її, але рука не слухалася. Він бурмотів "свят, свят, свят", а дружина раптом розреготалася моторошним потойбічним сміхом і... він знову прокинувся. Тома спала поруч, теж неспокійно і знервовано: кидаючись з боку на бік, зітхаючи і стогнучи. У вікно зазірав місяць уповні...

Степан обтирав піт з чола і з-під пахів, коли згадав, як це було насправді: мисочка з кількома монетами, необережний порух ногою у штовханині, дзеленчання посудини, яка аж радісно підстрибує, ударяючись до асфальту. Монети врозсипну. Циганчук, який жебрав, дивиться вовком, але мовчить. Степан прискорює крок, він не відчуває нічого, окрім всепоглинаючого роздратування...

## 45

Мирон Павлович поспішав додому. Щоразу, подумки означаючи так свою дію за звичкою (словесна констатація фактів стала безглуздою нормою життя одразу після того, як його затягли у це божевілля), він жахався своєї безпритульності. У нього немає і певно вже ніколи не буде дому. Двадцятип'ятирічна дружина зараз невідомо де і особливих причин надто довіряти їй у нього немає. Про це вже скрізь і всюди горляють конкуренти. На одній із мудацьких листівок, які від нього останнім часом старанно приховують, щоб бува на вибити з колії, не травмувати, не деморалзувати, бо ж попереду ще десятки зустрічей з виборцями, прямих і кривих ефірів тощо, його названо "дебільним рогачем".

Самому ж доводиться вести життя аскета і відмовлятися від жіночого товариства у найбезневинніших випадках, щоб супротивники не використали це, як компромат. Та це ще можна стерпіти. Але коли тебе б'ють ззаду, нижче пояса, болісно і підступно — вже ні. Вони, звісно, працюють професійно, нічого казати; але яке йому до того діло. Він один, сам, як палець. Всі ці люди зараз із ним лише тому, що випадок обрав його прапоронесцем і найпомітнішим місцем цього цілеспрямованого бронепотягу, що на всіх несеться у парламент. Вони могли би чудово впоратися без нього, називаючи лише прізвище і демонструючи народові тільки видимість кандидата (не так далеко у нашому майбутньому боротьба гумових кандидатів, паперових кандидатів, віртуальних кандидатів).

Мирон Павлович після кількох інцидентів уже не тримав водія: він більше не довіряв нікому, крім себе. Паранойя руйнувала його мозок щосекундним страхом. Він вже втомився боятися, але все одно нічого не міг з собою вдіяти: кожної миті Мирон очікував постріла в спину, удару збоку, ДТП, вибуху... Його тіло боялося перебувати в цьому просторі, всі нейрони готувалися до ударів і раптової смерті... Він весь стиснувся, швидко посивів, а обличчя вкрилося павутиною зморщок. Погляд втратив рішучість і цілеспрямованість, розм'як, наповнився вологою і сумнівами.

Мирон спинив авто посеред невідомої йому вулиці, яка під гострим кутом спадала з високості центру в долину однопверхових околиць містечка, оточених чорним гілляччям садів, перекиданими грудками землі присадибних ділянок. Він заплющився, втопив своє тіло у зручному шкіряному кріслі, сповз у ньому так, що колінами вперся в панель інструментів під кермом. Далі йти нікуди. Немає друзів, жінок, сина, немає нічого. Одна "справа життя" в минулому, інша — така ж фікція — ще попереду, але чого вона вартує?

У дзеркало заднього вигляду він помітив, що метрів за двадцять позаду спинився рідкісний для цих країв сріблястий лімузин. Побачити тут "мерседес" чи ролс-ройс така ж дивовижа, як уздріти на вулицях тигра або динозавра. З авто вийшли два дебелих хлопці і демонстративно наблизилися до Миронового БМВ. Поки вони йшли, поволі, розважливо, курячи і спльовуючи просто себе, чоловік встиг зачинити усі дверцята. Двійця спинилася поруч із автомобілем, один із прибульців зігнувся і зазирнув у вікно. Мирона обдало холодним потом — до скла, наче муха, приліпилося бридке абсолютно неспотворене інтелектом обличчя. Лисий череп, ідіотська усмішка, білі, як у зомбі щілини під відсутніми бровами. У іншого в правому вусі одразу трое сережок. Він стоїть, з сигаретою в пиці і дивиться наче кудись набік.

Мирон повертає ключ, щосили тисне ногою на газ, різко повертає важіль коробки передач, автомобіль зривається з місця, набирає ходу. Він швидко шарпає важіль ще кілька разів, перемикаючи передачі. Тільки не розганяється до 100 кілометрів на годину, як з-за рогу вискакує даїшник з паличкою. Мирон Павлович вдаряє ногою по гальмам. З-під коліс вириваються іскри і сивий дим, на асфальті залишається контрастний чорний слід протекторів. Мирон падає обличчям на кермо, обхоплює потилицю руками і завмирає: він упіймався...

Наші речі так само недовговічні, як і ми, може, навіть ще минучіші; однак в них закладена дивовижна сталість та незмінність, якої люди позбавлені; саме вони, а не ми здатні зберігати в собі минуле таким же чуттєвим, яким воно вже ніколи не постане для нас. Наші речі — це наша пам'ять. Дрібниці (такі як, скажімо, іграшковий Дід Мороз з позліткою, яка, якщо торкнутися до крихітної смішної фігурки, залишалася на шкірі) мають усі властивості машини часу, вихоплюючи із сум'яття подій конкретну мить, тим чи іншим чином прив'язану (пов'язану) саме до них.

У того Діда Мороза (чи Волохатого Миколая, як тоді називав його Марко) до маківки була причеплена шнурівка, теж вкрита позліткою. Саша любила тримати іграшку за цей жовтуватий мотузок, намотувати його на пальці; притуляти річ до обличчя. Її щоки потім зблискували на світлі крихітними зірочками, наче то був грим кіноакторки. Вони почепили Діда Миколая над дверима при вході — Марко забив у деревину цвяшка, але спершу — пальця. Він заскавчав, наче побитий вуличний пес, застрибав, розмахуючи долонею і закочуючи від болю очі.

Саша співчутливо торкається хлопцевого плеча, він обертається, крізь сльози дивиться на неї, і бачить — всього за крок — її великі, переливчасті очі, червонясту сітку судин у білку, чорні бездонні зіниці, розливу нафтову пляму очних яблук. Їхнє дихання стикається: тепла вуглекислота із домішками запахів з'їдених яблук, супів, картопляного пюре чи ще якоїсь гидоти, шлункових соків: кислот і лугів... Палець синіє і брякне, біль проривається разом із пульсом, смикаючи руку наче електророзряд. Вона гладить його долоню своєю. Підносить її до обличчя, до уст, схиляється і злегка цілує... Йому перехоплює подих від цього лоскітливого торкання, від дмухання, що збуджує шкіру ніжністю...

Все наступне життя він пам'ятатиме цей дотик (невинність втрачають лише раз — навіть чоловіки), жодна жінка вже не зможе витіснити із спогадів цей хиткий розпливчатий образ, цей міф, цю легенду, мрію, яка, навіть здійснившись, не стала реальністю, і, спотворивши себе ж, не вивітрила з мозку ореолу юнацької романтики.

#### 47

Більш, як півроку тут зима — не температурна, не календарна і навіть не географічна, а просто — зима. Холодне, аж мокре повітря робить шерехатою шкіру обличчя і рук, холодні люди викликають шершавість духу. Терпнуть пальці, бо погано циркулює кров, у долоні заходять шпари, обвітрюються уста. Сніг здебільшого брудний, чорношкірий...

Крихти на столі, переривчатий білий слід від олівця, що є засобом проти тарганів — таких собі всюдисущих брудних корчиневи́х комашок із багатьма лапками і вусиками, які жеруть все, що є довкола — від жовтих сторінок неторканих книг до крихітних шматочків людського м'яса. Так вони (люди) і зникають — кавалок за кавальчиком їх переносять зі скелету в брудні смердючі нірки, де аж кишить від мімікрійних порухів маленьких потвор...

#### 48

Аня боялася залишати п'єц увімкненим на ніч (пам'ятаючи надто про пожежу в сусідстві, яка трапилася ще за часів її раннього дитинства — низький сизий дим, який стає все густішим, сморід розплавленої синтетики, нестерпне завивання пожежних авто, які над'їздили щоп'ять хвилин, чийсь відчайдушні зойки, вигуки людей в чудернацьких уніформах, за кіношними діями яких вона спостерігали з безпечної віддалі батькових рук; нарешті кілька попалених тіл, яких винесли лікарі, не подбавши про те, щоб захвати їх від пожадливо-переляканих поглядів у простирадла); тож вранці у її височенній безрозмірній кімнаті панували зимні протяги. Тепло, здавалося, зберігалося, лише у верхніх, злегка заокруглених схильним до химерств архітектором, кутках приміщення, поміж масного темнорного густого, наче кілька тижнів неголене волосіння під пахою, павутиння.

Аня працювала акушеркою в жіночій консультації за двохзмінним графіком. Тричі на тиждень їй випадало чергувати по обіді; в такі дні зранку вона могла досхочу наніжитися у ліжку. Тепла перина, якою Аня обгорталася з усіх боків, щільно притискаючи до змерзлого тіла, зберігала залишки вечірнього затишку, аж доки у кімнату не поверталось після нічних мандрів сонце — за будь-якої, навіть найпасмурнішої погоди, у певну мить воно з'являлося просто перед нею — величезний розплавлений диск, що пропалює хмари, віконниці, скло, очі, мозок...

Тоді схоплювалася; змерзле тіло починало тремтіти, геть вкривалася гусячою шкірою. Втім Аня любила якнайдовше залишатися голою. Вмикала музику — якнайгучніше, щоб помститися сусідові зверху: ще безвусому пацанчику, котрий любляв стрясати стіни потужним рок-н-ролом. Вона натомість слухала дешеві "піратські" касетівки із записами бездарних попсачів, що на примітивні електронні мелодії накладали невибагливі напівримовані, здебільшого російськомовні тексти.

На журнальному столику у вічному хаосі лежали: розкидані жіночі журнали, позичені у сусідки-цигаки; кілька подовгуватих коричневих дамських сигарет із напонадженними фільтрами, хоча й ще нескурені (теж позичені, до слова); набрякла, вительбушена у поспіху косметичка, із якої стирчали помада, пластмасова щітка для волосся та поламане дзеркальце, на яке вона якось необережно сіла...

Запалює якийсь шмат тканини або подертий аркуш паперу і кидає в роззявлену пащеку печі — там жадібно вибухає вогнище, пахкаючи їй в обличчя жаром. Мине ще чимало часу, поки нагріються стіни печі і вже потім повітря. Аня поспіхом вбирається...

Вмиватися доводиться на кухні — над маленьким порепаним рукомийником. З балкону до Ані долинали пронизливі крики старої циганки, яка матюкає свою доньку. Це сусідство вже давно її втомило, як втім і все, що пов'язане із теперішньою ситуацією — і будинок без вигод, без комфорту, без нормальної повноцінної кухні, ванни, туалету, і робота в товаристві тупої старої докторки, яка сікається до неї з приводу чоловіків, коли ті приходять провести її додому, і вимагає скурпульозно вести безглуду і нікому не потрібну документацію...

по з'яві її шефиня.

— Хто — ми? — не "врубується" одразу дівчина.

— Ну, ми — партія "акушерки — за демографічний вибух!". Я тебе запрошую... Там, десь за тиждень-другий буде атестація. Я тобі, певно, допоможу, Аню, бо, сама розумієш... Ми ж всі свої. Мусимо якось давати собі раду самі. Один одному помагати... Але зараз мусиш піти з нами. Нам люди потрібні. Ну, щоб виглядало. Щоб маса була... Наша головна сьогодні залишає чергувати Швадченко, а всі решта йдуть на мітинг, все погоджено зверху. Сам губернатор дав добро...

Аня відчуває у коридорах міцний, наче від сечі, запах дешевих парфумів. Попід стінами застрахано тиснуться навпіл зламани вагітністю жінки. Наймолодший років 14, максимум 15. Живіт вже більший за неї. Поруч із затятим обличчям дитини — заплакана матір, яка безперервно посипає її докорами.

Для більшості повитух цей безглуздий мітинг — свято. Крім обіцяного продовольчого пайка (який дають у разі підписання "меморандуму" — обіцянки проголосувати за "демографічний вибух"), є ще й зайва нагода "блеснуть" своїми принадами перед сотнями чоловіків у самісінькому центрі міста. Тільки от ті чомусь не цінують їхніх відчайдушних старань — заполітизовані очі палають ненавистю, в кутиках уст густа піна злоби...

## 50

— Хочеш афоризм, старий? — вишкірює свої обкладені каменем і нальотом жовті зуби Марко, випадково уздрівши мене на вулиці (хоча яке там випадково? В цьому маленькому містечку випадково можна хіба не зустрітись), — Тільки вчора вичитав. Мені сподобалося: дуже влучно і головне — актуально.

Марко за кілька передвиборних місяців, в які ми майже не бачилися, змінився до невпізнаваності: схуд, зблід, майже вицвів. Проте якось мобілізувався, почав щодня голитися, і погляд його, раніше такий млявий і розфокусований, тепер став запальним та наче трохи божевільним.

— Ну що ж, коли так вже не йметься — давай.

Він усміхається.

— Кожний має право на помилку. Щоб усі змогли його реалізувати, існують вибори.

— Не смішно, — кажу.

— А що — хтось обіцяв, що буде смішно? Анекдоти колись вичерпуються. Приїдаються. Гомеричний регіт зазвичай передує нервовому зриву або депресії. Перемога цілком не видна. Ми в лайні по вуха.

Я пропускаю повз вуха ці слововиливи, загалом дуже характерні для Марка. Нецікаво. Нецікаво вже все. У нас обидвох (а чи лише у нас?), здається, геть зникло щось дуже потрібне в житті — якийсь живчик, джерело щоденного натхнення, рушій вигадок і кмітливості, щось, що стимулює до найбуденнішої праці, що робить її стерпнішою і створює ілюзію потрібності того всього, що було, є, буде і вівіки віків. Амінь.

Передвиборним (та й взагалі) світом править нудьга. Коли вже все приведено у

стан цілковитої і остаточної бойової готовності, коли зброя нагострена і витягнута з піхов, коли забрала опущені, і сурма грає — турнір розпочався! — раптом стає до млюсності нецікаво, чим усе завершиться і хто, врешті-решт, переможе. Ти знаєш, що зараз, як і минулого разу, побачиш просто море крові, оголених кісток та мізків, і, хто б не переміг, однаково він не подасть тобі руки завтра...

— Ти на мітинг повитух? — цікавлюся я.

Марко киває головою.

— Я теж. Вперше за кілька місяців маю справжню журналістську роботу, а не займаюся штабними збоченнями. Замовили з Києва матеріал про це курвисько. А в мене аж руки чешуться їх провчити.

Марко з розумінням знову хитає головою — але в очах його лише втома безсонних ночей, що розповзається нижче, роз'їдає обличчя наче нерозведена кислота.

Чуємо мляву ерзацоркестрову музику, яка народжується десь далеко, потім раптом ближчає, вигулькує, наче з-під землі — і вже з-за рогу вулиці назустріч нам крокують яскраві стрічки, кольорові латексові кульки з написами "...фічний виб...", "...ух демо...", зімкнені шерехи з лютими обличчями кобїт передклїмаксового віку, а довкола діти. Земля двигтить від по-військового викарбуваних в асфальті кроків, від скреготіння їхніх зубів, від жадоби влади і помсти ворогам. Вони оточені вартою дітей, вони ховаються за їхніми розгубленими безжурними обличчями.

— То не Аня? — запитую я у Марка, уздрівши в натовпі знайоме обличчя.

Він, здається, мене не чує — його обличчя кам'яніє, починає синіти, наче з ним от-от має статися серцевий напад. Страх витріщує йому очі: невмотивований панічний тваринний жах перед натовпом, що насувається. Він боїться бути розчавленим, зім'ятим, потоптаним. Ще мить — і він дремене звідси, навіть не намагаючись більше вдавати, що все гаразд, не дбаючи про те, як цю безславну втечу сприйматиму я чи інші. Страх переможе його, здолає, розчавить; зведе нанівець усі плекані роками суспільні інстинкти: вміння гречно поводитися, відповідати певним вимогам оточення, дбати про імідж.

Я, перейнявшись на мить цим враженням, хапаю його за руку, щоб вберегти від падіння — і це несподівано діє: погляду його повертається чіткість, за кілька напружених миттєвостей зникає заціпеніння м'язів обличчя.

Натовп уже зовсім поруч, ми навіть вирізняємо на віддалі пострілу риси облич, зуби з-поміж усмішок, сивину у вусах відеооператора, криваві пелюстки у букеті чоловіка, що розгублено борсається в жіночих тенетах, марно намагаючись щось дізнатися у якоїсь товстої незворушної кобїти; чуємо гиготіння, мляві слова і шурхотіння кроків, не таких вже й чітких, як це здавалося на віддалі. Люд продовжує тупо йти, зовсім не помічаючи нас, і вже й я сам піддаюся цьому сугестивному враженню, злякано задкуючи, шпортаючись за бордюру. Але обличчя вриваються в нас, оточують нас і продовжують йти крізь нас, аж поки процесія не впирається в Аню — і вона пізнає спочатку Марка, а потім вже й мене. Її штовхають в спину, нас тіснять вбік, хтось простягає руку, щоб вхопити дівчину і затягти її знову в круговірт хаосу. Я

виловлюю обидвох — Марка і Аню — з черева безглузлого руху, і тягну на узбіччя, де трохи спокійніше: лише ланцюг цікавих із вираченими очима.

— Мені здається, — раптом проронює Марко, — інколи здається, що ми бачимо не те, що слід бачити, не основне. Вхопитися поглядом за дикий порожній вигук із нічогості — це ж слабкість, нищість... Ми дивимося на другорядне, відзначаємо прірву зайвих подробиць, але нічого посутнього не бачимо. Все ж основне відбувається зовсім поруч: за рогом, або й за спиною. Треба тільки зуміти побачити, треба лише вчасно озирнутися і не спокуситися на примітивну ходу безглуздості.

Він вмовк, засоромившись сказаного, засоромившись нас із Анею, засоромившись себе.

— Може, ходімо, вип'ємо якоїсь кави чи пива? — пропоную вже й сам несміливо, вражений їхнім спільним страхом, що наче якась моторозна таємниця, назавжди поєднав ці напівзомлілі від непевності душі.

Аня зраділо хапається за мою ідею, згоджується швидким кивком голови і, вхопившись рукою за шию та прокашлявшись, каже, що їй просто необхідно промочити горло. Ми обидвоє зиркаємо на Марка, який враз похмурніє, і якимось непевно буркнувши про термінову конфіденційну зустріч, вже усміхається до нас.

— А ви йдіть собі, йдіть. Може навіть не так, — помітивши заперечення в очах Ані, яка, було, поривалася за ним, змінив тактику Марко, — ви скажете мені, де сидітимете, і я потім, коли все залагоджу, до вас приєднаюся... — він знову посміхнувся чомусь у собі, — можете мені навіть замовити якогось світлого пива. Тільки не "Кобилянського", ти ж знаєш, я не перетравлюю цю сечу...

## 51

— ... Я боюся старості — боюся немочі і дряблості, яловості і постійної болі. Боюся стати маразматиком із вицвілими, вкритими плямами очима, що ходитиме під себе... Я не хочу жити у інвалідному візку, не хочу, щоб хтось постійно підставляв під мене судно, кривився від запахів майже твердої, зеленувато-бурої сечі і подумки бажав мені якнайшвидшої смерті. Я хочу спинити це, спинитись і подумати, спинитись, щоб подумати, бо мусить же бути на це якась рада...

Спочатку думаєш, що воно може статися із будь-ким, крім тебе. Лише не з тобою. Врешті, навіть якщо воно станеться, то є ж ще час. І якимось то воно буде. Якимось воно буде... Але твоя історія поступово перетворює тебе на труп. І робить це настільки вправно, ковтаючи тебе поволі і водночас швидко, що ти звикаєш, примирюєшся, загусаєш. Закисаєш у цьому... Врешті, вже не думаєш. Помирання стає твоєю суттю, ти переймаєшся лише окремими кроками свого відходу, втративши спроможність задивлятися вдаль...

Спочатку сивина у вусах і бороді, що залишається на лезі бритви після гоління; потім тонкі зморшки, які наче павутина муху, обплутують обличчя; а ще мішки під очима, задишка, втома, хвороби, а далі лише хвороби, випадання волосся, яке вранці вкриває подушку, яке застрягає у гребені... Якщо тобі за сорок, ти прокинувся і в тебе нічого не болить, отже — ти вмер, — казав мені один знайомий лікар, який останніх

півтора десятки років поволі спивається в паталогоанатомічці, бавлячись із трупами... Нещодавно він відростив собі кучеряву козлину борідку, тільки от голомозий вже давно... Всі вони починають хропіти, навіть жінки, у нирках і жовчі збирається пісок, курці жовкнуть як багаторічні аркуші паперу, алкоголіки коричневіють і помирають... Або їх вбивають за дві гривні малолітні колеги із сусіднього двору, вирвавши із лавки штахетину з цвяхами і увіп'явши її кілька разів у мозок...

Я боюся старості, але цей страх, як і страх смерті, стає дедалі меншим, можливо тому, що все вже незворотно, що маховик закрутився надто швидко і навіть щось виправити вже запізно... Тільки от мусить бути якесь пояснення хоча би, якщо не рада. Мусить бути, інакше навіщо все?... Навіщо?...

## 52

Я (він, вона, вони) прокинувся на світанку. Нагло витягнутою з-під ковдри шкірою пробігла дрож передчуття. Повітря було, як завжди у таких випадках, різке і холодне. Сіріло: сонце ще не зійшло, однак його обіцянка вже додавала крові у небо, вихоплюючи з п'їтьми стіни і асфальт. Кухонний ілюмінатор визирав просто у прямокутник "хрущовського" дворика — наче тюремного, що викликає клаустрофобію. Єдиний вихід (також прямокутником) з'яв угорі, поміж дахами, і туди був спрямований погляд почервонілих від безтями і довгого очікування ранку очей. Судини полускались від кави і цигарок. Криваві прокаринки віддзеркалювали хмари на волі і віддертий тиньк, з-під якого сіріли квадратики цегли...

Зібратися не вартувало нічого — закинути ще кілька консервних бляшанок у рюкзак; перевірити, чи добре складений намет, вдягти джинси, сорочку, жилетку. Присісти на кілька хвилин, відчуті від нетерплячки і лячного очікування підхід калу до ануса, випорожнитися, зайняти кілька зайвих хвилин сигаретами і ще однією зайвою кавою. Нарешті встати, відчинити кватирку, пожбурити недопалок кудись у двір, на голови двірників, вдихнути на повні легені справжнього повітря, усміхнутися до себе і вийти...

Зберемося на майдані, під ратушею. Кілька чоловік уже віддавна сидітиме на камінних огорожах ще чорних від вчорашнього дощу клумб. Всі ми скидаємося на звичайних туристів; лише ця подорож — назавжди, як стрибок без парашуту. Вітер нервово шарпає фану на шпилі, вікна навколишніх будинків, посопуючи, сплять. Патруль, очолюваний гостроносом псом, позирає на нас недоброзичливо, певно попереджений зазделегідь. Очі, затінені козирками кашкетів так само червоні від неспанья. Вони випромінюють флюїди злості.

Час ще не настав, але дехто не витримує і починає розмотувати транспаранти. Доводиться на ходу змінювати план і завчасно ставити намети. Пес рпатом загавкав, патруль знову наблизився...

## ЧАСТИНА 8

## 53

Штаб міститься у напівнедобудованому корпусі колишнього санаторію. Під офіс обладнано лише кілька бідно вмебльованих кімнат, з лунким лінолеумом та

безперервним гудінням комп'ютерів. Довкола — пустка і забуття. Надтріснуті прямокутнички цегли, холодний (ноги промерзають навіть крізь найтепліше взуття) бетон підлоги, з якого втім уже вибиваються пагінці молоді берези; порожні очниці вікон.

Колись тут буяло життя, на мінеральні води приїздили секретарі партії з молодими вродливими секретарками чи секретарчуками; за газонами доглядав по-німецькому акуратний дідок із жовтим обличчям та незмінно розкуреною люлькою; з розпорпаних клумб охайно підводили голівки напівдекоративні одомашнені чорнобривці та (дике сусідство) крихітні троянди. А зараз скрізь запустіння і руйнування... Дідок, певно, давно помер, траву косять лише раз на рік, коли вона вже сягає поясу, — сіно для худоби заготовляють господарі сусідніх садиб, чиї дружини належать до нечисельного медперсоналу закладу.

Трасою, що за кількадесят метрів від центрального корпусу, перетвореного підприємливим головним лікарем під грант якогось міжнародного благодійного фонду у богадільню, з шипінням мчать повз заховані у хащах будівлі автомобілі та міжміські автобуси. Водії вже віддавна наче й не помічають перекошеного кубика автостанції з іржавим написом УРОРТ, якого увінчують пасма блідої трави, і пригальмовують лише на те, щоб уникнути зайвої небезпеки при крутому повороті, що трохи оддалік. Втім один із віддалених корпусів екс-курорту все ще використовується за основним призначенням — геть знудившись від колупання в зубах мобільниками, сюди приїзять на своїх сріблястих і вороних мерседесах та ролс-ройсах представники нової касты. Їхні авто зрідка вигулькують на вибоїстій ґрунтовій дорозі, щоб, звіявши стовп куряви, на кілька днів зникнути у напрямку гір: поковтати "на халяву" чистого повітря та побавитися "лоном природи". Звичайну криничну воду цим пересиченим недоумкам продають дорожче, ніж бензин, під виглядом енергетичної лікувальної мінералки. Але побавившись кілька днів у аборигенів (втім, не позбавляючи себе жодного із урбаністичних задовольень, як то: джакузі, відео, якісного алкоголю, жінок, та ще й яких! — тілистих, округлих, із отакеними ділками, породистих, наче корови!), вони знову знуджуються і повертаються до своїх міських двоповерхових квартир та будиночків — до шуму людського багатоголосся, автомобільного гардимеру, скреготіння гальм і металічних мелодій їхніх мобільників у фотополімерних посткарієсних пломбах.

А от хто вже ніколи звідси не втече і не повернеться — це мешканці притулку. Здається, в якійсь із північно-східних (на думку європейців — примітивних) культур, надходження немочі означає вирок. Молодші і ще здатні подбати про себе родичі повинні допомогти своїм віджилим предкам зібрати мінімум пожитків і вирушити якнайдалі від поселення, де старець на самоті, подалі від сумління і щоденних клопотів молоді, dokonує свій життєвий шлях. Він поволі замерзає, тихо згорбившись над стягнутою тонкою плівкою криги ополонкою, в якій годі сподіватися впіймати бодай найхудішу рибину.

Спосіб життя і суворі зовнішні умови примусили ці народи заради виживання

відмовитися від такої розкоші, як старість. У них рекордно низька тривалість існування людської особини, як самця, так і самки.

Втім, мені важко уявити, що б сталося, якби закон і звичай дозволив (примусив) позбавитися старців у нас. Бачу довжелезні черги до таких от притулків — це при тому, що тут стовбичать у сподіванні зіпхнути своїх кривняків на дбайливий догляд медперсоналу ще найгуманніші. Інші ж не гребуватимуть і замовними евтаназіями — руками спеціальних кілерів добиватимуть старше покоління: щоб не мучилися!...

Їхня присутність відчувається щохвилини — і у надмірній тиші, німотності якої тисне на вуха; і у згорблених постатях, що безладно кульгають; часто, заблукавши, вони забрідають на нашу територію, щось розгублено шамкаючи один одному беззубими ротами. Їх виловлюють кремезні медсестри та санітари, вбрані у теплі уніформенні куфайки.

На брудних і смердючих штанях у багатьох старців незмивні плями їхньої власної сечі. Ходіння під себе, памперси і енурез, заплилі білком погляди, за якими згубилося щось важливе — ось і все, що залишилося від десятків людських доль, від тих чорнобрових красунь і струнких легенів, які поволі жовкнуть у запилюжених фотоальбомах...

## 54

Я одразу їх попередив, що це безглузда ідея — заради економії коштів та часу харчуватися в притулку. Ніби й час для нас вибрали такий, щоб ми не могли перетнутися із старцями, ніби й їжу обіцяли геть іншу — куди стравнішу і гострішу... Але вже в перші відвідини величезної їдальні хлопці зрозуміли, що помилилися. Запах немочі та розкладання в'ївся у кожен сантиметр повітря, у кожен стілець, стіл, тарелю, ложку, горня. Ми мовчки і напружено працювали щелепами. Я знав, що інші думають про те ж саме, що і я: вони уявляють собі, як безпомічні обісцяні істоти, від яких тхне гнилизною скорої смерті, схиляються над цими ж тарілками, тремтячими руками підносять до пожовклих пожованих облич ці ж ложки та виделки, запихають шматки їжі у беззубі тремтячі роти, з яких вона знову випадає на ці ж столи...

З велетенської кухні долинали безперервне дзеленчання, шипіння, розмиті вигуки. У випрілому одязі вибігали огрядні жіночки з алюмінієвими казанами в руках. З ними крізь отвори дверей у залу вривалася пара, задуха і сморід немитого начиння.

Поруч із нами запобігливо крутилася завгосп цього комплексу, якій перепадала копійчина з нашого харчування. Очевидно, вона подбала про те, щоб залу до нашого приходу відпуцували, позбавляючи її найменших ознак присутності старців. Якби ми не знали, що тут притулок, то, певно, не одразу й помітили б, де харчуємося. От тільки біда наша була в тому, що ми знали... Жінка із до потворності великою головою, великим носом та повними губами щось сюсюкала, складаючи уста в трубочку, безперервно сміялася до нас без жодного приводу, оголюючи нерівні, надламані зуби — і від цього всього ставало ще гидкіше. Ніхто не насміввся відігнати її, як бридку муху, всі увігнули голови в плечі і навіть наш жартівник і невинуватий цинік Васько похнюпився і мовчав. В його окулярах відбивалася тепер не сторінка з інтернет-

новинами, а бліда розварена фрикаделька, яку він довго колупав алюмінієвою ложкою, ніяк не наважуючись з'їсти.

Коли, нарешті второпавши, що вона нам заважає, господиня відійшла від столу, ми не змовляючись заговорили про нову харчівню. Однак, з'ясувалося, що в Кобилянську немає жодного порядного ресторану.

— Я обійшов усі місцеві заклади, можете мені повірити, — поклав руку на груди з правого боку Васько, — гидота рідкісна. Там дешево, тільки от обстановка анітрохи не краща, ніж тут. Совдеп. Тут же ж нікому не потрібен нормальний ресторан. Кільканадцять чоловік, що можуть собі дозволити цю розкіш, безумовно, якось собі раду дають. На таку кількість місцевих багатіїв — та й навіть багатство їхнє просто курам на сміх! — жодна порядна забігайлівка не окупиться. Малі міста вмирають, хлопці. За що і вип'ємо. Тобто, за упокій...

Він підніс до роту склянку зеленуватого кольору із вісьмома гранями і уважно повчав вивчати її вміст — такого ж зеленуватого кольору рідину: очевидно, компот із сухофруктів, бо в ній плавали розварені шматки колись яблук та грушок. Хтось із наших нервово гмикнув. Інші розгублено вступилися в тарілки, нервово мнучи в них виделками залишки каші. Тут прочинилися зовнішні двері їдальні і до зали увійшов один із старців. Він, напевно, спізнився на обід чи заблукав і його вчасно не могли знайти. Мішок штанів на дідові настовбурчився, полатаний светр перекосився. Дід йшов згорбившись, трохи випроставши вперед руки: він недобачав і, мабуть, після кількохразового, досить болісного зіткнення зі сторонніми предметами, виробив звичку промацувати простір перед собою пальцями і долонями; відчуття доторку живе у людині найдовше, воно не зраджує нам навіть тоді, коли всі інші вже давно перестають служити, навіть тоді, коли... З кухонного вікна йому щось непривітно рывкнули, але їдло таки дали: дідок обхопив піднос з тарілками обома руками, наче обійняв найдорожчу людину і дрібними кроками пошкандибав до найближчого столика. Нас він не помічав. Незграбно сівши — за крок від столу — він жадібно накинувся на ще гаряче "перше" (йому, певно, дали ті ж "елітні" харчі, що й нам, тож ці страви у порівнянні зі звичною якістю тутешнього обслуговування мали видатися бідоласі святом смаку). З беззубого старечого роту витікала слина і разом з юшкою скрапувала підборіддям та далі, на светер. Рука з ложкою тремтіла, не влучала в рот, намацуючи окропом зморщену, невразливу до опіків шкіру підборіддя чи нерівну щетину щік... Потім старий, кілька разів зригнувши, підвівся і так само повільно та невпевнено, побрів до виходу.

Зрозуміло, ніхто з нас більше не скуштував і крихти з ще майже переповнених тарілок...

## 55

Намоклий від вчорашнього дощу асфальт шипів під колесами автобусів. Я стояв за кілька кроків від дороги, в затінку коробчини "УРОРТУ" і чекав, вже не сподіваючись чогось дочекатися. Коли той, кого чекають, в кращому разі поспішає на зустріч, в найкращому разі переживає, чи його дочекаються, то на долю того, хто чекає, випадає справжня тортура: тортура невідомості, неспівбуття. Той, на кого чекають,

поспішаючи, може уявляти собі, як той, хто чекає, щохвилини стурбовано зиркає на годинника і невдоволено зморщується. А той, хто чекає, не може собі уявити нічого. Він навіть в якийсь момент ладен припустити, що помилився, що ніякої зустрічі не повинно відбутися, або, якщо й повинна, то в інший час або в іншому місці, або і в інший час, і в іншому місці. Його dokonує непевність, його розпирають сумніви...

Переповнені людом і затраскані багном автобуси проминали мою самотню непримітну постать і мчали кудись далі, до своїх сьогоденних клопотів. Побут визначає спосіб життя цих людей. Вони зациклені на довколахатньому дріб'язку, на псевдовихованні дітей, на готуванні їжі, врешті-решт. У них постійно чогось не вистачає, все розламується, кривиться і кришиться від недосконалості...

Нарешті, коли я вже уп'яте постановив собі, дорахувавши до сотні, повертатися в офіс, де я zostався черговим на вихідні, один із Ікарусів пригальмував. Дверцята прочинилися, я механічно простягнув назустріч Ані руку, на яку вона легко обперлася, щоб зіскочити...

Буває, цілі місяці тонуть у трясині буденності, не залишаючи жодного вартісного спогаду, здається, потім, що й не жив, а спав весь той час. Однак, коли ти ще не геть пропащий, то в глибині зачаєної на денці смутку душі лелієш сподівання на мить, яка виправдає це безглузде чекання, на спалах краси, як очищення від нічогості. Таких миттєвостей може бути одна-дві на всьє життя, а може й не бути зовсім. Або ж воно трапиться за твоєю спиною, і ти ніколи не відчуєш його, не встигнеш широко розплющити назустріч красі очі.

Для мене ця мить виправдання настала якраз тоді, коли Аня обома руками вхопила з приступки автобуса свою валізку і, з зусиллям тримаючи торбу на рівні колін, трохи випнувши їх для зручності вперед, знову обернулася до мене. На її устах світилася прозора усмішка зніяковіння, очі мружлися від сонця, яке, нараз вигулькнувши з-за хмар, якось по-особливому виокремило дівчину з оточення.

Понад усе я прагну зберегти свіжість і точність того спогаду, відтворити його з максимальною кількістю подробиць, знову і знову бачити його. Було прохолодно, але вона вбралася не відповідно до погоди легко: тонке бавовняне плаття і поверх нього светрик на гудзиках. Я намагався і намагаюся за жодних обставин не вводити себе в оману, не створювати міфів, лишень щоб приховати страх суцільної недосконалості, невідворотного наступу хаосу і ніщо. Тому ніколи не вважав Аню красунею. Я завжди помічав її прищики, деяку непропорційність рис обличчя. Однак у ту мить щось так легко защемило у грудях, в душі стало вітряно і солодко, як коли потягуєшся після сну чи важкої праці. Я дивився на неї і бачив втілення недосяжності краси. Зачіска її від пориву вітру розпатлалася, кілька волосинок задуло на обличчя і вона, оскільки руки були зайняті валізою, спробувала здмухнути їх. Довгі поли плаття розпустилися і набрякли мов парус...

За тим я простягнув руку до її валізи, сонце заступила хмара, Ікарус рушив, обдавши нас густими клубами сажі. Ідилія скінчилася.

— Ну то що, показуй... — вона зам'ялася, ладна додати "те": знову звертаючись до мене, як колись на "ви", але засоромилася і цієї паузи, і того, що засоромилася, і того, що все це помітив я, — свій монастир і свою келію.

Я проводив її холодними вогкими коридорами, розповідаючи усілякі небилиці, витворюючи нові міфи цього примітивного пам'ятника тлінності людських ідей та намірів. Я таємничо шепотів їй на вухо про загадкові кроки, які ми буцімто чуємо, коли п'ятьма огортає все наволо, про жахливі злочинства одного з партбосів, що він буцімто чинив саме тут, на місці санаторію; і вона довірливо притискала до мене, міцно впинаячись пальцями в руку. Втім, переконаний, що аж ніяк не зі страху — не сумніваюся, вона ані на мить не вірила жодній із тих моторошних історій, які я вигадував на ходу не лише для того, щоб підтримувати розмову, але й для створення необхідної атмосфери, для витворення між нами відчуття гри, яку ми обидвоє приймаємо. Я раптом зрозумів, наскільки важливо для мене, щоб ця жінка не зникла раптом, а була поруч зі мною у цьому порожньому холодному приміщенні, принаймні доти, доки не з'являться інші люди, що своїм бездумним існуванням заперечать відчуття крихкості мого власного.

В маленькій комірчині з ліжком та телевізором вона спочатку відчулася затишно і просто — дозволила собі по-домашньому розкинутися на дивані, скинути з себе светра, а з мене кокетливим рухом стягти окуляри. Я розповів їй кілька почутих від Васька анекдотів, вона щиро розсміялася і вишкірила зуби, геть не дбаючи про те, як це виглядатиме. Я потроху збуджувався, однак вона раптом залякла і насторожилася, чи то відчувши спалах чуттєвості у мені, чи по-новому глянувши на єдине у кімнаті ліжко, і відтак зрозумівши неминучість фізичної близькості між нами, яка не те, що була би їй неприємною або страшною, проте означала рішучий крок, безповоротню зміну в її житті, щось на зразок одруження або розлучення. А це лякало дівчину дужче, ніж згвалтування, бо примушувало брати відповідальність за рішення на себе.

Я просто підійшов до дівчини і поцілував її, аби припинити ці безглузді міркування та внутрішні вагання. Вона подалася назустріч, але за якийсь час, щойно я розпалився і почав шалено цілувати її шию та плечі, стягуючи бретельки плаття, знову відсторонилася. Я спробував налягти, однак її несильний опір був настільки безглуздим, що розохотив і мене.

Вона відступила в темінь, що огортала нас. Останні залишки світла швидко витікали у віконце вгорі. Я розпачливо зітхнув.

— А як же Марко? — нарешті озвучила вона свої сумніви, — ми ж його зраджуємо...

Я вже не мав сил і потреби заперечувати. Я втомився. Мені захотілося просто плюнути на неї, вийти кудись надвір і сидіти, віддаючи розпалену голову на поталу холодного вітру. Але — що ж тут вдієш — я повівся геть інакше: соціально і розважливо, тобто спробував аргументувати непояснюване. Вже проти власної волі я шукав логічні пояснення на користь адюльтеру і перелюбу...

— Я не бачу тут зради. Зрадити можна довіру чи дружбу, чи любов... Але не думаю, щоб Марко любив нас. Не думаю також, щоб він надто довіряв нам. Він перейнятий

виключно собою. Та й чи ти любиш його? Любиш? — підійшов я впритул до неї, відчуючи легку злість за невдало перервані ще до початку любові; вона злякано відсахнулася, — певно, що ж ні... Ти просто шукаєш щось, за що варто зачепитися. Ти втомилася плисти за течією і хочеш спокою. Ти почувашся вже старою і всі довкола тобі про це кажуть. Якщо й не відкрито, то натякають. Твої однокласниці всі без винятку повиходили заміж і зараз успішно паряться на кухнях та пеленають дітей. Вони глибоко нещасні вдома, але твоя неприткнутість їх втішає. Вони скалзублять з тебе, вони гоноряться супроти тебе і вдають щасливих, щоб підгірчити тобі пілюлю твого незаміжжя. Вони цькують тебе, вони цькують все, що бодай трохи належить їхньому світові і не кориться цьому безглуздому закону занепадництва. Але чому ти повинна стримуватися? Чому ти повинна вдавати холодність зціплених уст і мастурбувати під простинею? Я не агітую за сексуальний синкретизм, я не раджу тобі кохатися з усіма, хто бодай трохи тобі не огидний. Але це повинно бути в тобі, в твоїх грудях, тут... — я легко торкнув її цицьку, — ти сама мусиш відчувати, коли чуттєвість перемагає і їй варто віддатися. Це мусить бути твоє рішення, без озирання назад. Там нікого нема. Нікого і нічого. Тільки ти. Мусиш це зрозуміти і з цим жити... Мусиш вибирати сама... Я все ще хочу тебе і відчуваю, що й ти хочеш мене. Правда ж? Хоч?..

Я видохся. На останнє речення мені не вистачило сил і повітря. Проте вона таки переконалася, їй здається, можна було переконати будь чим і у будь-чому: важила сама процедура: тепер вона могла послатися собі на те, що здалася не одразу, а під тиском обставин. Вона вже певно й сама не знає, що їй потрібно, чого хоче.

Це зціплене скоцюрблене тільки тремтіло в моїх обіймах як заляканий пташок, що впіймався в сильце, як застрахана сирота з інтернату. Її широко розплющені очі віддано і водночас благально дивилися на мене. Вони зближували крізь темряву, не кліпали і не заплющувалися, навіть коли ми цілувалися. Вона трималася за мене цим поглядом, увіп'ялася ним в душу і не відпускала. Вона наче хотіла щось сказати, але не могла проронити й слова, лише вклала всі свої почуття у цей безнадійний, набряклий погляд. Він переслідував мене, коли ми кохалися. Мовчки, але гаряче, аж відчайдушно я проникав у неї, пронизував її тіло і мозок, діставав, здається, аж до цього погляду, який чомусь не мутнів і не зникав від задоволення. Її уста привідкрилися, і з них вирвалося чи то хрипіння, чи шипіння, наче звідти виривався шквал емоцій, океан відчуттів. Ми вибухнули майже водночас, химерно переплівши руки й ноги. Але очі її залишалися зі мною навіть тепер, вони продовжували звертатися і благувати про щось ще й коли я засинав...

Лікар стояв спиною до мене і наче не помічав. Я подумав, що він рано списує мене, що хай все і скінчилося для мене, хай дата смерті неминуче наближається, але ж зараз я ще живий. З-понад його плеча я бачив, як він відкрутив кран над фарфоровим рукомийником і довго та ретельно вимиває руки. Я нараз зрозумів цей сталий потворний запах, що чув від нього та інших його колег — цю ауру ескулапства: від них тхне милом, дешевим, найдешевшим милом. Їхні руки схиблені на гігієні. В інститутах

та академіях їх примушують здавати іспити з рукомийства. Їхня шкіра стає сухою і тонкою, а на горбиках під пальцями утворюються мозолі, гейби від важкої праці. Вони миють руки 20, 50 разів на день, а у особливо охайних ця цифра сягає сотні. Жодна бактерія не затримується на їхніх пальцях довше, ніж хвилину, але перш ніж вони змивають її, вона гине від смороду дешевого, найдешевшого мила. Може, це дуст?..

Він припинив мити руки і довго втирав їх рушником. Однак кран не закручував і продовжував нахабно ігнорувати мене, стоячи задом. Що він там хімчить? Я спробував підвестися навшпиньки, і ледь не злетів під стелю. Лікар, розщепнувши ширінку і виваливши звідти об'ємну голівку свого члена, ніжно задзюркотів у такт воді на дно рукомийника. Сеча була прозора і якась аж ніжна... Я знічено опустився. Мене вразив розмір його члена. Лікар між тим знову ретельно мив руки.

Нарешті він обернувся, і наче аж здивувався, помітивши мене.

— А-а-а-а... — непевно протягнув він, — це ви...

У його погляді читався сум, у руках зніченість. Він не знав куди подіти свої товсті білі долоні, з яких стирчали сірі і руді довгі волосинки. Він м'яв праву руку у лівій і навпаки. Стискав пальці до хрускоту у суглобах. Десь я вже це бачив і чув, от тільки де? Раптом я пізнав його: це той самий лікар, що радив Томі забрати з лікарні свого дідуся. Фаталіст.

— Я хіба вам ще не казав? Вам не варто звертатися до інших. Це не допоможе. Якщо хочете, звісно, воля ваша... Але рак печінки... він, розумієте, неоперабельний. Тут ніхто нічого не зарадить. Вам залишилося тільки трохи часу...

## 58

Я прокинувся вдосвіта; Аня ще спала, скорчившись на самісінькому краю ліжка — так спить людина, що не звикла ділити своє ложе з іншими, — але міцно вхопившись у мій лікоть правою рукою. Її тіло прибрало незручного положення, рука натисла на обличчі червону пляму.

Я підвівся і скривився: боліло у правому боці — очевидно, загусла від зловживання пивом та вином жовч, або ж тисне на суміжні органи збільшена з тих же причин печінка. Я раптом згадав сон і здригнувся. От маячня. Але хто така ця Тома?

Підійшов до люстерка, щоб оцінити свій стан: обкладений язик, почервонілі прожилки в очах, підпухлі повіки. І ще кілька сивих волосків.

— Я не люблю, коли чоловіки задивляються на себе в дзеркало, — вихопилося у неї за кілька годин, коли я, перевіряючи якість гоління, обмацував щоки та підборіддя, прискіпливо розглядаючи їхнє відображення.

Ми спинилися, погляди зіткнулися: я вже не бачив у її очах вчорашнього виразу: цього послання, що базувалося на благої; тепер там був тупий денний переляк, передчуття невідомості. Страх життя. Її молодість ще не дійшла до тієї межі, коли переважає страх смерті. За вікном знову дощ. Повітря важке і тягне на сон. В атмосфері передчуття конфлікту, але ми надто втомлені, ми надто багато сил затратили на те, щоб зійтися, аби одним махом зруйнувати це. Ми толеруємо різкі випадати один одного, пропускаючи їх повз вуха, бо ми вже зв'язані, наче пошлюблені

наручниками злочинець та бравий охоронець закону. У нас одні кайдани на двох. Я чомусь вже переконаний, що саме вона — мій останній шанс відчути сповна життя, що вона — це мій дарунок, манна небесна, можливість знову пережити молодість, якщо не власну, то бодай її. Такого вже може не бути. Я, можливо, вже ніколи не матиму жодної жінки, окрім неї. Мої ровесниці мене не збуджують, а молодші ставляться з осторогою до мене. Їм скрізь вбачається підступ. Або ж вони такі тупі, що повторюють цю ахінею про те, що "всі чоловіки однакові і їм потрібно лише одно". Таке враження, що жінкам цього не потрібно. Але врешті, навіщо себе і ще когось мордувати, переконувати, примушувати. Я витратив вже занадто багато сил... Я втомився.

А що я для неї? Навіщо я їй, цій заблудлій переляканій овечці, цьому ягнятку на заріз, котре проте у критичні моменти саме демонструє свої гостренькі ікла? Що я можу дати їй крім своєї зневіри, крім оманливої певності і вдавання всезнання? Крім свого поношеного тіла?... Нічого. Але я — це все, що їй залишилося зараз. Вона заплуталася і згубилася в чужому для неї світі, в який невідомо хто її закинув, попередньо навіщось виліпивши з нічого. Господи, яка дика біль — з'явитися з нічого, трохи побути і знову канути в ту пекельну чорну пустку небуття...

Ця нічогість уже в мені, вона наростає зсередини, стискаючи нутрощі душі, обплутуючи їх метастазами відчаю. Я боюся, але не можу навіть видати цього. Я знаю, що не можу врятуватися, але продовжую хаотично шукати порятунку. Тільки от, я вже не вірю у порятунок. Надто б це було просто, надто лагідно після всього, що було і що є. Покруч час прискорюється, наближаючи те невідворотне агоністичне БУДЕ, якого не буде. Особистий апокаліпсис брутально банальний. Він озвірячує тебе, кидає на коліна, але це нікому не потрібно, цього ніхто не бачить, це марно і смішно. Це гидко. І ти підводишся, щоб зберегти перед кимось — перед тим самим стороннім Глядачем, на присутність якого ти потай все ще ледь-ледь сподіваєшся і віриш понад усе — видимість доброї гри. Гонор перемагає. Естетизація поразки все ще передбачає якийсь стимул. Стимул, що народжується з болю.

## 59

Ввечері наступного дня вона повинна повернутися до міста — щоб ніхто її тут не бачив. Години спливають у мовчанці і зітханнях. Відчуваю, що щось треба зробити, якось загальмувати час. Бодай промовити кілька слів, повернути їй вечірній погляд, блиск в очах... Але лінь розкладається в членах тіла чорною отрутою.

Нарешті я пропоную їй залишитися до ранку: штабники повернуться не раніше дев'ятої, бо навіть у неділю у них є своя робота — штаб і у екзилі працює на кандидата, вони кують перемогу на різних ділянках, буцімто розрізнено, але насправді чітко й злагоджено. Їхній прапор — кандидат — отримає владу, і як вислід, владу разом із ним отримають вони. Ті з них, кому це потрібно. Вони втраплять у вершки казана влади, де легко можна присмоктатися до якогось жирного шматка м'яса і, трохи підживившись з нього, підвестися на дещо вищий рівень.

Вона дає себе вмовити, у нас в запасі ще одна ніч, але це нічого не вирішує. Це лише пауза, це лише розтягування невідворотності. Як жуйка, з якої вже давно

вибрано всі соки-емульгатори. Ти ковтаєш власну тверду слину і ремигаєш, бо нічого іншого тобі не залишається. Залишки смаку в роті тануть, в рецепторах спіднього боку щік та низу язика тільки спогад про псевдополуничність схожої на зуб подушечки, що перетворилася на понівечену заслинену масу. Але її нікуди пожбурити і ти втомлено працюєш щелепами...

Я, щоб хоч чимось наповнити час і нашу спільну самотність, розповідаю їй варіант із жуйкою. Вона слабо усміхається, не може навіть тішитися. Це втома. Покруч-час прискорився, ми не встигаємо за ним, за нашими молодшими ровесниками, що все роблять ВЧАСНО. Ми приречені спізнюватися. І добре, коли хтось тебе дочекається на забутій зруйнованій автостанції.

Вона молодша за мене на 15 років. Вона теоретично могла би бути моєю донькою. Кажу їй і про це, щоб подолати втому. Кажу їй вже все, чи майже все, що думаю. Не озвучую лише цілковито збоченських сексуальних фантазій (ще соромлюсь) та не надто компліментарних виразів на її адресу (щоб не відштовхнути і не образити). І вона цінує мою відвертість, мою надвідвертість. Вона бачить цю прозорість, бачить, що за цим немає геть нічого темного і хижого, що вона може почуватися спокійно. Страх її не минає, проте вона знає, що, сівши мені на коліна, принаймні за спину свою зможе не турбуватися. Там вона у безпеці.

## **ЧАСТИНА 9**

### **60**

Пити — це нудно, але є бодай якесь заняття. Степан слухав, а чи лише вдавав, що слухає, цих паскуд, які наввипередки хвалилися йому своєю ненавистю і ступенем її реалізації, і потроху ковтав алкоголь. Бридку горілку з дрібною лимонного емульгатора. Він робив дрібні регулярні ковтки — так його навчив пити якийсь чи то німець чи то австріяк. Від цього буцімто швидше п'янієш; а чи навпаки — повільніше?... Хлопці — його ж вихованці — результат його праці — уже забріхувалися, намагаючися в азарті розмови виставити себе перед шефом якомога затятішими паскудниками.

— Ми його замочимо!!! — переможно підсумував це змагання такий собі Тося — малолітнє мудило з фарбованим у пергідролі волоссям, кульчиком у лівому вусі, окулярами-хамелеонами і пещеною усмішкою.

Степан гидливо відсахнувся — це геть невинне(!!!) зауваження — йшлося ж бо всього лише про моральне знищення геть чужої, незнайомої їм людини, з власним світом, переконаннями, долею — чомусь злякало його. Він подумав, що ці виродки за певних умов могли би і справді, не здригнувшись, вважаючи це за чесноту, вбити ворога своїх хазяїв. Бридкі лакузи, бридка горілка, очі, заплілі жиром й алкоголем. Степан уважно зазирає їм у рот, коли вони перехилили залпом свої келішки: язик зводило судомою у передчутті гіркої пілюлі щастя, білі зуби виблискували термінаторським металом (навіть це не було справжнім). Очі заплющувалися, уста кривилися — певно, цей жест вони у когось поцупили: десь підгледіли або що, бо не кривляться так від горілки. Потім з очманілим, дебільним виразом обличчя (вирячений погляд, роззявлена пащека) кидаються до закуски і закидають її в отвір між устами,

мов кочегар — вугілля у паротяг. А як вони жують! Навіть бомжі, що вперше за кілька днів угледіли шматок хліба, поводяться вишуканіше, ніж ці новітні інтелігентики. Степан подивився на їхню статуру — нічого спільного з тим образом захланого, заляканого фізика чи хіміка — худого, високого, у великих окулярах. Викінчені піжони, ці пестунчики побуту, можуть дозволити собі по кілька годин щоденно відвідувати тренажерні зали і під орудою тренерів напамповувати собі м'язи. А що їм ліньки чекати результатів власної праці, то вони швиденько насичують себе анаболіками. В поєднанні з горілкою — вибухова суміш.

## 61

Тома сиділа у вчительській, з нетерпінням, мов учениця, чекаючи кінця уроку. Це була чергова помилка — йти працювати у цю комендантську установу, з військовими правилами та муштрою. Штефан чи не вперше мав рацію, завзято відраджуючи, навіть забороняючи їй вдаватися до такого кроку. Переслідував він, звісно, при цьому зовсім іншу мету — йому було сташно. Його запіненість і агресивність у суперечках пояснювалась тим, що він підсвідомо відчував небезпеку — його світ був надто ненадійно вибудуваним, надто крихким, і таке випробування загрожувало руйнуванням. Відпустити Тому з дому — це було все одно, що випустити канарку з клітки. Пташка не може без неволі. Вона випурхне, загубиться, заблукає; може, її підбере хтось інший, може, їй буде в нових хазяїв навіть краще, але що йому до цього? Він надто вже звик, приходячи додому, відчувати чийсь присутність. Йому приємно було перевіряти міцність власного голосу, виголошуючи якісь банальні речі — це чув ще хтось. Степан не був певен у собі, у Томі, він не був певен ні у чому. Його найдужчим бажанням було забарикадуватися і перебути облогу виборів вдома, щоб ніхто його не турбував.

Але що до того Томі? Їй набридло, вона втомилася від цих потвор довкола потвори-чоловіка, від суцільної павутини помилок, від власної розгубленості. Їй потрібне пояснення, чиясь дужа рука, що розірве нитки, в яких вона борсається і виведе на волю, на світло. Їй бракує світла, вона почувається наче замкненою у похмурій вежі, або у темниці. Промінчики сонця тут рідкість. Лише сирість, сирість і морок. Під вікном росте бузок, а поруч — контрасти міста — клен і каштан. Двох останніх вже кілька років ніхто не підрізає, тож їхнє збожеволіле гілляччя заступило світ, запавутинило небо. Настало затемнення, майже вічна ніч. Тома почувалася полярницею, якій будь-що необхідно дочекатися сходу світила, яке принесе нове життя, новий цикл безперервної природньої круговерті, новий кальцій, нові вітаміни...

Вона нервово очікує кінця уроку, бо її запросив на каву шкільний фізик — нафталіновий Теодор Ізидорович (друге ім'я, дане при хрещенні, — Зорян — зізнався їй під час першої ж тет-а-тетівської бесіди в коридорі цей темпераментний чоловік з шапкою в'язкого густого білого волосся на голові). Він чомусь одразу вчепився в неї як кліщ: і Томі довелося вислуховувати його безперервні звірвання — про знущання батьків у дитинстві, про нещасливий перший шлюб... Це монотонне безперервне ниття майже не завдавало їй клопоту: воно було для неї чимось на зразок музичного фону місцевих

радіостанцій — абсолютно нешкідливим, але й в основному нецікавим. Було ще одне "але" — ці сповіді вона не могла ні перемкнути, ні вимкнути: вроджена делікатність не дозволяла їй перебити чоловіка чи брутально відштовхнути його.

— Знаєте, — казав Тед, як жартівливо кликали його у школі, — це повинно бути вам знайомим. Ваші очі мають в собі багато печалі. Я бачу, що ви страждали...

Для нього страждання було якоюсь незбагненною чеснотою; мазохізм перетворювався на релігію, біль — на регалії. Щастя, на думку його завжди запалених очей — доля недоумків. Спізнати випробування дано ж лише вибраним. Він, звісно, серед достойників. Тома скептично усміхається. Але і вона, виявляється, теж належить до касти страсотерпців.

— Це якась нова секта, що відгалузилася з християнства? — мляво цікавиться Тома, щоб бути ввічливою, але й чесною зі співбесідником та собою: його дуристика її не пройме.

— Ви іронізуєте, і це зрозуміло, — спиняється Тед, — людина, котра зазнавала багато лиха від інших, стає дуже, я б навіть сказав, надто скептичною і недовірливою. Розумна людина прикриває свій страх бути ошуканою маскою іронії... Але ж ваші очі говорять про інше. Вони тліють, проте хочуть палати, вони втомлені, запалені, проте я бачу у них не лише згарище і тлін... Я не веду мову про жодну релігію, не пропагую ніяких самокатувань чи завдавань собі фізичних страждань. Це виключно метафізика. Така собі концепція старого невдахи, що приречений на безперервні депресії в силу складу власного розуму. Ви ж теж така, я вас одразу впізнав. До речі, вони нас теж вирізняють і терпіти не можуть. Бояться. Здогадуються, що ми стоїмо на межі...

— Я вас не розумію, Теде, — здригнулася Тома.

Інколи їй ставало моторошно з ним.

Раніше Зорян ніколи не виходив за межі коридорних розмов. Як виняток проводив її до автобуса, коли у обидвох одночасно закінчувалися уроки. Томі це було не зовсім приємно — колектив уже давно перетворив їх на коханців, дамочки в окулярах і навіть старшокласниці кидали на цю дивну пару багатозначні іронічні погляди. Тома почувалася винною, немовби і справді спала з Тедом. А ще вона боялася, що поголос дістанеться до Степана. Степана вона теж боялася. Боялася і цих суворих старших вчительок, і завучки з неправильним прикусом.

— Дамаро Анатолієвно! — гукнула її та вчора зумисно через весь довгий похмурий коридор, — підійдіть-но!

Є два види влади: природня — коли одна людина добровільно погоджується виконувати розпорядження іншої, бо розуміє, що так буде вигідно їй самій, і неприродня — це коли одна людина примушує іншу виконувати свої забаганки. Тома змушена була підкоритися. Тобто вибір у неї начебто був: не підійти, зневажити стару потворну бабегу, виплюхнути на неї всю свою накопичену на учнях і чоловікові агресію у вигляді лайки. Але що тоді. Робота, якої вона так важко, точнісінько з боєм домагалася, стане ще однією перегорнутою сторінкою її життя. Вона згадуватиме про уніформи школярів, Теда-Зоряна, псевдоподруг з учительської, як про цікаве кіно, як

про щось, що трапилося не з нею. Це не належатиме їй. Це буде як штучно вживлений погляд. Якусь мить вона вагається, спокуса вчинити так надто велика, але галицька добропорядність, всотана з молоком матері, бере гору. Треба скоритися, підійти. На очах десятків учнів, що протирають до стін спини своїх огидних синіх та фіалкових форм. Певно, у них там зяють глибочезні діри, як у нявок, — думає Тома, вже всміхаючись завучці. Вона відчуває, як за кожним її кроком слідкує зграя поглядів, і від цього йти стає ще важче.

— Я вас... — починає вона ще здалеку, не наблизившись впритул, зображуючи на устах якнайщирішу подобу усмішки.

— Ви ще новачок у нас, Дамаро! — відрубує завуч, — тому мій обов'язок звернути вашу увагу на зовнішній вигляд...

Усмішка застигає на обличчі Томи і починає тиснути її, як намордник пса.

— На ваш, я мала ввіду, — поправляється потворна нижня щелепа, яка ипинається вперед, як у вовкулаки.

Тома згадує, що її нова нібитоподружка — вчителька англійської із сусіднього кабінету, яка веде паралельний томиному 9-А — розповідала про завучку, буцімто та щоп'ятниці по чорному вбухується з фізруком та воєнруком у спортзалі, і вони під вечір влаштовують п'яні оргії.

— Юпкі повинні бути нищі колін, або брюки. Я би радила вам брюки, Дамаро Натолієвно, у вас трохи ноги той во... ну як би це сказати. Ви не пойміть мене привратно. Але я мушу дбати про моральні устої. Це ж уже 9 клас. А у вас є уроки і в старших. Що вони можуть подумати? Ви подумали про те, що вони можуть подумати про вас? Я би вас просила...

Це було так, наче тебе привселюдно шмагають по обличчю. Кілька безкарних ляпасів, а ти при цьому ще й посміхаєшся. Усмішка засохла на твоєму обличчі. Зорян має рацію — вони бояться її, інстинктивно відчуваючи її інакшість. В чому вона виражається? Тома й сама не могла би пояснити. Вона ж так само, як і інші пліткує на перервах, та й Зорян цього не цурається. Вона так само дивиться годинами телевізор, плутаючи героїв серіалів і забуваючись на кілька хвилин, ніби легким наркотиком, їхнім життям. Так само куховарить, планує разом із чоловіком місячні витрати, ходить в магазини, слідкує за модою, кохається і мріє про щось не таке. Вона так само потребує історій, заміни реальності. То в чому ж її відмінність від решти? Чому вона інакша? Радше — чим?

— Ви думаєте, що ви снобка? — проникливо зазирає їй в очі Зорян, — але чому? Ви не краща за інших, просто інша. Є багато людей, куди кмітливіших за нас із вами, але вони не мають цього в собі, цього тягаря, камінця на денці душі, бачення, пристрою самознищення. Ех-х!!! Як би ви знали, Томо, як мені інколи мріється, повернути все, стерти і вибрати інший шлях. Був би я звичайним інженером. Ходив би на завод, пив би горілку. Грав у карти. Бив жінку. Виховував ременем дітей, схожих на себе. На літо вивозив би весь виплодок на море. Багато би їв і відростив би трудовий мозіль або опущені груди. Мабуть, мав би коханку, бо так заведено. Взірцеве життя. Взірцева

смерть від апоплексічного удару. Або захлинутися горілкою. Або отруїтися. Магазинною. Жодних рефлексій. Жодного відчуття світу. Тільки себе...

Те, що він наважився запросити її на каву, докорінно змінювало їх стосунки. Коли попередні проходження і викликали плітки, то були все ж надто прозорими і платонічними. А спільне кавопиття — це негласний символ початку роману. Це якась інша спільність. До того ж уже не зовсім прозора. Є якась вуаль утаємниченості. Щоб прослідкувати за парою, яка йде пити каву, треба її вистежувати. Це вже еротика. Томі на вибір давалися лічені секунди, бо двері вчительської саме прочинялися і, тримаючи їхні руків'я, на порозі щось договорювала у коридор завуч-вовкулака.

Тома, почувшись загнаною, заплющила очі, набрала в легені повітря і... Вона не могла йому відмовити. Та й як? На яких підставах? Це ж лише кава. Лише кава, — переконала вона себе, і ствердно хитнула головою, все ж будучи дещо роздратованою і злою на Теда, який поставив її у таке незручне становище.

Тепер вона чекає сама в порожній учительській, доки закінчиться урок Теда, бо він, йолоп, не запропонував їй зустрітися одразу в кафе і тепер всі — вся школа — знатимуть, що вони разом пили каву. Тома пожувала цигарку, але почувши у коридорі кроки, злякано її сховала. Її застрахали. Як школярку. Ще трохи — і вона ходитиме разом із старшокласниками, в яких пушок сіється під носом, курити в туалет. Цікаво, а чи багато дівчат курить? І де вони це роблять? У брамах? Стареньких, занедбаних дворилах?

Двері прочинилися і на порозі постав Теодор. Червоний, як зварений рак.

— Я відпустив своїх трохи скорше, — чомусь ніяково виправдася він перед Томою.

Їй стало трохи смішно. Його теж залякали.

— А як же моральні застанови? Ви ж повинні подавати приклад, Теодоре Ізидоровичу! — дещо підробляючи інтонацію завучки, гаркнула Тома.

Зорян зблід. Він вирячив на дівчину очі і, здавалося, мало не зомлів. "Ну от, маєш тобі, — спохмурніла Тома, — що й казати, чоловіки пішли ще ті!" Нарешті до нього дійшло, що вона кепкує, і він злегка усміхнувся. Йому було соромно власної слабкості перед Томою.

— Як ваша Велика Депресія? — трохи зло запитала Тома дорогою на диво мовчазного Теда.

Вона все ще не могла пробачити йому того, що він скомпроментував її. Ніби він не розуміє: вдає дурного, а чи таки справді дурний?

— Нічого, дякую, коби не гірше. А ваша? — не підводячи погляду від асфальту, промимрив Зорян.

Тома вже й не знала, що на це сказати.

## 62

Степан із задоволенням відзначив, що перестає відчувати власне тіло. Стало аж млосно і нудотно від цієї абсолютної невагомості, розмитості меж між собою і світом. Він потроху втрачав кінцівки, розчиняючись у повітрі, як марево або туман. Холодне повітря ще трохи пекло у ніздрі, але це радше була гра контрастів. Терпили вже лікті, а

пальцями він міг поворушити лише завдаючи болю своєму мозкові. Той аж перевертався у черепі, нагадуючи Степанові про його тілесність. Духа з нього і на цей раз не вийшло. Він дмухнув у нічне повітря і з захопленням простежив утворення та миттєве зникнення клубка пари. Потім ще і ще. В руках якимось дивом вигулькнула закрижаніла пляшка з-під пива. Він подивився під ноги, обмацав очима простір на кілька метрів довкола. Реальність потроху почала повертатися, світ знову виникав з нічого...

Він згадав, що пив: поволі, але багато, змішуючи різні напої. Перекладаючи їх пивом. Нічого особливого. Неподалік бринів ліхтар. Степан подумав, що чому це ліхтар бринить, він не може бриніти, це якась нісенітниця, безглуздя, але ліхтар бринів. Нікого не було, лише Степан і цей чортів ліхтар. Йому стало страшно. Він нараз відчув себе маленьким і безпомічним. Зараз будь-хто може підійти до нього і зробити йому боляче, або й просто вбити, перед тим як слід познущавшись. Він смикнув головою у пошуку шляху для втечі, але напад нудоти повернув його на лавку, де він, як з'ясувалося, сидів. Втома тягарцями висіла на повіках, і він би з радістю ліг спати просто тут, якби не люта холоднеча, що пекла у ніздрях, ця от нудота і страх. Страх примушував швидко битися серце, від чого він втомлювався ще дужче. Якби хоч десь було таксі... Він обережніше роззирнувся: навколо ані душі.

Знову нікого. Ці покидьки, як завше вчасно спинилися, а його понесло і вони не стали стримувати враз зницілого і смішного шефа. Не в їхніх звичках, не в правилах цього покоління красивих хлопчиків з фарбованим волоссям надиратися до безпам'ятства, щоб потім блювати на себе, втрапляти в історії. Хоча своїми вечірніми походеньками з точним переліком усіх напоїв та питних закладів вони потім чи не пишаються, розповідаючи як про звиятиги... Але до дідька цих юних потвор-перевертнів із "дебільничками" у вухах, сам собі винен. Степан тупо сидів і тупо дозволяв відчаю, що прийшов нізвідки, опановувати собою. Своім заляклим тілом. Це була глибока, як десятки маріанських западин, безнадія. Це був жах бути поглинутим ніщо. Просто зараз. Його ніхто й не знайде. Навіть не шукатимуть. Взагалі уже нікого немає. Світ фікція, марення, галюцинація... Немає ніякого насправді, немає нічого, навіть самого немає немає... Тільки от щось чи хтось майстерно витворює перед ним перелік декорацій, вчасно замінюючи одна одну...

Він подумав, що треба підвестися і йти, але продовжував тупо дивитися на ліхтар, дозволяючи зневірі не залишити від себе жодної клітини. Заплющити очі і зникнути. Замерзнути і померти від переохолодження. Десятки способів померти, тисячі хворіб чатують на нього щохвилини і шокроку. Ця крихка нитка, яка в'яже його зі світом, яка дозволяє йому вдихати різке болісне повітря, бачити світло і тіні від нього, може знічев'я обірватися. І він не знає навіщо, він ніколи не дізнається навіщо... І поруч немає нікого, хто бодай би зміг заплющити йому очі...

Степан знову побачив як бринить ліхтар і раптом здогадався: мобільник! Згадка про телефон принесла йому полегшення і від думок про смерть не залишилося й сліду. Він врятований. Він має зв'язок зі світом людей, принаймні з його видимістю. Він може

замовити таксі, завалитися у салон, а там вже не страшно. Там буде чиясь спина, там можна все забути, заплющитися від втоми, і знати, що після сьогоднішньої смерті буде ще одне життя...

### 63

Протверезіння щоразу означається жорсткою депресією. Як би я хотів створити безперервно п'яний світ, вертеп хмільного забуття! Якби я міг, я би винайшов алкогольне самогубство і алкогольний ешафот! Світ майже щирих сліз від надміру вологи у організмі, яка от-от зміниться "сушняком"; світ порожньої відкритості і примітивної жадібності; світ жалюгідності, жалюгідний світ...

Степан знову сидить на лавчині, лише на іншій, а в його руці знову пляшка пива, як ви здогадалися, теж інша. Все інше, може, навіть місто інше. Він не пізнає цієї вулиці, і не пам'ятає як потрапив сюди. Він падає на дно цієї божевільночорної ночі, пірнаючи все глибше і глибше, але щоразу виринаючи на поверхню. Може, ніч стала вічною?

Поволі долає якийсь підйом. Праворуч сквер, крізьполохливе гілляччя якого просвічується ще один ліхтар. Попереду малесенький готичний соборчик, крихітна копія європейської величі, з якої давно обліз тиньк і облущилася цегла. На майданчику перед костьоликом — абсолютно кругла пляма світла.

Йти догори йому не випадає — надто важко. Побитими східцями — у щілину між деревами, яка вдень, якщо він коли-небудь настане, певно, виявиться алеєю. Знову лавки, які переслідують його, як привиди предків — нащадків усіх шляхетських родин. На одній із них — загорнута в лахміття тінь. Степанові раптом стає дуже самотньо; він відчуває, що мусить заговорити до цієї згорбленої у темряві постаті, яка, можливо, єдина крім нього, існує в цю холодну безперервну ніч... Жодного освітленого вікна, а якщо такі й трапляються, то вони лише підкреслюють його бездомність, заблуканість, закинутість в цю ніч...

Він падає поруч із нерухомим мішком, але не знає, чи той живий.

— Хто ти? — запитує хрипким неслухняним голосом.

— Я? — ворушиться поруч чийсь тіло, але за голосом неможливо визначити: чи чоловіче, чи жіноче.

— Ти!

— Я — Марта.

— А я Стьопа, — по-простяцьки представляється колишній галицький інтелігент Степан Терешкун.

— ... — мовчить тінь.

— Не спиться? — здмухує ще один клубок у світлі ліхтаря Степан.

— У-у... Що п'йош? — пожвавлюється Марта, помітивши в руках у чоловіка пляшку.

— Пиво.

— Даш глотнути? — і не питаючи присмоктується до горла. — Ах-х! В горлі пересохло...

Степан, беручи пиво назад, згадує історії про те, як його приятелі підхоплювали побутовий сифіліс, і думає, що все це, певно, отак безглуздо й траплялося. Якось дурна

нічна безтурботність несправжності. Якщо ж щось і трапиться, то потім можна переграти. Ще раз і ще раз... І так до безконечності. Комплекс комп'ютерної гри. Нудотне воскресіння.

Він все ж протирає долонею обідок "горла". Тінь поруч, помітивши це, іронічно гмикає.

— У мене нема сифіліса, — каже вона, і одразу ж, — дай ще!

— Зажди!

Він присувається ближче і, обійнявши її, цілує в засос. Бомжиха дозволяє торкатися своїх уст, але на поцілунок не відповідає.

— А якщо так? — запитує Степан, набираючи в рот пива.

Марта облизує його уста і одним потужним порухом висмоктує з нього пиво.

— Так ніби непогано. Але так краще. — і забирає у нього з рук пляшку.

Він думає навіщо це робить і не знаходить відповіді. Він надто втомився від усього, що робиться довкола, він мусить відпочити, зламати це, зламати себе, знищити, вибухнути. Слова не в'язалися купи, розсипалися, як галуззя віника.

— Що ти тут робиш? — запитав Степан у алкоголічки.

— Жду.

— Чого?

— Просто жду. Дай ще!

— Не дам, поки не розкажеш.

— Іди ти!..

— Кажи, тоді куплю ще.

— Мене сестра з хати на х... вигнала.

— І ти пішла?

— Я ключ потіряла.

— А чого в двері не грюкала?

— Я грюкала. Але вона сказала, що як я не перестану, так вона міліцію визове. А я як в міліцію краще на вокзал пойду.

— Любиш випити?

— А то хто ж не любить.

— У тебе дітей нема?

— Нє.

— Добре, — пробурмотів Степан.

Він провів рукою поміж її стегон і відчув, що збуджується. Вперше за останній час він відчував не пародію на бажання, не силувану ерекцію з обов'язку, над якою треба просто потіти, щоб не втратити її, а повноцінне чоловіче бажання володіти жінкою, понизувати її, насаджуючи на свій палець якнайдалі. З дружиною такого у нього ніколи не було.

— Що ти робиш? — спитала Марта.

— Я тебе хочу.

— Тут?

— А чому би й ні...

— Не знаю, тут наші ходять...

— Хто наші...

— Ну, друзьє. Час який?

Степан придивився до годинника: опів на третю.

— Скоро три.

— Ну, може й нікого не буде, але стрьомно. Якщо чесно, я би лучше випила... Мене сестра б'є, — раптом поскаржилася вона, як учениця молодших класів вчителю.

— Гаразд, зараз шось візьмемо, — незадоволено пробурмотів Степан.

Грубий хрипкий голос розвіював чари темряви, від нього зникало усіляке бажання, надходила втома.

Пішли шукати якийсь нічний магазин. На розі вулиць, якраз навпроти скверу знайшли загразоване віконце, крізь яке просунула вино заспана кобіта. Алкоголічка на вимогу Стьопа стала за кілька кроків, у тіні граба, але, побачивши пляшку, вирвалася з темряви на світло ліхтаря. Дарма. Монстр у подертій смердючій маринарці з розпущеним волоссям. Розпухле обличчя; їй років 45, якщо не менше, але вже на межі розкладання.

Його трохи не знудило, він закашлявся і одразу ж кинувся навтьоки, безладно відмахуючись від її вигуків і спогаду про побачене, наче від самого себе...

## 64

Взаємне зніжковіння, страх і скутість рухів. Остання надія на справжність. Принаймні їм так здається... Одяг незграбно шурхотить, чіпляючись за виступи тіл, і виявляється, це ще може лякати невідомістю... Тома навіть по-дівочому прикриває груди своїми довгими пальцями, а Тед, худий, жилистий і трохи згорблений, ніяк не наважиться скинути плавки. В їхніх поцілунках шось від безтілесності середньовічних дів, плаття яких шурхотіли землею, ховаючи ноги. Вони ще не вірять у можливість спарування, у ймовірність реалізації своєї близькості. Але ж це — чи не все, що вони можуть дати один одному, водночас відібравши один у одного. Обмін тілами, який завершиться у пітних тимчасових обіймах втомою і бажанням спати. Але їм буде добре удвох, бо обидвоє заскучили за хорошим сексом. З несподіванки вони не змогли звільнити від напруження свої бажання та розкріпачити м'язи. Вони щомиті чекали якоїсь покари за своє щастя, грому небесного за насолоду. Вони боялися бути викритими. Їм постійно здавалося, що хтось третій незримо присутній у цій кімнаті і пильно стежить за кожним їхнім рухом, вслухається у ніжне шепотіння, принохується до розімлілих тіл...

Його тісна гуртожитська кімната мала чи не єдину перевагу — величезне, хоча й холодне вікно. Його можна було прочинити навстіж, залізити на підвіконня, спертися спиною до заглибини в стіні, взяти в руки горня з гарячим чаєм і, заплющивши очі, вдихати цю мить... Вбирати в легені пару, вечірнє повітря, рожеві відблиски сонця на внутрішньому боці повік, звуки знадвору і запах передчасної лютневої весни та життя. Потім можна увімкнути улюблену музику (у них випадково схожі смаки): якусь

роковану альтернативу, лягти в ліжко поруч з ним, огорнутися димом сигарет (він курить її Marlboro, а вона його жетан), зручно вмотитися під чоловіче крило, і дивитися на червоне зарево. Ще година, кільканадцять хвилин... Все, кінець. Всередині росте порожнеча і відроджується страх. Треба йти. Навшпиньках пробігти коридором, здригаючись від кожного шурхоту, щоб, бува, ніхто її не засік... Знову переховуватися, знову втікати. Знову накриватися з головою ковдрою, якщо хтось несподівано розірве їхній спільний простір непрошеним стуком у двері. Знову не те, не те, не так!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! ...

...

Втома. Рештки дня вибухають у сутінки кров'ю. Завтра знову буде вітряно. Тома крадькома йде вулицею. Головне: не зустріти нікого знайомого. Аж ось — гульк — за крок, просто перед нею спиняється сріблястий лімузин, дверцята якого ледь-ледь привідчиняються.

— Заходь, голубушка, давненько не бачилися, — шкірить свої золоті зуби Шура, — я как-то давно у вас не був, діла, розумієш. А щас якраз зібрався, і тебе вистрітив, це ж супер.

— Супер, — погоджується Тома, якій не до жартів.

Може, вони за нею шпигували? Бачили, куди вона заходить, з ким, коли? Поставили в кімнаті жучки і все записали на магнітну плівку? А зараз на неї чекає розплата за зраду? Але ні, Шура, якщо й знає щось, то зі Степаном цим не ділився і, мабуть, не поділиться. Надто ласо його очі позирають на Тому. Він, очевидно, й сам не проти, розважитися з нею. Тамарі на саму думку про спарування із Шурою стає зле. Напад нудоти настільки сильний, що доводиться спинити машину.

— Ну как, легше? — турботливо торкається її спини Саша.

Тамара невизначено змахує рукою і інстинктивно сахається; потім уже цілком свідомим рухом відсувається. Шура пронизливо буравить її своїми оченятами, раптом перебазовується вглиб салону і, нічого не кажучи, поринає в читання газети. Зловісну мовчанку перериває лише хряцання дверей, коли вони приїхали. Але Шура й далі нічого не каже їй і душа Томи опиняється у п'ятах. Знає, — вирішує вона. Господи, і нащо мені було того треба?!

## 65

Чоловік уже тиждень не п'є, натомість багато курить; схуд, очі позападали ще глибше, кутики колись пишних і вишуканих вусів безсило звисились на вологе від свіжого гоління підборіддя. Томі навіть стало шкода його, коли вона якось випадково наткнулася в коридорі на цей безнадійносамотній і сумний погляд.

Того вечора вона відмовила Зорянові: дещо грубувато і роздратовано. Вона втомилася ховатися від його і своїх знайомих, вона просто втомилася жити; їй потрібна пауза, ковток справжнього свіжого повітря; врешті, вона ж нікому нічого не повинна, в неї є законний чоловік, вона мусить бути з ним. Тед не заперечує, хоча й розуміє, що цим накручує коханку ще дужче, що за останні кілька років у цій жінці накіпили мегатонни невтраченої злості на життя і людей, ладні от-от вибухнути. Критична маса

законсервованих емоцій, поріг флегматичності. Кипа його білого солом'яного волосся, як завше розметана, погляд розгублено відсутній. Він знає, що вона зараз не з ним, що вона власне ніколи й не була з ним; відтепер обидвом знову час закинути на плечі важку ношу самотності і нести її, соромлячись навіть глянути один одному у вічі; почуваючись винними і звинувачуючи іншого. Радше звинувачуючи, бо найкращий захист, як відомо, — і від докорів сумління в тому числі — напад. Народна тупість.

— Чому ти завжди носиш ці пом'яті доісторичні костюми з вицвілими ліктями? — запитає його якимось, в час одного з відгомонів цієї короткої історії, Тома. Запитає досить неделікатно, навіть зі злістю, якої він не сподівався від неї вже почути.

— А чому ти прасуєш чоловікові його штани і сорочки, а чому ви — ти і він — знаходите час стовбичити перед люстерком у передчутті насолоди від ефекту власної з'явки на людські очі? — не підводячи голови і ігноруючи її голе тіло у проїмі велетенських дверей гуртожитської шафи, пробурмотів Зорян.

Вона не знайшла, що йому відповісти, бо цього разу не зрозуміла його. Він її дратував дедалі дужче, бо був такий же, як вона, та ще й чоловік при цьому.

А що залишиться йому після неї? Сидіти вечорами, як вона, на підвіконні і пити гарячий та холодний чефір, вихиляючись у вікно? Виповзати щонаочі на полювання, чіпляючись своїми нудними історіями до молоденьких кобіток, які не сприйматимуть його всерйоз, перешіптуючись, гигаючи і вважаючи за маніяка? Пити і рефлексувати над благородністю страждання і жорстокістю щастя? Тільки от суцільне нещастя, Теодоре-Зоряне, — це пекельне дно безвиході — тільки й того. І коли відсутність проблем та лагідність довкілля призводять до зашкорублості, атрофації співчуття і засліпленості, то хронічний психічний біль пряма доріжка до озлобленості чи божевілля. У копичці його пшеничного волосся з'являтиметься все більше білих волосинок, у кольорі шкіри на обличчі — все більше жовтих і сірих плям. Його думки занурюватимуться у власну самотність, як батискаф на дно маріанської западини. Він кидатиметься зі своїми печальми на кожну практикантку, і деяких, на своє нещастя, затягне до гуртожитської кімнати, щоб котрась, розчахнувши дверцята шафи, хазяйновито склавши руки на талії, суворо запитала:

— Ну що це за одяг, що це за старі м'яті костюми?

Якось він, медитуючи над шостим чи сьомим горням чефіру з горілкою, випаде з вікна: велика червона куля сонця перекинеться кудись за спину і одразу ж вибухне звідти в очі; кістка з правого стегна вилізе йому через живіт в районі апендикса і за 13 годин він помре від втрати крові, майже до останнього перебуваючи при тямі і нестерпно страждаючи...

## 66

Степана неймовірно дратував легкий хаос, що супроводжував кожен Томин порух. Він був педант і не терпів неохайності. Тому уникав кухні, де на одній із тумб завжди товклися якісь баняки, кришки, немиті тарілки та інше начиння. Крихти хліба на столі доводили його мало не до сказу, і він ошаленіло кидався до них з ганчіркою, спопеляючи потім господиню свого дому поглядом...

Усі його документи, бодай то будуть папірці з незначними записами, кожна дрібничка побуту мусили бути систематизовані і впорядковані. Це ж стосувалося людей, вчинків і подій. На його робочому столі панувала взірцева чистота, яка спростовувала всі твердження про розхристаність і недбальство творчих людей. Перекидний календар обов'язково був ще вчора перегорнутий на наступне число і очікував ранку, сперіщений чіткими короткими нотатками. Степан ретельно вів щоденник, але виключно діловий, а не для того, щоб записувати туди всі свої душевні зрухи чи інші бздури. Він майже одразу привчив Тому до того, що якість кантів на його штанях — основа його прихильності до неї протягом усього дня. А от погано випрасувана сорочка — це навпаки могло призвести до непередбачуваних наслідків.

Як виняток Степан міг дозволити собі певну неупорядкованість думок та відчуттів, але лише коли п'яний. Мабуть, і пив він якраз тому, що хотів відчутти цю легку невагомість, оманливо близьку нереальності реальності. Сп'яніння дозволяло йому уявляти собі можливість здійснення будь-яких раптових задумів. Всі попередні плани, занесені в нотатники дрібним рівним почерком, руйнувалися, натомість виникало раптове божевілля, зреалізувати яке кортілось, наче оволодіти жінкою після кількарічної паузи, проте він зусиллям волі, зціпивши зуби стримував себе, тішачись з самої думки про необмеженість своїх вчинкових ресурсів.

Запій не був для нього характерним, швидше це свідчило про зсув, аномальний стан, безладну втечу, капітуляцію перед дійсністю. Він не визнавав її, ховав голову у плечі, по-страусиному занурював шию в асфальт, а мозок задурював етиловими міазмами.

Якби йому забаглося розпустити, звичка до звички у коханні не дала б йому жодного шансу на плотську втіху. Його педантичність у статевому житті, про яку вже згадувалося — це була якась покута, кара за розміреність і спланованість існування. Він не приносив жодної насолоди жінкам, і сам не одержував її. Над його випадком могли б поламати голову не один десяток психоаналітиків, але навіщо перейматися несуттєвим?..

— Ти що собі дозволяєш, казьюл?! — кричав на нього, щільно причинивши за собою двері вітальні Шура, однак голос його проривав папір стін і звуки впиналися у затулені колінами вуха Томи, — Ти, бухарік поганий, алкаш йобаний!!! Тебе підшити мало, закопати, здати анонімним алкоголікам, підар! Блядь!!! сука!!! — В розпачі, що межував із божевіллям, Шура вхопив зі столу якусь кічову амфору і пожбурих нею у зсугуленого від страху Стьопу, що забився углиб розкішного фотелю.

Той незграбно підставив руки, затуляючи обличчя, і, на його щастя, ваза лише ковзнула долонею, відскочила від бильця крісла, і з тріском розлетілася на друзки, впавши на підлогу.

— Ав-в-в! Ти що, йобнувся?! — скрикнув Стьопа, розтираючи забиту руку.

— Сам ти йобнувся, придурок!!! — заверещав фальцетом Шура.

Тома сиділа в іншій кімнаті, обхопивши голову руками, і припишкнучи, як миша під віником.

— Ти якого хріна не відповідаєш, коли до тебе на мобілку дзвонять? Якого хріна я її тобі воще купив, казьюол?! А?! Ну ти!!! Чо' вилупився?! Не помниш?!!! Бухати нада менше! Ти шо, пацан, думаєш, шо тут тобі ігри?! Ето серйозно, парінь, всьо дуже-дуже серйозно... Ніхто з нами не буде ігратися. Виїбуть і викинуть на хуй! Жити надоїло? За бабки треба платити чимось другим, роботою наприклад. Ніхто тебе не буде годувати за красівіє глазки...

Шура відітхнув, обтер піт з чола, і навіть усміхнувся.

— Я ж не то, щоб тобі зла хотів. Просто на мене самого нависають. Результати хрінові, прямо скажемо. Твої пацани працюють по-мудакі, від їхніх матеріалів кортить голосувати за Мирона, а не за нашого кандидата. Єдина класна штука була з перевищенням швидкості, але ж хто це всьо організував? А, паря? Дело мастіра боїця... Ну, не дрейфь, всьо буде чікі, а вазу я те нову куплю. Тільки щоб без запоїв, старий, ти ж можеш, я тебе знаю... І без пройобів, як вчора. Бо приб'ють, і я ні хріна не зможу зробити. А жаль буде... Жаль, — задумливо повторив Шура, вдивляючись уже кудись у вікно.

Потім вони говорили куди тихіше, і Тома, хоча вже й намагалася розрізнити слова у монотонному бурмотінні, не могла. Їй було страшно.

## **ЧАСТИНА 10**

### **67**

Всі приготування скінчились, всі коліщата приведені до ладу, залишилося лише дочекатися команди "старт" і, заплющивши очі, віддатися дводенній невідомості, щоб дізнатися про справжній і остаточний результат кількомісячної праці. Хлопці злегка бліді, Васько аж прикусив губу, але в його окулярах, як завжди, блимають сторінки інтернет-видань. Юрист за звичкою мовчить. Я осторонь, у тіні, розглядаю нігті на пальцях рук, і нервово їх обдираю. Біла рвана рогиця падає на лінолеум, наче воші з неминої голови бомжа. Мирон ходить суміжними кімнатами взад-вперед з дивовижною монотонністю, наче маятник під старовинним годинником. Час від часу в його роті спалахує вогник цигарки: сьогодні ніхто вже не дотримується правил техніки безпеки. Перемога за крок, зовсім близько. Однак Миронові, здається, не йметься щось робити. Вимушена бездіяльність його гнітить. Він хвилюється, от тільки чи за результат нашої спільної праці? Хлопці загадують бажання: поїхати хоч раз до Києва, вирватися з цієї клятої провінції. А якщо Мирон стане депутатом, затинаючись, пошепки, боячись наврочити, каже хтось із нас, то хотілося би спробувати навіть закинути якір у столиці. Може, він підшукає для нас роботу? Мирон Павлович невизначено стинає плечима: інші ніколи його не обходили, це було лише тісто, з якого ліплять ту чи іншу справу. Він відчув підступний холодок у грудях: у перемогу надто вірилося, надто багато факторів грало на нього...

### **68**

На вечір він розпускає нас у місто або додому: слід відпочити, набратися сил, післязавтра розпочнеться останній, але найвиснажливіший етап: спостерігати за виборами на ділянках, зокрема сільських, перевіряти кожну комісію, кожен закуток

передгірського краю. А потім безсонна ніч підрахунку голосів. Втомлений холодний світанок пере... Але ще кільканадцять годин, ще трохи треба потерпіти.

Я разом із Васьком зголошуюся на похід у місто, але маю твердий намір повернутися на ніч у штаб, щоб як слід виспатися. Проте нікому нічого не кажу, з досвіду знаючи про марність спроб порозуміння між людьми.

Васько йде на півкроку попереду, час від часу озираючись на мене, щоб переконатися у тому, що слова, які безугавно сипляться йому з рота, знаходять адресата. Я майже нічого не чую, бо вітер, що дме нам у спину, забирає з собою закінчення його фраз, крім того навіть не намагаюся зважати на остогидлу балаканину про піар конкурентів, зокрема владного кандидата М., на якого працюють чи не всі тутешні пресовики. Нецікаво. Усе нецікаво. Як важко жити поміж людей, які живуть чимось іншим. Тобі доводиться або вдавати, що розділяєш їхні уподобання, катуючи себе, або ж відкрито сказати "ні" і під недоброзичливі мовчазні погляди у спину піти в самотність. Я завжди еквілібрую десь поміж першим і другим. Чим далі, тим більше схиляюся до того, що найправильніший варіант — останній.

— Чому ти постійно мовчиш, старий? — питають мене в лоба його тонкі трапецевидні окуляри, що відзеркалюють якусь скрипуче червону неонову рекламу. Це стається десь після другої чи третьої чарки ананасової горілки в дешевому генделику, — Ти знаєш, що це мене дратує?

Що я повинен йому сказати? Що не вперше чую такі зізнання? Що мені просто обридло говорити чи пояснювати комусь щось? Що річ у дитячих комплексах і надмірній недовірливості та замкненості?

Немає грошей, пальці намагаються в кишені замість гаманця горішки, що невідомо як там опинилися. Холодне пиво ріже пальці правої руки, пляшкою стікає блідий морозяний піт. Відкорковуємо просто до паркана з нерівномірно вкладеними штахетинами. Васько зазирає під корок.

— Ти — жертва реклами! — чомусь регочуся я.

П'яна інфантильність. Злегка заплітається язик, вдаряючись у зуби і намагаючи в заглибинках жовті пластмасові пломби.

— Хто ти? — питає він.

— А ти хто?

Я вдивляюся у відблиски темряви в його трапецевидних окулярах. Ніч. Відображення моєї ночі. Відвертаємося і йдемо. Друзів із нас не вийде. Добре. Друзів не варто мати, бо ти відповідальний за них, а вони — за тебе, а з відповідальності ніколи нічого доброго не виходило, бо врешті це стає так обтяжливо та тоскно, що хочеться просто плюнути комусь із них бодай на черевик, щоб він образився і сказав тобі все, що про тебе (проти тебе) думав весь той час, поки любив тебе. І вийде, що він (та й ти також) лелівав у пам'яті мегатонни дріб'язкових прорахунків, зривів, недоречностей. Сміттєзвалища пам'яті.

Ми бредемо вулицями, раз по раз провалюючись ногами в глибокі вибоїни, де причаїлися бридкі брудні калюжі. Мої штани, певно, схожі на камуфляж розвідника,

його — так само. Я вже майже не розрізняю Васькової фігури поруч із своєю, бо раптово зникло освітлення, і тільки відблиск темряви в його окулярах та важкий п'яний віддих — наслідування мого власного — вказують на те, що він все ще поруч.

Я хочу повернутися в штаб, але втома притягує мене до бруківки з минулого сторіччя і я падаю навznak. Васько схиляється, щоб допомогти мені звестися на ноги, хапає мене за руку, щодуху тягне, аж червоніють від напруги окуляри, але чую нудотний тріск порваної на рукаві тканини і починаю реготати. Він все ще натужно дихає, смикає дужче і, врешті, сам опиняється на землі з гучним матом. Я продовжую реготатися.

Сидимо на вкопаних у землю бордюрах, вже майже світає, а може, то так лише здається через якесь зарево незрозумілого походження на Сході. Таксі? В цій дірі посеред ночі немає таксі. Мусимо йти пішки. Васько раптом згадує, що має десь неподалік одну сумнівну знайому. "Ходім", — великодушно пропонує він, я ж лише заперечливо хитаю головою. "А я йду", — розпачливо зводиться він на рівні ноги. З хвилию стоїть, погойдуючись, наче гіпнотизер чи загіпнотизований. Потім простягає мені руку для потиску і раптом зникає. Я розплющую очі і бачу, що також кудись йду. Поволі, навпрошки. Дороги перекопані, довкола якісь жовті катки, грейдери та інша будівельна техніка. Тінь лісу на околиці темніша за ніщо ночі. Ще хвилин десь так 15, 10, 5...

## 69

— Ало!.. Ало!..

Тиша.

Номер мобільника знають лише свої. Отже, можуть дізнатися всі. У кожного найближчого є свої найближчі, а в того — ще свої. Компроміси знайомств у наш час заходять надто далеко. Люди, доведені до відчаю самотності, об'єднуються з собі подібними вже за геть сумнівними і смішними ознаками: професійна, ідеологічна, навіть статева.

Знову дзвінок. Визначник номера не спрацьовує. Може, не відгукуватися?

— Ало!

— Ало, — вкрадливо шепоче голос на тому боці, щоб поскуботати Миронові барабанні перетинки. — Ти сам?

— Хто це?

— А ти як думаєш? А-а?.. Я, Шура. Все як договарювалися. Ми щас прибудем з моїм кандидатом і все буде чікі-чікі. Все как договарівались. Ти помниш: 25 кусків йому і 5 мені — за посередництво.

— Ладно.

Кінець розмови.

Кінець. Ще яких кілька хвилин втоми і буде по всьому. Він навіть не помітить як вони під'їхали: тихо, маскуючись темрявою і не вмикаючи фар. Двоє у чорному навшпиньки увійдуть у корпус, рипнувши старезними і поіржавілими дверима. Важкий скрипучий звук потойбіччя виведе його з задуми, і він зрозуміє, що час настав. Підійде

до дверей офісу, візьметься за клямку і раптом докумекає, що щось не так. Щось: тиша, темінь, інтуїція. Замість щоб вийти, він причаїться і поволі проверне ключ в замку. Клац. Похапцем крок назад. І раптом — бах!!! Двері перетворюються на щепку. Бабабах!!! Порвана, ніби іграшкова, дощечка падає йому до ніг. Жовтаве світло освітлює дві чорні фігури у проймі з чорними (він уявляв собі зброю інакше, та взагалі це сон якийсь!) автоматами. Один (з чорними-чорними зіницями) зводить зброю на Мирона і стріляє. Кандидат в останню мить кидається вбік, до дверей, що ведуть вглиб. Черга прошиває раму. Він чимдуж біжить, розуміючи намарність своїх спроб врятуватися, йому важко розігнатися у вузьких кімнатках, довго возиться з замком на "чорнових" дверях, перестрибує через сходишки, плутає сліди порожніми приміщеннями... Чує за спиною хекання кілерів (це сон, сон, сон, цього не може бути насправді, треба перестати бігти, і тоді він зможе нарешті прокинутися, отямитися від цього жахіття), тихе клацання пострілів (певно, є глушник). Бачить як вибухає від куль, що влучили, цегла на стіні. Раптом бачить кров, свою власну кров. Так і є, сон, — встигає ще подумати, бо не відчуває болю, тільки слабкість, яка підкошує ноги, аж тоді нарешті дикий спалах, що зносить голову...

### **70 (субота, ранок)**

Марко ошелешено відсунувся від Ані, рефлексивно взяв до рук виделку — перше, що впало в око, що було найближче (мусив же він бодай щось зробити!) — і одразу ж захотів їсти.

— І давно ти дізналася? — з раптовим збайдужінням, яке холодно контрастувало з щойнопережитим шоком, запитав Марко, обводячи поглядом кухню у пошуках поживи.

З виделкою у руці він мав трохи моторошний, але загалом кумедний вигляд і Аня пирснула.

— То давно? — грізно повернув він голову до неї.

Їй стало страшно. Вона раптом відчула, що він знає все: про її вагання, про цей страх, взагалі все — і насамперед про той вік-енд у горах з Віктором.

— Вчора я повторила тест, можу тобі показати.

— Не треба... — милостиво пробурмотів він, відчиняючи дверцята холодильника.

На полицках було порожньо. Трохи смерділо зіпсутою ковбасою. Він уважно придивлявся до напівпорожніх банок від смальцю, джему, компоту, ще там якоїсь біди, але все це не видавалося йому стравним. Звідкілясь згори загорлав гучний рок-н-рол. Нарешті на найвищій полиці, під самою морозильною камерою, його очі знайшли пакет від майонезу і радісно заблищали. Він швидко потягнув їдло, але перш ніж нанести його на хліб, уважно переглянув написи на упаковці, зокрема термін зберігання. Лише впевнившись, що все гаразд, потис на пакет і біло-жовтий майонез змійкою виповз на відламану кірку хліба. Зуби жадібно увіп'ялися в харч, майонез стік з бутерброду і полився підборіддям. Він змахнув його долонею і одразу ж облизав замочені пальці. Хотів відригнути, але в останній момент вловив, що це буде читатися; крім того вийде надто награно і вульгарно. Залишатися естетом у цій кухні зі свідомістю, обтяженою такою новиною, все ж було надто важко. Він відчув, як йому підкошуються ноги, як він

гине, стікаючи кров'ю, лімфою та лоем. Відбувалося щось незрозуміле. В його життя прийшла випадковість, непотрібна, незапланована випадковість, яка його (те саме життя) геть спотворювала, нищила, спопеляла. Він радий був би щось вдіяти, але для цього слід було прийняти рішення. Відкрити дівчині обійми — понад його сили, відштовхнути її — ницьо. То що ж діяти, бо щось треба? Сумнівів у тому, що дитина його, у Марка майже не було. Тож вхопитися за це він не міг. Залишалося, дивлячись кудись убік, запропонувати їй зробити аборт. Проте він і цього не міг. Уста вже прочинилися, готові вивергнути з себе продуману фразу, але голос не підкорився і з горла вирвалося лише сипіння. Хліб застрягав у стравоході, десь поруч із серцем, і душив його. Чому вона сама не здогадається, чому сама не скаже те, що хоче він? — з раптовою зненавистю до жінки подумав Марко. Крізь сльози в очах випалив:

— Я не хочу. Я не можу! Не можу і все, і край!.. Цього взагалі не може бути!

— Може, любий, — тихо, але водночас якось лунко сказала Аня.

Він підхопився, однак майже одразу сів.

— Ні, я не можу так, ти зрозумій, не можу. Я гультяй, я фук, я перекотиполе. Я не можу.

Вона вперто мовчала, зціпивши зуби. Вона знала, але мовчала, і змушувала його говорити далі. Не хотіла спростити йому завдання.

— Ну зрозумій ти нарешті. Життя — це потворно, це мука, це жах, в який я не маю права нікого занурювати!!!

— Звідки ти знаєш, на що ти маєш право, а на що не маєш?! — вибухнула сплеском вже й вона.

Він відітхнув і подивився крізь високе вікно у старезний, порослий мохом дворик. Жити тут? Носити смугасті сімейки її зниклого батька, курити ночами на кухні в цілковитій темряві, вибігати у мороз на балкон, щоб відлвити. А коли у туалеті хтось є? Сцяти просто крізь поручні у двір? А потім схоплюватися на крики дитинчати, бігти, спіткаючись за власне взуття, до газової плити, щоб розігріти молоко. Час від часу напиватися до чортиків і зливати свою зненависть на ній. Що далі — годі й уявляти. Не те, не те, не те...

— Я йду, — нарешті вичавив він з себе і подивився на неї.

Вона нічого не сказала, лише глипнула на нього блискучим від передсліззя поглядом, щоб потім сховати його, втупивши в стіл. Стіл був поміж ними. Щоб вийти, Маркові потрібно було обійти і стіл, і її. Потім залишити обидвох за спиною. Кілька кроків — і свобода. Але він знову не міг. Пересилиював себе, проте щось куди вагомніше за земне тяжіння вперто притискало його дупу до стільця. Він чекав від неї якоїсь згоди, капітуляції. Може, навіть сліз, може, агресії, краще агресії, вона виправдовує. Але не було геть нічого, навіть рок-н-рольщик згори заткався і стало тихо-тихо. Німо. Світ вмер...

Тут у двері постукали: не порушуючи тиші, майже ніжно. Відтак ще раз, трохи гучніше: Марко зраділо підвівся — здавалося, це був його порятунок. Але схопилася і

Аня; проворно випередивши хлопця, вона підскочила до дверей, прочинила їх — і зробила крок назад.

— Привіт, ти не са...?

Увірвалася в квартиру з застряглим у горлі запитанням Тома. На мить сцена та її учасники знову завмерли, чомусь почувуючись незручно. Потім Аня грюкнула дверима і все поволі зарухалося.

Марко підхопився, зробив крок назустріч, потім раптом спинився. Тома, налякана його поривом, теж завмерла посеред кухні. Вона уже готова була відступити перед цим почервонілим чоловічим поглядом, але за спиною стояла Аня, яка наступала їй на п'яти.

— Сідай, — вказала вона на порожній стілець, звертаючись, очевидно, до сестри.

Та розгублено подивилася на Аню, потім на Марка, який стояв ні в сих, ні в тих. Тепер його вже ігнорували, викреслювали з свого замкненого світу, і коли він ще яку хвилину тому тільки й прагнув цього, то тепер чувся скривдженим. Піти просто так, не залишивши за собою права на останнє слово — це виглядало поразкою. Кров прилинула йому до голови, серце активно розпомпувало тілом лють.

Він озирнувся і сів, вирішивши, що нікуди не піде, доки не розставить всі крапки, не висловиться якнайзрозуміліше. Чого саме він хотів — цього Марко пояснити не міг.

Якщо ж би йому спало на думку досікатися справжніх причин свого залишання, то першою у списку безумовно мусила значитись присутність Томи з її блідими ненапомадженими устами і швидким поглядом, що як сполоханий заєць ні на чому не спинявся довше, ніж кілька миттєвостей. Це, певно, була якась хвороба очей — вона безперервно кліпала, нервово сіпаючи повіками, аж від цього болісно примружувався той, хто дивився на неї.

— Будеш чай? — монотонно озвалася Аня, яка була наразі єдиною, хто наважувався говорити, а отже, вдавати, що все гаразд.

Тома мовчки кивнула, потім ковтнула слину і нарешті спробувала озватися й собі:

— Міцнішого в тебе нічого нема?

— ??? — Аня спинилася біля рукомийника і здивовано обернулася, округливши очі.

— Можна навіть горілку.

— Щось трапилося? — нарешті подав голос Марко, якому, очевидно, якраз і йшлося про те, щоб почути себе, переконатися у тому, що він насправді існує тут, і помітити реакцію на це присутніх.

Тома закліпала просто у нього, частіше, і щоразу, як повіки розтулялися, очі наче прострілювали Марка. Прошитий такою чергою і не удостоєний відповіді, він геть втратив певність у собі і лише глибше втиснувся у стілець, майже втонувши у ньому.

— Він збожеволів, просто збожеволів... — нарешті проказала Тома, все ще дивлячись крізь Марка, але ні до кого конкретно не звертаючись, і незрозуміло кого маючи на увазі...

— Тобі з цукром чи без? Лимон давати? — проігнорувавши попередню фразу, поцікавилася Аня.

— Байдуже. Все байдуже... — не відповідаючи, а думаючи про щось своє, просто у відгомін запитання, промовила Тома. — Я вже не можу більше. Я надто втомилася жити...

Марко раптом відчув себе поруч із нею дитиною, хлопчаком, що закохався у старшу кобіту і якимось дивом опинився поруч із нею...

Аня поставила на стіл 3 горнятка, мовчки залила густу, майже чорну заварку, і знову кудись віддалилася від столу. Тома витягла з кишені плаща, з якого не розбиралася, пачку сигарет, Марко помітив, як у неї тремтять пальці, одразу ж кинулися у вічі зморшки на обличчі і тіні під очима (п'є, — чомусь одразу подумав він), закурила. Зробила кілька жадібних затяжок і після третьої, майже астматичної, несподівано продовжила наче для себе...

— Цілу ніч невідомо де тинявся, повернувся попід ранок... Я вже спала, якщо чесно, мені давно байдуже до його нічних походеньок, хоча ще трохи переймаюся, чомусь постійно у таких випадках уявляю, як мені потелефонують на роботу вранці, холодним голосом запитують, чи такий-то такий-то — мій чоловік, потім скажуть, що їм шкода, але є всі підстави вважати, що він мертвий, його вбили п'яні хулігани за десять гривень, товкли штакетами з цвяхами по голові, але він був п'яний, тож, можливо, сам був зачинщиком конфлікту. Попросять прийти на опізнання... Або що... Після Бориса я майже впевнена, що так повинно закінчуватися все, взагалі все... Але він повертається, щоразу гидкіший і гидкіший... Сьогодні я чула виття якихось псів на дворі і погано спала. Він увірвався десь о 3-ій чи 4-ій, напівроздягнений, з брудними руками — певно десь падав. На мої запитання нічого не відповів, наче й не чув їх. Очі безтямно вирячив і наче щось згадував, потім почав метатися хатою, перекидаючи весь одяг в шафах. Я кричала, прохала, благала, але він не звертав на мене жодної уваги... Я кинулася до нього — він грубо відштовхнув. Вуса обвисли, щетина чотириденна, але занедбана, гидка, бомжівська. Останнім часом він так не опускався, дбав про себе, намагався бути презентабельним, особливо після того епізоду, коли його нажахали трохи... Щось шукав, але не міг знайти. Постійно бурмотів, повторюючи раз-у-раз якісь слова, ніби заклинання... Потім грубо виштовхав мене у двері, і зачинився. Я грюкала, кричала — все намарне... Він збожеволів. Це на нього геть не схоже. Він навіть п'яний таким не буває, а це щось...

Аня підійшла до столу з білим, приіржавілим чайничком, тримаючи його в руці за руків'я, обгорнуте пропаленим у кутику вафельним рушничком.

— Дякую. Дай мені таки горілки. І собі налий, ти ж маєш, я знаю... — продовжила Тома. — Я стільки часу це все тримала в собі, мені ж ні з ким поговорити... Але я далі не можу. Колись треба наважитися на якийсь вчинок. Досить накопичувати помилки. Тільки я втомилася. Я страшенно втомилася...

Аня байдуже зітнула плечима і вийшла до кімнати, певно, за горілкою...

Марко розтулив було рота, щоб щось сказати, але ж що? Що він може їй запропонувати? Якусь банальщину, дурні співчуття, яких вона не потребує? Вона ж нічого не потребує. Вона куди сильніша за нього, стоїчніша і старша.

— Не переймайтеся так, воно вам ні до чого. Просто це паскудно — жити без ніг, без волі до пересування. Куди тебе закине черговим штормом, там і приростаєш, пускаєш коріння... Я вже нічого з цим не вдію...

— Як хочете, як хочеш... — Марко вже був готовий запропонувати їй переїхати до нього, але раптом урвав, засоромившись, згадавши Аню і її стан.

— Хочеш мене трахнути? — раптом втупилася вона в нього почервонілими від недосипання очима.

Але запитала тихо, так, щоб не почула Аня в сусідній кімнаті. Недокурок кинула просто на підлогу.

Марко знітився, відвів погляд вбік, вниз, націливши його якраз на тліючий згарок дорогого "Марльборо".

— Ну що ж ти? Га? Адже б хотів трахати, я це знаю. Жінки такі речі відчують одразу...

Вона вмовкла, бо увійшла Аня з пляшкою і чарками.

— Ти що, не будеш? — здивувалася, майже обурилася Тома, помітивши, що чарки лише дві.

Аня заперечливо захитала головою. Відколи з'явилася Тома, дівчина промовила від сили три-чотири речення.

— Та що з тобою? Що з Вами всіма?! — раптом вигукнула Тома і сама злякалася цього вибуху емоцій. — перепрошую. Я просто втомилася...

Вона сьорбнула чаю, і потяглася рукою до вже початої пляшки.

— Палена? — запиталася у Ані, кліпаючи в неї.

Аня тільки зітнула плечима, дивлячись у вікно. Марко делікатно відібрав з рук Томи пляшку, вона дозволила. Розлив. Тома струсонула головою, ніби відганяючи якусь думку чи то першу муху в сезоні... Відкинула волосся за вуха, і Марко прикипів поглядом до її великих потворних сережок...

Томина агресія зникла так само раптово, як і з'явилася. Вона задрижала усім тілом, стислася на кріслі...

— Щось холодно, — жалібно проказала.

— Увімкнути опалення? — холодно і неприсутньо запитала Аня.

Тома згідливо кивнула, проте без жодного наміру випроводити сестру. Коли та зникла за дверима, Тома уже якось розпачливо обернулася до Марка:

— Що ж мені робити?

Марко не знав. Він хотів би запропонувати якусь раду, але її чи то не було зовсім, чи він нічого не міг придумати.

— Може, кинеш чоловіка? — несміливо озвався.

Тома не відповіла, поринувши у себе. Вона тримала обидвома руками горня з чаєм, обертаючи його довкола осі, і задивлялася на дно. Поволі підносила до носа, робила великий гучний ковток, і злегка усміхалася.

— То що, вип'ємо? — відчув потребу якось нагадати про себе Марко, піднявши келішок.

Тома отямилася, зиркнула на Марка, далі на кришталь, взяла чарку до рук, понюхала її вміст.

— Палена. — констатувала швидше для себе.

— За тебе, — пробурмотів Марко.

— За мене, — в унісон йому вдівалася Тома, — хай буде за мене, я цього потребую...

Вона знову здригнулася, ніби від раптового подуву вітру, і залпом вихилила горілку. Одразу ж запила чаєм.

— А що з нею, — заптала вона у Марка, скосивши погляд на кімнату.

— Здається, вагітна, — зітхнув він і запустив долоню у волосся.

— А-а-а, — якимось байдуже протягла Тома, — ясно. Від тебе?

— Не знаю, напевно...

— Ну, так, — багатозначно сказала вона і знову сьорбнула...

Увійшла Аня:

— Зараз стане тепліше, — пообіцяла вона.

— Дякую, — відповіла Тома, — дякую, — для чогось повторила раз, — дякую, — ще раз, — дуже-дуже дякую...

Марко сидів ні в сих, ні в тих. Хотілося піти, але щось стримувало, міцно притиснувши до стільця. З вулиці знову долинав гамір. Якесь чуже, неспівмірне з їхнім, життя розвивалося, тривало, як звично, зовсім поруч, за якийсь крок. Чужі діти бавилися, билися, верещали, гукали тата чи маму; двоє чоловіків у робах пили пиво за столиком і розмовляли; поруч ще якісь жіночки, одна з яких із килимком і тріпачкою; на вході у двір чомусь стояв міліціант у неприродно яскравій, майже святковій уніформі: буденне життя старого дворика. Обмежений і закостенілий світ, куці проблеми, надто далекі для героїв цієї повісті...

— Я мабуть піду, — раптом заквапилася Тома, — мені здається, щось трапилось. Щось мусило трапитися. Щось щемить... Краще би це вже все було позаду, — зітхнула вона, підводячись.

Ніхто її не зупиняв.

— Я теж, — закашлявся раптом Марко, — я теж йду. Мені треба вийти...

Аня не проронила до нього і слова. Просто сіла і дивилася поперед себе. Їй було страшно самотності, що прийде за цим, порожнечі кімнати, звуків знадвору, чужих, безглузвих звуків, які створюють ілюзію життя, ілюзію того, що воно існує десь поза нею, десь поза цією кімнатою... І що тоді: притулятися до шибки кухні, відстежувати одноманітні рухи знайомих, сусідів, слідкувати за черговим етапом цих смішних драм, щоб переконати себе, що її випадок — не унікальний, а можливо, навіть ще смішніший і мізерніший, як їхні. Але вони не відчувають цього розпачу, цієї порожнечі. Вони шукають собі якесь заняття, заливаються горілкою, йдуть один до одного і про щось триндають. А їй ні до кого йти, вона сама, геть сама...

Грюкнули двері, вона на мить прийшла до тями, відчула як похололо всередині від усвідомлення того, що зроблено щось не так, що вона припустилася якоїсь помилки.

Може, треба було втримати хоч когось із них — вже байдуже: його чи її, просто терпіти їхню присутність. Це менш нестерпно, ніж ненависний рок-н-рол згори, ніж тиша і цокотіння дзигарів... Вона не пам'ятала скільки минуло часу, доки отямилася: почула кроки поруч із дверима. Чужі кроки, хода людини, яка вперше у цій будівлі. Хтось наче шукав чиєсь помешкання. Аніне серце прискорилося від непевного передчуття: чи не її квартиру намагається знайти незнайомець. Вся аж завмерла у болісному очікуванні, от він кашлянув, зробив крок вбік, і її стало зле, вона стислася, напружилася, подумки повертаючи людину зі сходів до своїх дверей.

І людина з-за дверей подалася на цей телекінез, повернулася, і навіть тихо постукала.

Аня секунду чекала, вагаючись, чи не здалося їй, потім кинулася до дверей. Кров прилинула їй до голови. Одна думка швидко змінювала іншу: повернувся Марко, Тома, хто то?

## 72

На порозі — я, її бліда шкіра викazuje хвилювання, легке розчарування, ще щось, чого мені не розібрати.

— Можна? — запитую я для годиться і, не чекаючи відповіді, рухаюся далі.

— Ми багато що робимо для годиться, може краще б від цього відмовитися? Га? — продовжую я свої думки вголос, щоб якимось увійти в розмову, заповнити шок від своєї з'яви.

Вона дивиться на мене злегка перелякано, на мої подерті рукави, багно на штанях і плечах.

— Все гаразд, це така нова мода — ходити у дранті, вдавати бомжа... Навмисне. Усім у пику. Тим, хто тягнеться до комфорту і міряє людей за товщиною гамнаця чи якістю кредитної картки. У тебе є кредитна картка.

— Ні... — бурмоче Аня, спантеличина моїм спічем.

— А Марка в тебе, бачу, теж немає?

Вона стинає плечима.

— Я чомусь подумав, що він у тебе, коли не застав його вдома.

— Він був тут, але пішов, — спромагається вона на скупі констатації, не вдаючись у подробиці.

— У нього помер батько. Загинув, — кажу я, тупо дивлячись під ноги і, думаючи, що не розумію цієї фрази і не вірю їй. Я ще не навчився вірити у смерть. Поки сам живий, цього не збагнеш, виходить, ніколи не збагнеш...

— Як? — мляво дивується вона і я розумію, що їй байдуже.

Втім, за хвилику вона, поміркувавши, втямлює, що це значить: смерть Маркового тата, і її очі спалахують. Зрозумівши, що я помітив цю зміну в ній, вона трохи злоститься:

— То що сталося? — майже грубо запитує вона у мене.

— Його вбили. Розстріляли. Дві черги у спину з автоматичної нарізної зброї. Крові було більше, ніж у американських фільмах... — від спогаду мені стало зле і я відчув, як

на очі попри бажання накочуються сльози.

Вона навіть не вдає розпач чи жаль, втім це добре, це плюс їй, це значить, що вона принаймні буває щирою.

— Сядь, будь ласка. Я зараз зроблю тобі чаю...

Я падаю на стілець, ще теплий після Томиного тіла. Бачу недокурок на підлозі...

— Тут був ще хтось? — запитую у її спини.

— Моя сестра. Кузина. Тамара, жінка Терешкуна, ти мав би його знати. Він, здається, збожеволів...

Я вже нічому не дивуюся.

— Я вагітна, — все ще стоячи спиною до мене, випалює вона.

Не бачу її обличчя при цьому — але здогадуюся, що воно змінилося в кольорі, що вона аж засапалася, промовивши це...

— Від кого? — холодно запитую я, дивлячись кудись поміж її лопаток, на складку у халаті...

З крапа витікає струмінь води — і це єдина її відповідь.

— Від мене? Чи від Марка?

Вона не обертається. Спина здригається — схлипує. Їй не вистачає сил збрехати мені і сказати, що вона впевнена у тому, що дитина — моя. Вона, як і завжди, ні в чому не впевнена. Я підводжуся, надлижаюся до неї, простягаю руки, щоб обійняти, але відсмикую їх. Пробую ще раз, вже відчуваю тепло її шкіри, майже торкнувшись її халату, але щось не пускає, заважає...

— Мені потрібно у щось переодягтись, — кажу я.

Щось робити, знаходити якусь спільну прагматичну ціль — інколи найкраща рада в складних ситуаціях. Вона, розтираючи сльози руками (раптом згадую, що щойно мало сам не зарюмсав) по щоках, йде у кімнату, я — за нею. Вперто дивлюся поміж лопаток...

## 73

Марко наздоганяє Тому на вулиці:

— Куди ти?

— Не знаю, може додому, він певно уже переказився і заснув. Я теж хочу спати, дика втома... Але не знаю...

Вона нерішуче спиняється, однозначно очікуючи від нього якоїсь пропозиції...

— Я би тобі не радив. Ходімо до мене... — нарешті наслідуються він.

— Слухай... Те, що я там сказала, вибач... Ти мене неправильно зрозумів, я не така... І взагалі, мені зараз гидко навіть думати про такі речі...

Марко почервонів...

— Ні, справді вибач, але я просто дуже втомлена і знервована. Це стрес, навіть шок... Ти тут не допоможеш... Ми надто мало знайомі. Я так не можу... Ще раз вибач.

— Я ж не цей. Просто ходімо, ти ж мусиш десь перебути, перечекати... А щодо малознайомі — то це ще як сказати. Мені з тобою легко, таке враження, що знаю тебе давно...

Тома вагається. Видно, що повертатися додому їй не хочеться.

— Гаразд. В тебе кава є?

— Звичайно. Я просто посиджу у тебе, подрімаю в кріслі, не сперечайся, для мене цього достатньо, я звикла. Я просто маю алергію до ліжка, я не зможу туди лягти, надто багато поганого для мене з цим асоціюється. Не сьогодні, принаймні. Мусиш це зрозуміти...

Марко погоджується і вони йдуть. Поволі, бо треба підійматися вгору. Він інколи підтримує її за лікоть, коли вона похитується від перевтоми. Здебільшого мовчать.

— Ти вибач, я не маю сил говорити. Якщо хочеш, кажи щось сам. Про Аню, про себе, щл хочеш, мені однаково. Я слухатиму, але не обіцяю, що уважно і тим паче, не обіцяю, що запам'ятаю. Та й думаю, це не так важливо...

Марко зосереджено мовчить. Вони йдуть довгою вузькою вуличкою, над якою звисають високі старі будинки. У вікнах незвично порожньо, як на цей час. На вулиці майже немає людей.

— Що ж це? — дивується він, — чого така пустка?

— Вони бояться, — бурмоче вкрай знесилена Тома, — вони всі просто бояться. Їх застрахали. І тебе, і мене теж, нас, правда, трохи менше, ми не такі піддатливі... Ми ще опираємося. А вони, — вона показує пальцем на брудне обличчя хлопчика, що полохливо визирнуло з-за брами і одразу ж сховалося там, — вони ні, вони дозволяють себе страхати, навіть трохи люблять це. генетичний мазохізм...

— Я знаю, я все це знаю, — каже Марко, вже майже несучи її, бо жінка всією вагою свого тіла спирається на нього. — Ти справді помовч, ми вже майже прийшли, зараз поспиш і тобі стане краще...

Назустріч їм чітким маршовим кроком виходить патруль міліціантів, вбраних по-святковому. Їх десятеро, кашкети насунуті на очі, тому обличчя майже відсутні і цих людей відрізняє один від одного лише зріст та конституція тіла. Марко злякано штовхає Тому вбік.

— Не штовхай мене. Я не боюся цих йолопів. Хай лише спробують мене не пропустити! Я їх не боюся! — шипить вона, але все це тихо, так, щоб крім Марка ніхто не чув.

Старший із міліціантів підозріло зиркає на них — Марко відчуває цей злий погляд з-під кашкета просто фізично: його аж проймає дрож.

— Мудрий в гору не піде!.. — сильніше штовхає він вперту Тому на узбіччя і вона хоча й неохоче, але кориться. Вдавання бунту, причому п'яне, — думає собі Марко, проте йому соромно, що він таки злякався.

Одразу за шерогою суворих польських будинків — якісь безнадійні похмурі "хрущовки", ціле поле низьких сіро-коричневих п'ятиповерхівок однаково нещасних, неповноцінних... Квартали бідоти, злиднів і розсадники майбутніх злочинців.

На межі цього району — будинок, де мешкає Марко.

— Заходимо...

Темрява, різкий запах сечовиння і калу: останній схожий на запах попсуютої

квашеної капусти. Сирість, від якої Тому знову кидає у дрож. Коли очі при звичаються до темряви, вони бачать біля тумби з поштовими скриньками якогось дивного з вигляду чоловіка, що щось там наче шукає, уважно придивляючись до кожного ящичка. Марко не особливо добре знає сусідів, але чомусь упевнений, що цей чоловік — зайда, що він тут уперше, і по цифрах на поштових скриньках намагається розшукати якусь квартиру, бодай дізнатися, чи вона у цьому під'їзді.

— Ви когось шукаєте? — грізно запитує він у чоловіка, підійшовши з-за спини.

Той злякано озиряється, мружиться...

— Я-я... — починає заїкатись він... — так. Мені потрібен ... Марко Миронович.

— Це я... — настає черга оторопіти від здивування Маркові.

— А-а-а... — не менш здивований чоловік не знає з чого розпочати.

Певно, як і багато схожих на нього нерішучих людей він уже склав собі план дій: як знайде квартиру потрібного йому чоловіка, зайде, привітається, представиться, підготує плацдарм, і нарешті пояснить у чому річ і що йому потрібно від Марка. Але несподіванка збила його з пантелику. Він розгубився. Помітивши це і зрозумівши причину такого замішання, Марко запропонував йому зайти до квартири.

Він підіймався сходами попереду, вказуючи дорогу, а позаду нього пленталася дивна кавалькада — ледве переставляючи ноги, Тома і якийсь аж найжачений, спохмурнілий чоловічок.

— Прошу, заходьте...

Тома без запрошення, не роззуваючись, пройшла у кімнату, де гепнулась у фотель.

Марко між тим придивлявся до чоловіка, який нерішуче завмер біля вхідних дверей.

— Ну ж бо! Заходьте! — поквапив його Марко.

Той обережно переступив через поріг. Це був невисокий лисий чолов'яга в окулярах років 70 — 75, замість вбрання на ньому висіло якесь потворне лахміття. Від чоловіка трохи тхнуло, але попри те все він намагався триматися гідно...

— Мене звати Пантелеймон, — почав він, — Пантелеймон Франкович...

— Марко, дуже приємно, — не без сумніву потис простягнену йому руку хлопець...

— Мені також... Річ у тім, що ваш батько... Ваш батько помер...

І все, і нічого більше. Нічого не змінилося. Цього можна було б і не сказати, це вже все одно сталося. В нього підкосилися ноги, але він не впав, це було б театральюно впасти зараз, а він вже віддавна поводився так, буцімто за ним слідкує камера. Це був фільм для одного глядача, яким звісно був він же, Марко. Грати тільки перед самим собою. Грати в життя, грати по-справжньому, без позерства і кічухи... В голові гуло... Для одного дня все ж забагато. У пам'яті прокрутилося кілька незначних епізодів, пов'язаних із батьком — як вони разом вудили рибу, ще у дитинстві, як грали в м'яча...

— Як це сталося? — його голосом хтось задав банальне і обов'язкове, але несуттєве зараз запитання.

Він не потребував цієї відповіді, але запитав інстинктивно, щоб не здатися негречним чи непоштивим сином, і це тепер, після всього, що між ними було!

— Кажуть, що його застрелили. Вбили. Сьогодні вночі... Я не знаю, — старий шамкав, йому бракувало зубів у роті, — я там живу, у санаторії, де у них був штаб. Мене просто попросили, я з ним раз говорив, він мені поміг з внучкою увидеться...

І нічого більше, все інше тане, тоне...

Треба би їхати туди, до тіла, але навіщо? Що цим уже зміниш?..

Не було ні розпачу, ні жалю, ні каяття. Він спробував відшукати хоч щось із цього в собі, але не виходило - лише порожнеча, лише байдужість. Звідкись здаля підходили сльози, але до рівня очей їм не вистачало тиску і вони стрягли у горлі. Він скривився і напружився, намагаючись заплакати, щоб бодай щось зробити. Подумалося: оце і є визначальним у всьому, що з ним діється: порожнеча і намагання її бодай чимось заповнити, бодай якимось... Звідси всі помилки, звідси все інше. Але це — приреченість, цього не подолати...

В грудях набрякала куля болю, що заважала дихати.

— Ви проходите, — нарешті зрозумівши, що сліз із себе не витисне, озвався Марко до дідугана.

Той продовжував стояти при вході і Маркові довелося його злегка підштовхнути у спину. Зайшли до кімнати. Тома вбраною спала у фотелі, якимось дивно скоцюрбившись. Уві сні вона здригалася і щось бурмотіла.

Марко зняв з ліжка плед, накинув його на жінку, майже силоміць всадив діда на інше крісло, а сам вийшов на кухню. Визирнув у вікно. Справді: нічого не змінилося. Ті ж діти на вулиці, що й 10 хвилин тому. Але батька вже нема. З'явилося відчуття провини. Ніколи не розумів старого, ніколи навіть не намагався зрозуміти. Знову сплила у пам'яті риболовля з дитинства: якісь хащі поза містом, безперервне скреготіння жаб, цілі хори жаб, комарі і зелене плесо.

— Тат, можна скупатися?

— Тс, не можна, всю рибу перелякаєш.

— Я тихенько.

— Я кому сказав — ні!

Маркові не вистачало терпцю довго сидіти біля вудилища і слідкувати за поплавком. Він раз-по-раз витягував жилку, щоб перевірити, чи є на гачку наживка. Злостився, коли батько витягував рибину, бо в самого нічого не виходило.

— Дай мені свою вудку!

— Бери. Але справа не у вудці — в тобі...

Все, ніколи більше вони не рибалитимуть разом. Розум відмовлявся це приймати і розуміти. Пам'ять, щоб не розбурхувати жаль, відганяла спогади про батька... Але сльози нарешті з'явилися, він несподівано відчув на устах цей знайомий солоний присмак і... почав їх пити... Він злизував вологу зі щік і губ і жадібно ковтав, як спраглий у пустелі останні краплі рідини...

Хтось прийшов: Марко отямився від надривного дзеленчання дзвоника. Прилад аж почервонів від натуги...

— Хто? – боязко прохрипів він з-під дверей.

— Свої, відчиняй! — гукнув я.

Його злякані почервонілі очі, розгубленість в рухах рук, майже розпач. Він благально позирає на Аню, котра стоїть у мене за спиною, сподіваючись почути хоч щось, що мало би слугувати поясненням, виправданням... Але нема нічого. Констатація. З цим неможливо змиритися, в такій ситуації немає природної поведінки. Все, що б не відбувалося, це лише гра, це лише страх і розпач...

— Мені шкода, — бурмочу я... – він якось згадував про тебе...

Марко підводить погляд, у якому стоїть якесь невимовлене запитання. Очевидно, він досі сподівався, що йдеться про якийсь розіграш, що все це неправда, сон, що він щось переплутав, або переплутав усе той дідуган з притулку... Але тепер до цієї серії помилок додаються ще й мої слова, і він вже не має сил опиратися правді, він пускає її у свій мозок, до нього нарешті приходить усвідомлення втрати... Він щось згадує – очі наповнюються муттю минулого – і раптом звідти бризкає рідина: щось схоже на сльози, але чомусь жовтуваті, а може, то мені лише здається...

Аня похнюплена підходить до нього, і він обіймає її, стрясаючись в риданнях... В коридор вбігає заспана Тома, яка щойно прокинулася і ще нічого не розуміє, в дверях стоїть не менш знічений дід. Перш ніж пізнати мене, він довго і пристально дивиться мені в очі, потім оглядає мешти, куртку, яку мені люб'язно позичила Аня, штани. Підходить ближче...

— Щось сталося? – запитує Тома, кліпаючи то у Марка, то у мене, то в Аню.

Всі мовчать, похнюпивши голови... Марко прочиняє рот:

— У мене...вбили... – він вмовкає, бо все ще не вірить, все ще сумнівається...

— Кого вбили?.. – пошепки запитує Тома, ми швидше здогадуємося, що саме вона проказала за порухами її уст, ніж чуємо...

## 75

Приїздить великим бусиком Васько. Загальмований Марко відчиняє йому двері, вітається за руку, пропускає за спину, немов давнього знайомого, і уважно, якось аж надакуротно причиняє дверцята. Окуляри Васька зблискують напроти вікна, він бере мене під руку, відводить набік, щось шепоче про те, що міг би відвезти з собою мене, Марка і ще кількох чоловік, але в бусику тільки 8 місць, наголошує він. Я обводжу поглядом кімнату і чомусь перераховую всіх: я – один, Марко – два, Тома – три, Аня – чотири, дід – п'ять, Васько – шість. Мені й на гадку не спадає, що хтось може мати інші плани, що смерть Маркового тата для жінок – чужа і байдужа, що навіть мені вже все одно, і я міг би спокійно зостатися, бо тілові Мирона моя шана не потрібна, так я гадав тоді, так я гадаю і зараз, але чомусь, навіть не спитавшись нічиєї згоди, я майже силоміць загнав їх у бусик, і вони не сміли пручатися, замкнені, знічені, збуджені і водночас притуплені, загальмовані, вони мовчки корилися, згинаючи голову і горблячись, один по одному лізли в бусик, Тома сіла біля вікна і одразу ж втупилася у його проріз, поруч із нею гепнувся напівпритомний Марко, який, схоже, вперто міркував про те, як йому слід зараз повестися, яку модель поведінки обрати... Дідові

довелося подати руку, щоб підсадити німецьке тіло, його підборіддя тремтіло, судини, які проступали крізь надтонку шкіру обличчя, набрякли... Нарешті Аня, вона озирається на мене, потім зиркає на Марка, але одразу ображено відвертається від нього, бо він весь поглинутий власними думками і нікого не помічає...

Бути стає важче, ніж не бути. Все тіло якесь аж зайве, воно муляє душу зовні, чи навпаки: опіки душі при терті до внутрішньої поверхні тіла ранять... Бусик харчить, заводиться за другою спробою, рушає. Васько відчиняє дверцята, висовує свої окуляра назовні, вихиляється, щоб побачити, що там позад нього, ще кілька маневрів, нарешті виїхали з двору. Прищаві пацани вороже зиркають на нас з-під густих брів, ще густіших на фоні лисих черепів, і недбало спльовують після кожної затяжки дешевої сигарети. Ще кілька хвилин – і місто позаду. Якщо озирнутися, видно безконечні масивні стіни панельних кварталів, телевежу, що здіймається над усім цим фалічним символом майже до хмар...

Марко мріє про втечу від себе, про пожирання часу, він хоче, щоб швидше настало завтра, позавтра, щоб хтось ножицями монтажу вирізав із його життя сьогодні та все, що з цим сьогодні пов'язане. Нікому, це треба перетерпіти... Він уже не вірить у настання майбутнього, він хоче і не може уявити собі того, що станеться за кілька хвилин, коли вони прибудуть на місце... Щільно зачинені двері майбутнього, і жодної шпарки у них. Васько флегматично кермує, у його оклярах, як і на лобовому склі бусика, відбиваються перекинуті догори ногами голі дерева і небо в прогалинах гілля, і туман, що сидить у заглибинах рельєфу при дорозі в очікуванні вечора... Якісь люди з сапками на клаптиках городів, зігнуті навпіл, все якесь малокрівне, астматичне... Огортає жаль, коли дивишся на ці неоковирні будівлі, тонкі труби, бруд, потрісканість... Васько різко звертає, побачивши вибоїну; усіх підкидає, від несподіванки падаємо один на одного; на якусь мить затягнуті плівкою очі спалахують, звертають увагу на інших... Але...

Раптово починаються гори, земля стає дибки. Димка у верхівках ялиць та сосен при шпилях... Дорога тягнеться вгору, бусик затихає, майже спиняється, здається, він навіть починає відкочуватися назад, але Васько вправним рухом перемикає передачу на нижчу, і автобус натужно вгризається в полотно дороги, поволі повзучи догори... Довкола блідо-зелені високі сосни, крізь відчинене біля водія вікно в салон вривається різкий, але приємний запах хвої... Аж не віриться, що ми їдемо в гості до трупа... Я намагаюся згадати обличчя Мирона, але нічого не виходить. Образ блідий, розпливчатий, крізь короткі білі смуги на асфальті посередині дороги бачу хіба його очі, вони найяскравіші, сумні, карі очі, такі гарячі і водночас крижані, холодні, глибокі, як бездонне озеро в горах... І більше нічого. За кілька місяців ніхто вже не зможе згадати його без фотографії, навіть син, особливо син, бо він уже намагається забути батька... Тисне вказівними пальцями на скроні – стирає, хапається за пасма волосся – от-от висмикне з корінням, але ні – це лише марнотний театр перед собою. Йому не позбутися тіні батька, якого зрадив... Йому не позбутися себе, своєї безвинної вини...

Довкола – лиш ліс, час від часу повз нас прошмигує зустрічне або супутнє авто,

Тома щось каже у вухо Маркові, він слабо усміхається, Аня ревниво пантрує за обидвома... Дорога різко завертає, у кущах над розламанною зупинкою бачимо напис "УРОРТ", приїхали...

76

Подаю руку дідові, потім Ані, слідом за нею зістрибує Марко і допомагає злізти Томі. На подвір'ї кільканадцять міліціонерів, пес з настовбурченими вухами, вислопивши язика, натягує повідок і гавкає на нас. Один із цих типів у блакитній уніформі наближається, собака метається на прив'язі, бризкаючи слиною...

З бусика виходить Васько і йде наперейми міліціантові. Притримуючи офіцера за лікоть, відводить його набік і щось пояснює. Чоловік у формі недовірливо слухає, підозріло зиркаючи у наш бік. Хмари розступаються і стає сонячно-сонячно. Всі мружаться. У вікнах центрального корпусу – зморшкуваті беззубі обличчя. Їх усіх зачинили, на дверях – озброєна охорона. Якийсь хлопчина заціпеніло увіп'явся пальцями в автомат, інший чухає свіжострижений газон власного черепа...

— Ходімо, – каже нам Васько. – Але швидше.

Крокуємо алеєю: розбитими плитами, порослими травою. На плечах і спинах відчуваємо погляди – захованих у хащах міліціантів і старців, що пантрують і за нами, і один за одним. У повітрі – відчуття напруги. Хочеться озирнутися, але знаємо, що не можна: потрібно притримуватися якогось неоголошеного правила: ми вдаємо, що не відчуваємо цих поглядів. Марко угнув голову в плечі, зігнувся, на нього аж шкода дивитися. Він йде наче під прицілом, здається, от-от має прогрімити постріл і він замертво впаде... Проте нічого не відбувається і це гнітить його навіть дужче, ніж якби хтось справді поціливі у нього. При вході у штаб ще два озброєних автоматами солдатики внутрішніх військ. Камуфляжні форми завеликі на цих хлопчаків: смішно віддуються рукави і штанки, настовбурчився живіт. Я дивлюся на їхні автомати і думаю, що варто комусь із них не витримати психологічного навантаження, зірватися – і він легко може прошити чергою нас усіх... Смерть зовсім поруч, за який крок, смерть така ж реальна, як і тіло у штабі, як і потріскані плити під ногами... Залізна смерть у масці блілого пуху над губами, блідо-червоних прищів на чолі і щоках... Марко дивиться на ці прищі, уявляє собі цих хлопчаків перед люстерком, як вони чавлять свою шкіру, тиснучи гній пальцями, і раптом згадує, як робив це колись сам, або як це робила Аня в його квартирі перед трюмом, коли він найдужче її ненавидів... Але все це не має жодного значення, все це зайве і недоречне, проте що може бути доречного за таких обставин, які дукми вважати правильними і гідними? – Марко розгублено озирається через Томине плече на мене, шукаючи якоїсь поради: в очах його біль і майже розпач. Зараз – ще кілька кроків сходами догори, повз щепки розтросчених дверей, лінолеумом, мимо увімкнених комп'ютерів, шаф із дбайливо поскладаними документами – і все вирішиться для нього само собою. Там, наприкінці, в останньому залі, у тупиковій кімнаті, на двох табуретках стоїть труна...

Дешева убога труна жовтого дерева з багатьма сучками. Свіжолакована – у затхлом повітрі отруйні випари, від яких пече у носі. Марко нажахано спиняється на

порозі. Він ще відмовляється впускати це в себе – цю голу кімнату без жодного вмеблювання, цю кров на стіні, ці роздовбані кулями цеглини, цю голу огидну правду. Тіло прикрите простирадлом – з головою. На ще одній табуретці поруч із труною сидить черговий солдатик і байдуже курить. Він тримає коротенький недокурок двома пальцями майже при губах і жадібно вдихає дим. У нього немає очей: просто дві цятки під бровами по обидва боки носа... Маркове лице кривиться, я відчуваю, як він з останніх сил опирається потокові сліз, як вони накопичуються перед цією греблею свідомості, нарешті долають її і ниспадають назовні водоспадом вологи... Він підходить до розстріляної стіни, тулиться до неї обличчям і стрясається в напівістеричному риданні. Тиша, крізь яку виразно чути схлипування. Солдатик жбурляє свого недопалка на підлогу, встає і поволі йде. Проходячи повз Марка, який продовжує схлипувати, недовіжливо зиркає на нього, невдоволено хитає головою і зникає зовсім. Але присутність цих людей з автоматами відчувається і надалі, від неї, як і від потрощених кулями стін, уже нікуди подітися. Погляд прикипає до плями крові, його крові... Я підходжу (не можу й собі пояснити навіщо це роблю) до труни, різко відгортаю простирадло і гидливо відстрибую на крок... Всі стоять заціпенілі, зсутулені і дивляться на цей жах широко розплющеними очима: якесь наче здуте – як луснута кулька – тіло Мирона у подертому піджаку, сіре, без кровинки, обличчя, череп місцями обстрижений – довкола дірок від куль. І з одної із цих чорних зяючих провалів вилазять, звиваючись, хробаки. Маленькі білі черви. Їх багато. Рана просто кишить ними, цими потворними гидкими створіннями, вони мерзенно рухаються, якісь такі кругленькі і вгодовані...

Відчуваю, що мене верне. Томі теж стає зле і вона, відвернувшись, кілька разів зригує. Аня виричається на черв'яків і незворушно стоїть на місці. Дід, який якогось дідька поперся за нами, погано бачить і тому не розуміє нічого. Марко, відчувши, що щось негаразд, перестає ридати, обертається... Робить крок, потім другий назустріч батьковому тілу... Наче намагаючись щось заперечити, хитає головою: раз, другий. Долоні стискаються в кулаки...

Вчасно з'являється Васько, який підбігає до труни і засмикує простирадло...

77

Тепер усе майже гаразд – можна навіть спробувати переконати себе у тому, що те, що ми щойно бачили – нормально, або, якщо й ненормально, то насправді його немає, від втоми ми перебільшили, то лише гра уяви, а не справжні черви...

Сморід лаку, яким гробар недбало змастив дошки труни, перекриває інший запах – запах смерті, запах гниття і розкладання. Запах жаху... Марко заламує руки, до нього підходить Тома і щось шепоче. Шукаю очима Аню – перекошені уста, лівий кутик губ опущений додолу, погляд мутний, нестямний... Вона – от хто справді не відчуває майже нічого – спокійна до смерті, перейнята собою... Вона озирається, і я не встигаю відвести погляд; вона перехоплює його і значуще киває головою: знає, що я знаю. Підходить:

— Слухай, а де ми будемо спати?

Я стинаю плечима, проте запитання справді доречне. В офісі можна помістити двох людей, а от ще трьом доведеться шукати прихистку. Я роззираюся в пошуках Васька: є люди, котрі мають чітке, конкретне мислення і він належить саме до них. Жодна метафізика їх не обходить, вони не переймаються світоглядними проблемами, не терзаються пошуками глибинного сенсу, спокійно ставляться до смерті, але в той же час вони логічні і вправні у вирішенні побутових проблем...

Навіть присутність смерті не може примусити нас забути про речі дріб'язкові чи щоденні, навпаки – схололе тіло якнайшвидше апелює до рутинних клопотів: необхідно домовитися про місце на цвинтарі, купити труну, замовити вінок тощо... Дивлячись на Васька, я раптом зрозумів, що голодний. Подумав, що це, певно, ознака остаточного цинізму, але подумав якось мляво, байдуже... Я не їв уже кільканадцять годин і у шлунку щось клекотіло та посмоктувало... Раптом згадав черв'яків із голови Мирона, чорну діру, якої просто не може бути в черпі, хіба що то кров, яка запеклася; контрастно чорне провалля на фоні легкої сивини. Його рідке коротке волосся, схоже на щетину, і ця дірка, а довкола неї біла-біла знекровлена шкіра (у цій сірятині всі стають такими безколірними, але у мертвотності таки є своя барва – радше зеленувата)... Я подивився на простирadlo, з-під якого проступали контури тіла: ніс, рельєф чола... А довкола все неозначено, напнуто як вітрило... Хтось поволі ходить у сусідній кімнаті – натужно скриплять дошки підлоги; десь цокотить годинник; чиєсь шепотіння на фоні абсолютної тиші гучне, контрастне, аж до болю у вухах... секундна стрілка важко зсувається з місця, завмирає – пауза в часі, подих вічності... Навідуються – не лише до мене, до всіх, хто є тут: я бачу це в зіщулених зіницях – думки про безчасся, про те, що на табуретках поруч із нами – провалля нічогості, яке наблизилося до кожного на небезпечно близьку віддаль, увірвалося у свідомість, поскубало шкіру, увійшло в мозок... Це безглуздо, це незрозуміло для нас, непояснювано, і саме тому може статися з кожним, таки станеться з кожним, але може статися будь-коли, будь-якої миті, хай зараз, світ довкола – сама крихкість і непевність...

Підходжу до Васька і шепочу йому:

— Слухай, треба якось залагодити справу з нічлігом...

Він розуміюче хитає головою, дивлячись у бік тіла... Про дірки в голові і червів мовчимо, це, як і все межове – наразі табу...

— Щось придумаємо. В офісі можуть заночувати двоє, а решту впхаємо десь у притулку до старців... Перетерпиться, крім того, думаю, хтось міг би залишитися тут на ніч...

— Лише не я, я й так майже не спав... Потім, здалося би поїсти...

— Ну, тут теж тільки одна рада – знайома тобі їдальня...

— Ясно, – кажу я і зиркаю на Аню з Томою: як то це сподобається їм?

**78**

Аня заклалкає на порозі, і я змушений легко її підштовхнути долонею у спину. Торкаюся пальцями заглибини між лопатками, де хребет, вона по-котячи вигинається, благально озирається:

— Ми що, будемо їсти тут?

— А що вдієш? – кажу я.

Дзенькіт десятків ложок, що вдаряються до мисок, сьорбання, гуркіт стільців, які відсуваються, хрипкі потворні голоси, запах відмирання, передсмертні пейзажі. Не для вразливих.

— Мене зараз знудить! – скаржиться Аня. – Здається, це токсикоз.

Я стинаю плечима. Якби не втома, я може би співчував їй, переймався її станом, а так – повна атрофія відчуттів... У темному кутку, на стільці з обдертою обшивкою, сидить ще один солдат – та ж абсолютно безглузда тут маскувальна форма, автомат Калашникова на колінах, войовничий берет і штучні, ніби іграшкові зіниці, які я бачу крізь темряву на дуже великій віддалі. У цьому є щось протиприродне, так не мало би бути... Але байдуже. Вільного столику немає, ми мусимо сидіти окремо один від одного, підсівши до дідів і бабусь... Аня дивиться уже благально. Я лише зводжу догори брови. Вона кривиться і відвертається.

І знову ця атмосфера задухи та помий, сечовини і блювотиння, Паркінсони і Альцгеймери, Альцгеймери і Паркінсони. Тремтячі: руки, пальці підборіддя, губи, брови... Тик... Лисі повіки, більма на очах... Вони вдивляються кудись, куди наші погляди зазирнути вже не в силах...

Жадібно жую хліб, ковтаю великі шматки, давлюся. Єдина мета: якнайшвидше набити шлунок і заснути, бодай трохи поспати. Очі злипаються, обертаюся до Ані: як вона? Ніби незле, освоїлася, намагається догукатися до якоїсь бабці-Паркінсонихи, та аж дужче розкрила рота, щоб почути, заклала вухо долонею, скрутивши її трубкою, ніби слуховиц апарат. Де там. Їх зраджує все, вони вже майже не вони у цій резервації минулого, в цьому пункті прийому зношених тіл... Бабця усміхається, показує Ані свою перуку, оголюючи яйцеподібний череп... Щось це мені нагадує: фотокартки у книгах про другу світову війну: Аушвіц. Все повторюється. Методи інші. Гуманніші. Людянізм із капіталістичним обличчям, – раптом озивається до мене Альцгеймер, який щойно сховався під себе: бачу як швидко збільшується калюжа біля його правої штанки: росте, видовжується, маленьке озерце, втім доволі смердюче... А мої щелепи у цей час мужньо жують гумові макарони: головне – напхатися по зав'язку, наступного разу годуватимуть не скоро...

## 79

Поки ми їли, хтось прибрав з небіжчика простирadlo... Тепер можна спокійно зазирати в обличчя смерті. Гачкуватий ніс, запалі очі... Через освітлення вони здаються якимись інакшими – довшими, ширшими, повіки наче не щільно причинені і, здається, що крізь їхнє забрало небіжчик все ще може спостерігати за нашими смішними сновиганнями довкола нього; раптом пригадую, що ще жодного разу не бачив його із заплученими очима; та й як це могло статися? Наші стосунки ніколи не відзначалися особливою довірливістю, найінтимніший момент – в його автомобілі, коли він говорив про Марка, а все інше – якісь незначні делікатні зауваження. Інколи він цікавився моїми особистими справами, але з настільки неприсутнім виразом обличчя,

що нічого іншого, як банальне кількаслів'я у відповідь говорити не випадало. Втім він пам'ятав про тебе все, яке б мале місце у його житті ти не займав – вроджена шляхетність і витренувана до безпомилковості пам'ять, що працювала за своїми, незрозумілими звичайній людині, законами. У цьому, здається і полягала його геніальність – у структурі мозку, у звертанні уваги на кожную дрібницю, яка його оточує. Певно, це жахливо – жити, нічого не забуваючи. Кожна недоречність, кожна помилка займають у тобі стільки ж місця, як і все приємне, що траплялося з тобою чи іншими, і все це водночас, і скрізь, і вівіки віків. Амінь. Збожеволіти можна. А він не божеволів. Просто ніс це з собою. Тому, певно, й виглядав дедалі втомленим. Жодних записників – а знав напам'ять усі наші дні народження, про які чув лиш раз, улюблені напої і страви (замовляв їх сам), імена дружин, колір їхнього волосся і діагнози дітей; а ще в його голові знаходилося місце для безлічі телефонних номерів, найнезначніших фраз, що він їх міг відтворити за рік чи два, коли їх уже не пам'ятав навіть той, хто промовив; не міг забути жодної своєї обіцянки і тому змушений був їх виконувати, але і про виконане він пам'ятав надто добре... А ще він, напевно, пам'ятав усі нічні кошмари, кожного персонажа прочитаних книжок, шкільних вчителів і вчительок, колір своїх перших штанців, колег по групі в дитсадку... Він зберігав у міжнейронному просторі імена усіх працівників заводу, що їх особисто приймав на роботу, паспортні дані, телефони, адреси, факти біографії, освіта, несть інформації... Жах!!! Яким важким видавався цей пласт, якою нестерпною ноша. І як байдуже йому було до кожного із них, із нас, наші обличчя, викарбувані в його мізках, були для нього ніби й різними, але рівноцінними; ніхто його не приваблював, ні до кого він не відчував бодай чогось схожого на любов. Дружини? Їх він очевидно просто теж приймав на роботу, попередньо відібравши, провівши певне тестування... Але ні, не може все бути настільки раціоналізованим, комп'ютеризованим і тому – парадокс – абсурдним. Щось у цих файлах пам'яті мусило давати збої, якась незбагненна туга гризла його, робила понурим. Невловиме і не пояснюване відчуття самотності примушувало вдаватися до нелогічних кроків...

Раптом я згадав про хробаків і миттєво перевів погляд на дірку в черепі: чорна пляма на вилисілій кругом шкірі і... нічого. Мороз по крижах...

— І ніяких черв'яків... Здалося... – пробурмотів я вголос.

— Колективна галюцинація... – так само пошепки показав Марко, що стояв спиною до мене у іншій частині кімнати, зовсім поруч із труною, але я почув його, і він почув мене, бо інакше би він не сказав того, що сказав, і аж прошепотівши свої слова, він обернувся, щоб подивитися, який ефект вони матимуть, якщо взагалі матимуть...

— Тут був судмедексперт, мене попросили вийти, а коли я зайшов, не було вже нікого... Ось... – немов вибачаючись, прошепотів потрісканими устами Марко.

Смерть близьких (як і їхня хвороба) завжди приносить відчуття провини – ми ж бо живі (здорові). Ми ще є, а це якась фікція, обман, помилка... А ще вина перед собою і спогадом про мертвого про недоказане, недороблене, недовідчуте, не до, недо...

— Мені якось казали, що не можна залишати мертвих самих, поряд із тілом мусить

бути бодай одна людина... – вкусив він себе за губу, очевидно не вперше, бо вона уже мала чорнуватий колір... – Постійно мусить бути. А мене повели їсти, туди, в ту гидку їдальню, підійшов цей чоловік в окулярах... Я думав, що експерт буде довго, мені так сказав той чоловік, а я не опирався, він був такий наполегливий, а я лінивий... Потім, там, коли їв, коли не міг їсти, бо гидко, раптом захвилювався, не міг навіть задля пристойності залишатися, і пішов сюди, ледь не заблукав, бо не запам'ятав усіх цих переходів, а мене уже ніхто не вів назад, і я спочатку швидко йшов, а потім біг, ніби це дуже важливо, я відчував так, ніби дуже-дуже важливо, хоча тепер не знаю... Просто мені постійно згадувалися ці слова, що мер..., тобто тіл..., не можу так про нього, про тата... Але ці слова, вони гули в голові, а я не пам'ятаю навіть, хто їх сказав. Мабуть вона, Сандра, Саша... Хтось би її повідомив, я не знаю, де вона... Бідна Саша... От... А коли я прийшов – нікого не було. Порожнеча і він, але уже без простирадла. Мені інколи стає так байдуже, ти собі навіть не уявляєш. А інколи так шкода, що сльози... – він, наче намагаючись продемонструвати, шморгнув, очі зволожились. – Сльози. Ну так. Шкода себе, але ж думаю про нього, згадую його... Нічого ж не пам'ятаю. Зовсім нічого, одні й ті ж епізоди. Навіть пам'ять зраджує... І це тіло, це ж не він, воно чуже, розумієш, воно не його. Його підмінили, його взагалі, певно, ніколи не існувало. Були лише якісь люди, що грали його, а це один із тих акторів, актор-невдаха... Ніби лялька. Так хочеться взяти до рук його руку і щось із нею робити, якимось переставляти, кидати...

Марко раптом вмовк: у коридорі почулося чийсь шаркання, і у дверях з'явився солдатик внутрішніх військ, цього разу інший, але не менш жалюгідний і безособовий: розчавлені прищики довкола рота і на скронях, злякані очі, темний пушок над губами, безглезда коротка стрижка з прогалинами... Він, шаркаючи своїми завеликими черевиками до лінолеуму, поволі бреде до "своєї" табуретки – поруч із труною, і розмови припиняються, і все, і по всьому...

## 80

Все, що трапилося далі (а чи трапилося? чи не відбувалася протягом усього цього – і не лише цього – часу якась карколомна містифікація або вистава, коли задля того, щоб одурити мене, витрачено мільярдні суми на повсякчасну зміну декорацій, платню акторам, сценаристам і режисерам; і все це – навіщо ж? – лише з однією метою: переконати мене у тому, що світ існує, що він дійсний, і що він – це те, що я бачу... А насправді ж за ширмами стін, землі і неба – лише порожнеча нічогості!!! І актори теж несправжні, вони пробуксовують і з того я роблю висновок, що це лише зображення, відеофікції, чергова омана моєї свідомості...) я сприймав у притупленому стані напівсну. Фіксував події словами, але, коли вже було по всьому, я соромився обговорювати ті події з будь-ким, особливо з іншими свідками цього жахіття, бо не був певен, що будь-що із баченого не наснилося мені... І інші теж мовчали і мовчать, відводячи очі. Певно, відчувають той самий сором, що й я. І нехай...

Замилування тілом мертвого... Некрофільська естетика... "Дивись на нього, дивись щосили, бо завтра його вже не буде..." – шепоче хтось (Маркові? мені?). "Запам'ятайте його! Поки не пізно!..." – нав'язливо свистить той же голос (чий?). Це була жінка, але я

не пам'ятаю її обличчя (Тома? Аня? чи котрась із старушенцій, що вони, щойно стемніло, окупували офіс і їхні м'яті обличчя то тут, то там шамотіли, йойкались і завивали?), натомість пам'ятаю своє роздратування: смикнув плечем Марко, навіщо пам'ятати труп? Живі прагнуть якнайшвидше забути про смерть, забутися...

Ніч, свічки, віск з яких падає на долоню, на мить приводячи до тями, фокусуючи думки і погляд: в узголів'ї тіла – священник, який щось також шепоче: уста усіх присутніх ворухнуться...

Потім очі злипаються... Звідкілясь зринає Васько, ставить свою долоню на плече, щось запитує і, не дочекавшись відповіді, кудись веде... Кімната, сморід, троє дідуганів, що ріжуться в доміно, всі троє однаково коротко стрижені і єдине, що бачу кілька хвилин – це їхні лискучі сиві потилиці...

Потім ранок судного дня. Ритуали, зміст яких збагнути годі, якісь слова, розуміння чи нерозуміння, чужі обличчя, що тасуються перед моїм незгріш карт. Здається, що щось суттєве відбулося за моєї відсутності у стосунках усіх інших учасників цієї драми. Багатозначні погляди, торкання рук, Тома невідступно слідує за Марком, Аня стежить за ними звіддалік, але яке мені до того діло? – я вже ні до кого не маю жалю... Віко труни опускають, якісь люди, що проголошували пафосних промов, беруть цей паралелепіпед в руки і, похитуючись, несуть. Хтось невідомий намагається підсобити, але лише зміщує центр ваги і вся система хилиться, от-от впаде. Ні, встояли...

— Нічого... Нічого не можу згадати... – підходить до мене весь змарнілий від марних намагань Марко. – він ніби зник з мене, розумієш, все стерто. Не залишилося навіть голосу...

Я хитаю головою – так-так, зрозуміло, це буває, це просто від нервової перенапруги, а потім минеться, а не минеться, ну то й сіроман, з цим можна жити, я нічого не знаю і не хочу знати, втомився думати...

Виходимо надвір. Сонце. Яскраве, сліпуче весняне сонце. Запаморочливо-різке ранкове повітря б'є у ніздрі запахом пробудження, запахом народження, запахом життя... Він, цей запах долає трупний сморід, долає це розкладання довкола, цих покинутих партбосів і люмпенів і просто нещасних старих, Паркінсонів і Альцгеймерів... Навіть сечовиння починає пахнути інакше – природніше і с віжіше... Вони йдуть, найперший зліва, вусань у довгому чорному плащі, раз по раз хустинкою стирає піт з чола. Стає все тепліше, щебечуть пташки, а ми несемо труп. Марко обертається і з німим благанням дивиться на мене. Праворуч від нього Аня, ліворуч – Тома. Гарем. Про мене забули – і нехай. Так краще. Хтось наводить на мене об'єктив відеокамери – журналісти – оператор усміхається, але я затуляюся долонею – забирайтеся! Дайте мені спокій! Довкола повно людей, які чомусь супроводжують наш сумний кортеж – тут майже всі старці з притулку, довкола котрих солдатики з внутрішніх військ, а ще міліціанти з псом, і білий лімузин з затемненими вікнами поволі котить свої колеса багнистою трасою...

— Що це? – запитую у Васька. – Вони на похорон? Усі до нього? Їх хтось зігнав?

— Частково... – сумно всміхається Марко... – Зігнати то зігнали... Але от не на

похорон. Їх женуть на дільницю. Вона на цвинтарі, в одному із підсобних приміщень...

— Голосуй за смерть! Номер один у наших виборчих бюлетенях! – чую чийсь насмішуватий голос, але у нього немає носія.

На мить мені здалося, що то озвався з могили Мирон Павлович... І якби навіть так, я б не здивувався. Це не найбільше жахіття, з тих, що я спізнав тут...

Вулиця вузька і дуже брудна, багно просто квакає, чіпляється за ноги, наче збитий додолу супротивник у бійці. Вєрвичка людей поволі тягнеться догори. З одного боку вулиці – якісь хатки. Убогі, втиснуті в земою, дерев'яні хатки. З димарів тягнеться цівка диму, червоні присьби, землисті, непроникні від нужди обличчя... І раптом – крізь усю цю статику жаху – крик дитинчати, надривний і розпачливий! Дитя з якоїсь із цих хат аж заходить, так реве, немов прочуваючи близьку смерть. І цей плач розриває тишу, аж нишкнуть пташки, а хмарка затуляє сонце, і спиняється лімузин, наштовхнувшись на чийсь спину... Раптом починають гавкати пси – заливчасто, гучно і дитина вмовкає, її голос губиться у цьому гаморі... Труни вже не видно, вона подалася кудись вперед, не бачу ні Марка, ні Ані, ні Томи. Тільки жах, тільки вицвілі очі... Якась згорблена жінка вивішує на мотузках, що висять посеред двору білизну: сіру-сіру... Я, помітивши на стіні будинку якийсь трафарет, наближаюся до тину, щоб краще роздивитися ту табличку.

#### ВУЛИЦЯ ...В'ЯЗНІВ

— Палітичєскіх... – пояснює мені жовтуватий (і волосся, і борода, і лице, і навіть очі цього кольору) дідуган, вбраний у так само жовті кальсони. – Тут раньше була уліца 26-ті бакінських камісаров. А українські націоналісти сразу же ейо переіменовалі, ізвініте... – і він, підштовхуваний у спину дулом Калашникова в руках солдатики, понуро бреде далі – на цвинтар.

Коли колона проходить на землі залишаються лежати тіла розтоптаних дідів і бабуть, з висолопленими язиками і виряченими очима. Їх не підбирають.

Я, обходячи цих бідолах, йду навздогін основному пелетону. Хоча треба би навпаки – тікати донизу.

Тепер по обидва боки дороги – сади, десятки дерев, що з їхніх тисячорукіх гілок вибиваються перші пелюстки листя. Бліда непевна зелень. Сіда трава долом.

Нарешті цвинтар. Він наче у яру. Старі камінні хрести, і хаші, і дерева. Усі надгробки злегка похилені, наче від сумніву, наче від бажання зникнути зовсім... Церква, на сріблястих банях якої виграють сонячні промені... Кілька обідраних державних прапорців на подвір'ї лепечуть на вітрі, як немовлята.

Всі розгублено спиняються.

Солдатики внутрішніх військ не знають, що діяти, пес міліціантів гарчить і скалить зуби. Труну кладуть просто на землю, за кілька метрів від входу до дерев'яної, зі зрубів церквиці. Люди в плащах мають намір влаштувати тут щось на кшталт мітингу чи маніфестації. Захопили з собою все необхідне: табуретки, з яких можна організувати щось, що замінюватиме трибуну, прапор, гучномовець. Але апарат не працює, він спотворює голоси і один із політиків нервово його жбурляє у натовп. Тут же, за кількадесят метрів, утворюється інша тусовка, що планує уже свою маніфестацію.

Люди нічого не розуміють: де "свої", а де "чужі" і просто собі ходять довкола церкви. Священник віддано стоїть біля тіла, відганяючи від нього представників обидвох груп... "Геть! Геть, нечиста сило!" – пафосно згукує він, б'ючи свистким прутиком по руках, які тягнуться до труни...

Нарешті процесія рушає далі – поміж могил, поверх могил, кістками минулих поколінь... Торішнім опалим листям, під свіжим сонцем, що стрягне в гілках... Думка підганяє кроки, що в'януть у високій сухій ламкій траві, яка схожа на погано зачесане волосся: швидше! Швидше! Швидше!!!

Он воно: яма без дна. Сонячні промені провалюються у землю, і звідти долинає шкварчання... Напроти мене і Марка з'являється – я впізнаю його! – жирний, з набряклими щоками і велетенськими долонями, які складає у замок на животі, губернатор. Десь поруч, у натовпі – Шура, який чомусь зголив свої вусики, і замінив вставні золоті зуби на справжні.

Промова губернатора, рівно 5 хвилин – графік. Люди у плащах поволі відступають, ховаючись поміж хрестів, рятуються втечею... Але їх упіймають і там – я спиною відчуваю, як спітнілі засапані обличчя опозиціонерів настовхуються на люфи автоматів Калашникова, що їх міцно стискають безжальні пальці солдатиків внутрішніх військ... Але я не озираюся, бо серед упійманих і побитих – Васько, розбиті окуляри якого перекошилися на розбитому перенісці, з ніздрі стікає цівка чорної крові, а очі дивляться кудись крізь гілля, з дна яру вгору, на сонце, велика жовтава пляма якого – єдине, що він зараз може розрізнити...

Тупий біль у голові, стукіт крові у скронях, крячання ворон, вогкість яру, клетотіння чогось незвіданого на дні бездонної ями, похитування крон дерев, легкий прохолодний вітерець, що ще?...

Кудись нараз зникли всі Альтгеймери і Паркінсони, а разом із ними віддалилися солдати внутрішніх військ: задкуючи, немов на пливці, яку відмотують у зворотньому напрямку. Так само смішно – задом наперед – вшивається губернатор: роблена усмішка, лише на мить, щоб не "передати куті меду", адже ж похорон, сумно, стримано, хоча йому чого сумувати? – його плани збуваються, його кандидат (по праву руку, поруч із Шурою) приречений на перемогу, он на вицвілих від часу могилах – листочки бюлетенів, випадково випущені котримось із старців; всі папірці вже позначено і помічено – перемога гарантована...

#### **P.S.:**

Але й вони не вічні. Над найбільшим злочинцем рано чи пізно виникне меч його наступника – нового супермафіозі, що безжально і цинічно знесе голову власному вчителю. Все визначено, все спрограмовано, а, якщо й ні, то все одно так – бо, вірячи у це, простіше жити. Простіше – бо безвідповідальніше...

Так от... Ми поховали Маркового тата, і дехто, найактивніші, ще встигли того дня взяти участь у вибрах... Нікого з опозиціонерів-соратників Мирона не вбили і навіть не ув'язнили... Деякі з тих хлопців у плащах навіть похизувалися своїми посинілими обличчями перед відеокамерами найзатятіших телекомпаній. Але і це тривало

недовго...

Ажіотаж скінчився, грішми уже ніхто не смітить. Всі мовчки і натужно тягнуть свою лямку... Марко майже одразу потому пішов з газети. Нічого нікому не сказав, просто через десяти руки дізналися: написав заяву і накивав п'ятами... Мені про це повідомила Слава, яка останнім часом отримала охоту до пліток. Під пильними поглядами інших працівників редакції відвела мене вбік і таємничо зашепотіла (вуха найближчих видовжилися і склалися в трубочку): "Ти знаєш?..."

Я не знав, але вже знаю. Тільки от - що від цього змінилося?

Газета чекає нового редактора, а між тим поволі опускається на дно. Ні вона, ні ми, хто тут працює, нікому не потрібні... Суцільна брехня. Брехня - те, що ми пишемо, те, що робимо, те, що вдаємо, що робимо... Брехня зі страху, брехня з обов'язку...

...Зустрів якимось на вулиці Тому...

— Добридень... - прошепотіла вона і вже хотіла оминати мене, але тротуар був надто вузький і їй не вдалося вивернутися.

— Привіт. - затримав я її за руку. - Давно не бачилися...

Я раптом помітив, що вона вбрана у все чорне і зашарівся своєю нав'язливістю...

— У тебе... У Вас хтось... — я затнувся, щоб, випадково, не образити її необережним словом.

— Помер. - мляво відказала жінка і я помітив, що вона посивіла з часу нашої останньої зустрічі. - Помер Степан.

— Як?

— Як-як? Просто: обв'язав собі руки і шию мотузкою, натяг на голову поліетиленовий пакет - щоб краще бачити! - і стрибнув у озеро... А ще записку залишив, щоб ніхто не засумнівався у його надздібностях...

— Нічого не розумію...

— Я теж. - якимось зло проказала вона і я знову відчувся винним.

— Тобто, ти маєш на увазі, що його...

— Тобто, я нічого і нікого не маю на увазі. Я втопилася, щось мати на увазі. Мені сказали, що це самогубство, сказали так, що я вже не можу нічого мати на увазі. Та й навіщо?

Оце найстрашніше запитання. Коли його задавати постійно, рано чи пізно не знайдешся, що відповісти. Хіба повторюватися, але це теж нудно... І навіщо?

Так от...

— А Марко? - раптом згадав я, коли вона вже обернулася до мене спиною. - Ти щось чула про нього?

Тома різко обернулася:

— Марко? Ну так, ми з ним інколи бачимося. Але я не думаю, що це... Одним словом, я не можу вам нічого нового про нього сказати, крім того, що він багато п'є, і що мені це не подобається, бо я вже маю досвід стосунків з людьми, які багато пили. Зараз всі вони мертві. І я би воліла, щоб, коли він помре, мені було до нього байдуже...

— Але ж всі ми помremo, рано чи пізно. І не відомо, хто швидше: ті, що п'ють чи

інші...

— Дайте мені спокій. Я не хочу про це думати. Я хочу спокою...

І вона пішла. Худа, сутула, чорна з ніг до голови: хустка, плащ, спідниця, панчохи і жалобні мешти на зависоких підборах... Я дивився їй услід.